

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
ÖZEL HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM
SİSTEMİ
VE
TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Harun İNCEGÜL
0950Y77102**

İstanbul, 2011

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
ÖZEL HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM
SİSTEMİ
VE
TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Harun İNCEGÜL
0950Y77102**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir AKIL

İstanbul, 2011

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Harun İNCEGÜL'ün “DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ ve TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLAR” konulu tez çalışması jürimiz tarafından Özel Hukuk Ana Bilim dalı Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

Adı- Soyadı

İmza

Tez Danışmanı	:
Jüri Üyesi	:
Jüri Üyesi	:

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) uluslararası ticaretin kurallarını, işleyişini ve usullerini düzenleyen kurumsal ve hukuki yapıya sahip olan tek uluslararası kuruluş olarak görev yapmaktadır. Anlaşma niteliğine sahip olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT)'ın yerini alan DTÖ çerçevesinde, üye devletler arasındaki ticari uyuşmazlıkların çözümlenmesini sağlamak amacıyla bir Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması diğer bir ifade ile Uyuşmazlık Çözüm Sistemi oluşturulmuştur. Çalışmamızda, Uyuşmazlık Çözüm Sistemi ve Türkiye'nin söz konusu sistem içerisinde tarafı olduğu uyuşmazlıklar incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde GATT döneminden DTÖ dönemine geçiş üzerinde durulmuştur. Örgütün yapısından ayrıntılı olarak bahsedildikten sonra ikinci bölümde uyuşmazlık çözüm sistemi ve işleyişi anlatılmıştır. Son bölümde, Türkiye'nin de tarafı olduğu uyuşmazlıklar ve bu uyuşmazlıklarda alınan kararların uygulaması irdelenerek, Türkiye tarafından yapılması gerekli görülen hususlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız gerçekleştirilirken özellikle DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi ve Türkiye'nin söz konusu sistem çerçevesinde taraf olduğu uyuşmazlıklar ile ilgili olarak Türkçe kaynakların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Türkiye'nin tarafı olduğu uyuşmazlıklar bakımından yararlanılan kaynakların başında Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın arşivleri gelmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün resmi internet sitesinde bulunan DTÖ belgeleri ile panel ve Temyiz Organı kararları da ağırlıklı olarak incelemesi yapılan kaynaklardan olmuştur. Konuya ilişkin İngilizce kitap, dergi, gazete ve makaleler incelenerek çalışma ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, GATT, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uyuşmazlık Çözüm Sistemi.

ABSTRACT

The World Trade Organization (WTO) is the only institutional and judicial international body dealing with the global rules, process and procedure of trade between nations. The WTO that replaced the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) as an international organization enforces a dispute settlement system in order to get disputes between members concerning their rights and obligations within the frame of the WTO agreements. In this thesis, the WTO Dispute Settlement Mechanism in other words Dispute Settlement System and dispute settlement cases to which Turkey was the party under the aforesaid system and effects of the decisions were examined.

The thesis consists of three parts and first part of the thesis examines on transition period from GATT to WTO. After mentioning details of the structure of the WTO, Dispute Settlement System and process were explained. In the last part of the thesis, Dispute Settlement System and dispute settlement cases to which Turkey was the party under the aforesaid system and effects of the decisions were researched extensively.

It has been realized that Turkish sources about the WTO Dispute Settlement System especially dispute settlement cases to which Turkey was the party under the aforesaid system and effects of the decisions are too restricted. Prime Ministry undersecretariat of Foreign Trade archives are the main references. WTO documents, panels and Appellate Body's reports and judgements have been examined on the WTO official website. Regarding this issue English books, journals, newspapers, articles and internet searches were researched in order to present this thesis.

Key Words: International Law, GATT, World Trade Organization (WTO), Dispute Settlement System.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Özet.....	ii
Abstract	iii
Şekiller Listesi.....	iv
Kısaltmalar	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜMRÜK TARİFELERİ ve TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS and TRADE - GATT) ve DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WORLD TRADE ORGANIZATION)

1.1. Genel Olarak	3
1.2. Dünya Ticaret Örgütü Bünyesinde Yer Alan Anlaşmalar	9
1.3. Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütü Öncesi Dönemdeki Faaliyet Alanları	11
1.4. Dünya Ticaret Örgütü'nün Kurumsal Yapısı	13
1.4.1. Bakanlar Konferansı	13
1.4.2. Genel Konsey	14
1.4.3. Konseyler.....	15
1.4.4. Komiteler	15
1.4.5. Sekreteryâ	16

2. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ, ÖZELLİKLERİ ve TEMEL SORUNLARI

2.1. Genel Olarak.....	18
2.2. Sistemin Genel Özellikleri	20
2.3. Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkelerin Genel Durumu	21
2.4. Uyuşmazlık Çözüm Sistemi Temel Sorunları Üzerine Yapılan Müzakereler ve Getirilen Öneriler	23

İKİNCİ BÖLÜM

3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ TEMEL ORGANLARI

3.1. Uyuşmazlık Çözüm Organı (UÇO).....	27
3.2. Panel.....	28
3.3. Temyiz Organı (Appellate Body).....	31
3.4. Uzmanlar	34
3.5. Tahkim: Panellerin ve Temyiz Organı'nın Yargılama Yetkisi	35
3.6. Sekreteryaya.....	38

4. UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE YARGI YETKİSİ VE UYGULANACAK HUKUK

4.1. Yargı Yetkisi	39
4.1.1. Genel Olarak.....	39
4.1.2. Konu Bakımından Yetki.....	40
4.1.3. Kişi Bakımından Yetki	41
4.1.4. Davada Taraf Olma Hakkı.....	41
4.2. Uygulanacak Hukuk	42

5. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ'NDE ŞİKÂYET ve TÜRLERİ

5.1. Genel Olarak	43
5.2. Şikâyet Türleri.....	44
5.2.1. İhlale Dayalı Şikâyetler	44
5.2.2. İhlale Dayalı Olmayan Şikâyetler	44
5.2.3. Duruma Dayalı Şikâyetler.....	45

6. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ'NDE KARAR AŞAMALARI ve KARARLARIN UYGULANMASI

6.1. Genel Olarak.....	47
6.2. Danışmalar (Consultations)	49
6.3. Panel Süreci	51
6.3.1. Yargılama Usulü	54
6.3.2. Panel Tarafından Alınan Kararların Kabulü.....	58
6.4. Temyiz Süreci.....	59
6.4.1. Genel Olarak.....	59
6.4.2. Süreç	61
6.5. Kararların Türleri ve Kabulü.....	64
6.6. Kararların ve Tavsiyelerin Uygulanması	65
6.7. Kararın Uygulanmaması Durumunda Çözüm Yolları	69
6.7.1. Tazminat (Compensation).....	70

6.7.2. Tavizlerin Askıya Alınması (Retaliation)	72
6.8. Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nin Genel Olarak Değerlendirilmesi	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

7. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ, UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ ve TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLAR

7.1. Genel Olarak	81
7.2. Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyeliği ve Taraf Olduğu Uyuşmazlıklar	81
7.2.1. Danışmalarda Görüşülen Uyuşmazlıklar	83
7.2.2. Panel ve Temyiz Aşamasındaki Uyuşmazlıklar	88
7.2.2.1. Türkiye – Hindistan: Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri İthalatında uygulanan Miktar Kısıtlaması (Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products)	88
7.2.2.2. Mısır – Türkiye: İnşaat Demiri İthalatında Uygulanan Anti-Damping Önlemi (Definitive Anti-Dumping Measures on Steel Rebar from Turkey)	92
7.2.2.3. Türkiye – ABD: Pirinç İthalatını Etkileyen Önlemler (Turkey Measures Affecting the Importation of Rice)	96
7.3. Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nde Türkiye'nin Taraf Olduğu Uyuşmazlıkların Değerlendirilmesi.....	99
SONUÇ	102
EKLER	106
EK: 1 Anlaşmazlıkların Halline Dair Mutabakat Metni	107
EK: 2 Mutabakat Metni Kapsamındaki Anlaşmalar	142
EK: 3 Kapsamındaki Anlaşmalarda Yer Alan Özel veya Ek Kural ve Yöntemler	143
EK: 4 Çalışma Prosedürleri.....	145
EK: 5 Uzman İnceleme Grupları	148
EK: 6 GATT 1994.....	150
KAYNAKÇA	152

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması	8
Şekil 2. Temyiz Sürecine İlişkin Süreler	62
Şekil 3. Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nde Uyuşmazlıkların Çözümü Süreci.....	77

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AHMM	: Anlaşmazlıkların Halli Mutabakat Metni
BSE	: Bulaşıcı Süngersi Ensefalopati
der.	: Derleyen
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATS	: General Agreement on Trade in Services
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
GYÜ	: Gelişme Yolundaki Ülkeler
IMF	: International Monetary Fund
ITO	: International Trade Organization
prgrf.	: Paragraf
paras.	: Paragraflar
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
THGA	: Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması
TRIMS	: The Agreement on Trade-Related Investment Measures
TRIPS	: Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
UÇO	: Uyuşmazlık Çözüm Organı
WB	: World Bank
WTO	: World Trade Organization

GİRİŞ

Uluslararası kamu hukuku, uluslararası ilişkiler ve ekonomik ilişkiler bakımından uluslararası ticaretin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu durum az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş devletlerin iç hukukları ile uluslararası düzenlemeler arasında uyumluluğun sağlanmasını bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu anlamda uluslararası ticaretin işleyişini GATT ve takip eden süreçte DTÖ belirlenen ilke ve bünyelerinde yer alan anlaşmalar sayesinde sorunsuz bir şekilde yerine getirmeyi amaçlamaktadırlar. Uyuşmazlık çözüm sisteminde üzerinde en çok durulan ilkeler şeffaflık ve öngörülebilirlik olmakta, bu sayede serbestliğin dünya ticaretine hakim olmasını sağlamanın yanı sıra uyuşmazlıkların önüne geçmek, meydana gelen uyuşmazlıkları da adaletli bir biçimde sonuçlandırabilmek amacıyla kat'î kurallara yer verilmektedir. Düzenin kurulabilmesi ve devamı açısından GATT ile başlayan süreç 1995 yılından itibaren çok taraflı ticaret sisteminde uluslararası nitelikte kurumsal ve hukuki yapıya sahip ve uluslararası ticaret kurallarının belirlendiği tek örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü ile devam etmektedir.

Devletlerin dış ticaret politikalarının uluslararası ticarete yön veren en önemli etken olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda uluslararası ticarete ilişkin kurallar da devletlerin dış ticaret politikalarında meydana gelen değişime paralel olarak ve zaman içinde değişikliğe uğrayarak ihtiyaçlara cevap vermeyi amaçlamaktadır. Az gelişmiş devletler, ekonomik kalkınmalarını sağlayabilmek amacıyla ve ayrıca gelişmiş devletlerle var olan gelişmişlik farkının olabildiğince kapanması için dış ticaret politikaları üzerinde güncelleme ve değişiklikler yapmaktadırlar. Bunun yanında gelişmiş devletlerin dış ticaret politikalarında belirleyici olan husus ise ağırlıklı olarak yapmış oldukları ithalat üzerinden şekillenmektedir. Bu bakımdan bu tür ülkeler için yapmış oldukları ithalatın ülke üzerinde meydana getirdiği etkilerin olumsuz sonuçlarının olabildiğince azaltılması

amaçlanmaktadır. Bu noktada Dünya Ticaret Örgütü ve örgüt bünyesinde yer alan Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nin önemi ortaya çıkmaktadır. Devletlerin izledikleri ticari politikaların belirlenmesi bakımından örgüt, bünyesindeki anlaşmalar ile üye devletlere yüklemiş olduğu yükümlülükler bakımından düzenin sağlanmasına hizmet etmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik ile devletlerin üstlendikleri yükümlülük özü itibariyle örgüt bünyesinde yer alan anlaşmalar çerçevesinde, uluslararası ticaretin ve küresel ekonominin en az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke ayırt etmeksizin tüm üyelerin faydalanabileceği bir şekilde işleyişinin sağlanmasıdır. Bu amaçla, ilgili düzenlemeleri yapmak ve varsa aykırılık teşkil eden düzenlemelerini değiştirmek ve iç hukukları ile sistemin oluşturduğu uluslararası hukuki düzene paralel, uyumlu bir ticari politika izlemektir. Bu amaca ve dolayısıyla anlaşma hükümlerine aykırı bir düzenlemenin veya uygulamanın varlığı bir başka üye devletin menfaatlerine zarar verebilecek ve üyeleri uyuşmazlığın tarafı durumuna getirebilecektir. İşte bu noktada çalışmamızın konusunu teşkil eden DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi söz konusu olmakta ve meydana gelen uyuşmazlık neticesinde taraflar üyesi oldukları örgütün en önemli ögesi olan sistem içerisinde çözüm arayışına gitmektedirler.

GATT kapsamında olmakla birlikte etkisiz kalan Uyuşmazlık Çözüm Sistemi DTÖ'nün kurulmasıyla güçlendirilmiştir. Çalışmamızda temel olarak DTÖ'ne üye devletler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nin etkin bir biçimde çalışmasının, iyi işleyen bir uluslararası ticaret sistemi açısından önemli olduğu öngörülmektedir.

Çalışmamızda izlenen yöntem, öncelikle DTÖ'ne üye devletler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü sistemini düzenleyen DTÖ kurallarının ortaya konulması, ardından Türkiye'nin bu sistemde taraf olduğu uyuşmazlıkların incelenerek, değerlendirmesinin yapılması biçiminde ortaya çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜMRÜK TARİFELERİ ve TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS and TRADE - GATT) ve DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WORLD TRADE ORGANIZATION)

1.1. Genel Olarak

Dünyada birçok yıkımın yaşandığı 2. Dünya savaşı sonrasında devletler hemen her alanda iş birliğine gitmişlerdir. Barışın devamlılığı amacıyla ilişkilerin geliştirilmesinin ve güçlendirilmesinin hedeflendiği alanlardan en önemlisini yeni uluslararası anlaşmalara konu olan uluslararası ticaret hukuku oluşturmuştur¹. Söz konusu savaş sonrasında süper güçler olarak nitelendirilen devletler tarafından yeni bir ekonomik düzenin ve bu ekonomik sistem içerisinde ürün ve servis pazarının dolaşım imkânlarını geliştirmeyi ve uluslararası ticareti bir düzene koymayı amaçlamışlardır².

Güçlendirilmesi gerektiği düşünülen GATT, müzakereler neticesinde anlaşma niteliğinden daha da önemli bir hal alarak uluslararası bir kuruluş niteliği kazanmıştır. Ancak küresel ekonomide gelişmiş ülkelerin oynamakta oldukları rol hiç şüphesiz daha baskın olmaktadır ve gelişmekte olan ülkelerin sayısının sistemde artmış olmasına rağmen rol dağılımının hala yeterince orantılı olduğunu söylemek zor gözükmektedir. Belirtmek gerekir ki DTÖ ile getirilen sistemde uyuşmazlıkların uluslararası arenada hukukun üstünlüğü ile çözülmesi yönünde önemli bir adım

¹Ülkü Halatçı, ULUSOY, *Dünya Ticaret Örgütü'nde Uyuşmazlıkların Çözüm Mekanizması*, Ankara: Turhan Yayınevi, 2009, s. 5.

²Sprance, WILLIAM, "The World Trade Organization and United States' Sovereignty: The Political and procedural realities of the system", *American University International Law review*, 2002, s. 6.

atılmıştır³. Bir başka ifade ile DTÖ evrenselliğini, gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilecek yönetsel, finansal ve ticari destek ve de en önemlisi mevcut sistemin diğer tüm üye devletler gibi bir parçası olmalarının sağlanması, geniş çaplı bir adaletin ve eşitliğin oluşturulması ile gerçekleşebilecektir⁴.

Günümüzde küresel ekonomi ve ekonomik büyümenin önemli kaynaklarından biri konumundaki uluslararası ticaret politikasına bakıldığında Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ), Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ve Dünya Bankası'nın (WB) omurgayı oluşturduğu görülmektedir. Bahsi geçen ve dünya ekonomisi için büyük önem arz eden bu uluslararası kuruluşların temelleri Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından atılmıştır⁵.

Söz konusu ekonomik iş birliğinin sağlanması çabaları Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO)'nün kurulması, küresel düzeyde faaliyet gösteren uluslararası ekonomik örgütler, gelişmiş ve gelişmekte olan devletler arasında yapılan çok taraflı görüşmeler ve Bretton Woods Konferansı'nda alınan kararlar ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır⁶.

Ancak Amerika'nın Uluslararası Ticaret Örgütü'ne olan desteğini çekmiş olması örgütün kurulamamasıyla neticelenmiş ve ticari ilişkilerin daha kolay yürütülebilmesi, serbestleştirilebilmesi, ticaretin önündeki her türlü engelin kaldırılması, uluslararası ticaret kurallarıyla standardizasyonun sağlanması ve devletlerin ortak imtiyazlar sağlaması amacıyla yönelik olarak 1947 yılı itibariyle

³Asım İmdad, ALİ, "Non-Compliance and Ultimate Remedies Under The WTO Dispute Settlement System", LLM, **Journal of Public International Affairs**, Vol. 14/Bahar 2003, Princeton University, <http://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2003/1.pdf>, (27.02.2011).

⁴Supachai, PANITCHPAKDI, "The WTO Global Governance and Development, WTO and Global Governance: Future Directions", **United Nations University press**, 2008, s. 187.

⁵Ahmet, ŞAHİNÖZ, **Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü**, Hacettepe Üni., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, s. 1,

<http://kisi.deu.edu.tr/utku.utkulu/WTO%20d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm%C3%BC%20-%20Ahmet%20C5%9Eahin%C3%B6z.pdf>, (27.02.2011).

http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/52a3dbaeb32e769_ek.pdf?tipi=14&sube, (25.02.2011).

⁶Uri, LITVAL, "Comment: Regional Integration and The Dispute Resolution System of The World Trade Organization After The Uruguay Round: A Proposal For The Future", **26. U Miami International Am. Law Review**, s. 561.

Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT- General Agreement on Tariffs and Trade) geçici bir anlaşma olarak 23 devlet tarafından imzalanmıştır⁷.

GATT, geçerliliğini 1995 yılına kadar sürdürmüş ve ticari engellerin azaltılması konusunda başarıyla uygulanmıştır. 15 Aralık 1993'te Uruguay Round'a taraf ülkelerin yaptıkları görüşmeler tamamlanarak, 15 Nisan 1994 tarihinde 109 devletin temsilcileri Fas'ın Marakeş (Marrakesh) kentinde bir araya gelmişler ve bir araya gelişin amacı olan DTÖ'nü kuran Marakeş anlaşması yani "Nihai Senet" imzalanmıştır⁸. 1 Ocak 1995'te uluslararası ticaretin merkezindeki temel bir anlaşma olan GATT'ın yerini, çok taraflı ticaret sisteminin hukuki ve kurumsal yapısını oluşturan tüzelkişiliğe sahip Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) almış bulunmaktadır. Hükümlerinde değişiklikler yapılan GATT, DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın eki haline getirilmiştir. DTÖ, Uruguay Round'u görüşmelerinin şekillendiği ve GATT'ın devamı olan daha kapsamlı bir anlaşma olmuştur⁹.

10 Ocak 1948 tarihinde yürürlük kazanmış geçici bir anlaşma niteliğine sahip olan GATT, Amerika'nın desteğini çekerek onaylanmamasıyla sonuçlanan ITO Şartı ile yapılmak istenen sağlamaya yönelik, çok taraflı uluslararası ticari anlaşmaların en önemli örneğini teşkil etmektedir. Temel amacı, malların üretim ve serbest dolaşımının sağlanması, dünya kaynaklarının tam kullanımının gerçekleştirilmesi,

⁷Yusuf, ÇALIŞKAN, **Uluslararası Fikri Mülkiyet Hukukunda Uyuşmazlık Çözüm Mekanizmaları: WIPO Tahkimi ve Dünya Ticaret Örgütü**, 2008, s. 99; **What is the WTO?**, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm, (27.02.2011); **World Trade Organization (Introduction to the WTO), Introduction to the WTO Trading Into the Future**, http://www.wto.org/english/res_e/doload_e/tif.pdf, (27.02.2011), s. 4; ULUSOY, a.g.e., s. 5.

⁸Chi, CARMODY, **A Theory of Law**, Canada-United States Law Institute, Faculty of Law, University of Western Ontario, London, 2009, s. 3; <http://www.alomaliye.com/2009/gatt95.pdf>, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Gelir Dairesi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, GATT Müdürlüğü, s. 6, (28.02.2011).

⁹ http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 99; **What is the WTO?**, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm, (27.02.2011); **World Trade Organization (Introduction to the WTO), Introduction to the WTO Trading Into the Future**, http://www.wto.org/english/res_e/doload_e/tif.pdf, 1998, s. 4; Ülkü Halatçı, ULUSOY, a.g.e., s.5; Ziya, ÖNİŞ/ Koray, MUTLU, "WTO at the End of its First Dceade: The Political Economy of Asymetric Interdependence", **The Journal of International Trade and Diplomacy 1 (1), Spring 2007:57-89**.

http://www.jitd.com.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/JITD/volume_1/ZiyaOnis_Koray_Mutlu.pdf, (27.02.2011), s. 1; Peter Van den, BOSSCHE, **The Law and Policy of the World Trade Organization**, Cambridge University Press, 2005, s. 78.

uluslararası ticarete karşılıklı ve ortak yararların oluşturulması ve adından da anlaşıldığı üzere gümrük tarifelerinde mevcut olan ticareti engelleyen ücretlerde indirim yapılmasıdır. Yani GATT ile amaçlanan esas olarak, ticari ve ekonomik alanda ilişkilerin arttırılması, tam istihdamın gerçekleştirilmesi, dünyadaki üretim kaynaklarının etkin kullanılması olmaktadır¹⁰.

Anlaşmada belirtilmeyen GATT'ın temel düşüncesi, uluslararası rekabet sistemini kurabilmek amacıyla, üye ülkeleri korumacı politikalarından uzaklaştırarak uluslararası ticareti serbestleştirme, bir başka ifade ile dış ticarete liberalizmi teşvik etmektir. Geçici olmasına karşılık GATT, elli yıllık bir süre için ve hatta genel olarak dünya ticaretinde kabul edilen bir çerçeve oluşturmuştur. Söz konusu bu çerçevenin oluşmasında GATT'ın şu dört temel ilkesi önemli rol oynamıştır; en çok kayırılan ulus kaydı, ulusal muamele kuralı, gümrük vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi ve tarifeler yoluyla koruma. Türkiye'nin söz konusu anlaşmaya üyeliği, 1953 yılında anlaşmayı imzalamasıyla gerçekleşmiştir¹¹.

Uluslararası ticari sistemin hukuki ve kurumsal yapısını oluşturduğu, Uruguay Round'u görüşmelerinin şekillendiği, oldukça kapsamlı bir anlaşma olan DTÖ anlaşmasının ve sistemin merkezinde yer aldığı kabul edilen DTÖ'nün temel amacı, devletlerarası sınırların kalkmaya başlaması bir başka deyişle küreselleşmenin etkisi ve uluslararası ticari faaliyetlerin kapsamının genişlemesi neticesinde, üyeler arasında ortaya çıkabilecek olası anlaşmazlıkların anlaşmalar kapsamında çözüme kavuşturulması, ekonomik gelişimin ve uluslararası ticaretin kurumsallaşmasının sağlanması biçiminde ortaya çıkmaktadır¹².

Kurallara dayalı sistem DTÖ'nün kurulmasıyla geliştirilmiş ve güçlendirilmiş bulunmaktadır ve bu yeni yapısıyla uluslararası ticaretin teşviki ve genişletilmesi örgütün en önemli hedefini oluşturmaktadır. İhracatçı kuruluşların mal ve hizmet

¹⁰http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm, **The GATT Years: from Havana to Marrakesh**, (27.02.2011).

¹¹<http://www.alomaliye.com/2009/gatt95.pdf>, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Gelir Dairesi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, GATT Müdürlüğü, s. 5, (28.02.2011).

¹²http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm, **Principles of the Trading System**, (27.02.2011); U LUSOY, a.g.e., s. 6; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 99.

ürünleri için yabancı pazarlara liberal, güvenli ve öngörülebilir erişimin sağlanabilmesi sistemin temel amacı olarak ifade edilmektedir¹³.

DTÖ'nün temel ilkelerine bakıldığında da GATT'ta yer alan temel ilkelerden farklı olmamakla birlikte yeni ilkeler de eklenmiş bulunmaktadır. Bu ilkeler; ayrımcılık yapmama, mütekabiliyet, bağlayıcı ve uygulanabilir taahhütler, emniyet supapları ve şeffaflık olarak görülmektedir. Burada mütekabiliyet ile bir üye devletin diğer devletlerden pazara giriş şartlarını kolaylaştırmasını isteyebilmesi; bağlayıcı ve uygulanabilir taahhütler ile üye devletlerin tarife dışı engeller ile miktar kısıtlamalarını kaldırması, gümrük tarife oranlarını indirmeyi ve ihracat sübvansiyon uygulamalarına son vereceklerinin taahhüt edilmesi kastedilmektedir. Emniyet süpablarıyla ise üye devletlerin bazı şartlarla dış ticaretin sınırlandırılması serbestisine sahip olmalarını ve son olarak şeffaflık ile de üye devletlerin diğer üye devletlerin ticari rejimleriyle ilgili bilgi sahibi olabilmeleri kastedilmektedir¹⁴.

GATT ile DTÖ'nün arasında, sisteme yapılan ekler ve getirilen yenilikler ve geliştirmeler neticesinde belli başlı bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Söz konusu temel farklılıklardan ilki GATT'ın herhangi kurumsal bir yapısının olmaması ve 1940'ta Uluslararası Ticaret Örgütü'nü kurmayı amaçlayan çok taraflı bir anlaşma olmasıdır; bir diğer fark, GATT'ın geçici olarak kurulması ve 40 yıllık bir faaliyetten sonra anlaşmaya taraf olan hükümetlerin GATT'ı sürekli bir anlaşmaya çevirmek istemelerine karşılık, DTÖ taahhütlerinin sürekli bir karakter taşımalarıdır¹⁵.

Bir başka farklılık, DTÖ'nün mal ticareti yanında, hizmetler ticareti ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını kapsamasına karşılık GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsamaktaydı; DTÖ'nü meydana getiren anlaşmaların hemen hemen tamamı çok taraflı ve taahhütler üyelerin tamamını bağlamaktayken, GATT

¹³http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm, **Understanding the WTO, What is the WTO?**, (28.02.2011).

¹⁴Sübidey, TOGAN, "Dünya Ticaret Örgütü Doha Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye", edt. Sait, AKMAN/Şahin YAMAN, **Tepav Yayınları**, Ankara, Aralık: 2008, s. 319; ULUSOY, a.g.e., s. 69.

¹⁵<http://www.alomaliye.com/2009/gatt95.pdf>, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Gelir Dairesi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, GATT Müdürlüğü, s. 8, (28.02.2011).

anlaşması çok taraflı bir araçken 1980’lerde yeni anlaşmalar ilave edilerek seçici bir yapıya kavuşmuştur¹⁶.

DTÖ sisteminin temel faydalarından ilki, barışın gelişmesine yaptığı katkı olarak görülmektedir. Yeni sistem ile uyuşmazlıklar daha yapıcı bir şekilde çözüme kavuşturulmaktadır. Bundan başka yeni düzenleme ve hükümlerle konulan kuralların ilişkileri daha da kolaylaştırdığı ve serbest ticaret ile maliyetlerin azaldığı görülmektedir. Sistemin faydalarından bir diğeri de, daha fazla ürün çeşidinin ulaşılabilir olması ve gelirleri artırması böylelikle ekonomik büyümeyi canlandırmasıdır. Bunun doğal bir sonucu olarak, işsizliğin önüne daha kolay geçilebilmesi de sağlanmakta ve sistemin temel ilke ve prensipleri daha etkili kılınmaktadır¹⁷.

Bunlardan başka en önemli getirilerinden bir diğeri ise, hükümetlerin lobi çalışmalarından bir başka ifade ile kulis faaliyetlerinden uzak durması sağlanmaktadır. Dolayısıyla yeni sistem ile diğer hükümetlerin zayıf kalmasının önüne geçilmekte ve ticarete yönelik cesaret kazandırılmaktadır. Burada kastedilen güçten çok kuralların önem kazandığı bir yapının sistemi oluşturması ve gerçeklikten uzak politikaların cesaretini kırmak ve şeffaflığı sağlayarak ticarete liberalliğe ulaşmaktır¹⁸.

DTÖ’nün bu faydalarının yanı sıra sistemle ilgili olarak bazı yanlış anlamalar da bulunmaktadır. Yeni sisteme yapılan eleştiriler zengin ve güçlünün diktatörlüğüne sebep olan bir araç mı olduğu, işsizliği artırıp artırmadığı ve sağlık, çevre, büyüme ve gelişim gibi faktörlerin göz ardı edilip edilmediği soruları üzerinden olmaktadır. Ancak tüm bu soru ve eleştirilerin sistemin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir¹⁹.

¹⁶GATT Bilgilendirme Rehberi, s. 8.

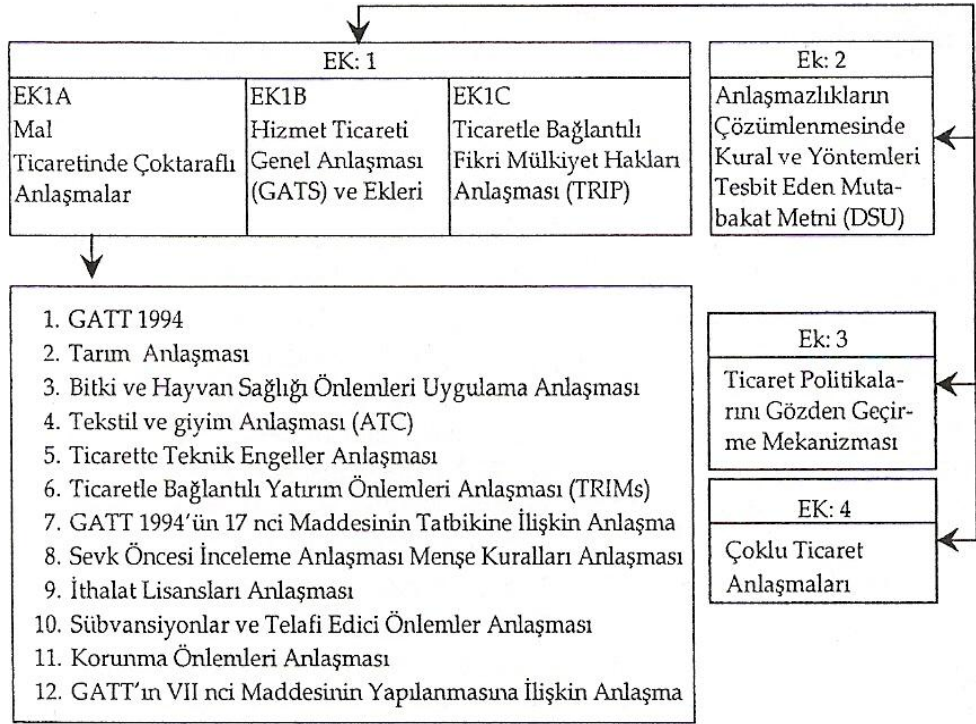
¹⁷World Trade Organization, Ten Benefits of the WTO Trading System, http://www.wto.org/english/res_e/doload_e/10b_e.pdf, s. 1.

¹⁸a.g.e., s. 1.

¹⁹World Trade Organization, Ten Common Misunderstandings About The WTO, http://www.wto.org/english/res_e/doload_e/10mis_e.pdf, s. 1.

Söz konusu yanlış anlaşılmalara ve eleştirilere temel olarak, DTÖ'nün diktatörce bir politikaya sahip olduğu, maliyetler düşünülmeden ticareti serbestleştirdiği ve işsizliği, yoksulluğu artırdığı yönünde olmaktadır. Bunun yanı sıra, ufak ülkelerin DTÖ sisteminde güçsüz kaldığı ve bu yeni sistemin güçlü lobicilik faaliyetlerine bir araç teşkil ettiği belirtilen eleştiriler arasında yer almaktadır. Son olarak ise zayıf ülkelerin DTÖ'ne girmeye zorlandıkları ve örgütün demokratik olmadığı mevcut yanlış anlamalar arasında gösterilmektedir²⁰.

Şekil 1: Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması²¹.

1.2. Dünya Ticaret Örgütü Bünyesinde Yer Alan Anlaşmalar

Uluslararası ticarete kurumsal ve hukuki bir yapıya sahip tek örgüt olan DTÖ'nün çerçeve anlaşması olarak nitelenen anlaşması "DTÖ'nü Kuran Marakeş Anlaşması" olmaktadır. Zira esasa ve usule yönelik örgütün kuruluşunu

²⁰ a.g.e., s.1.

²¹ Rıdvan, KARLUK, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s. 160; Abdulllah, SAVAŞ, **Dünya Ticaret Örgütü**, 2009, s. 3.

gerçekleştiren anlaşma bu anlaşma olmaktadır. Söz konusu anlaşma ayrıca eklerinde de bazı anlaşmalar içermekte ve bahsi geçen anlaşmaların tümüne DTÖ anlaşmaları, diğer adıyla Marakeş Antlaşması denilmektedir. Yani örgüt kapsamını oluşturan anlaşma tek başına Kuruluş Anlaşması olmamakta aşağıda değineceğimiz ekler ve eklerde yer alan üyeleri bağlayıcı hukuki belgeler de kapsama dâhil olmaktadır. Bahsi geçen Kuruluş Anlaşması'nın II. maddesinin ikinci bendine ve tek taahhüt ilkesinin sonucu olarak anlaşmanın ekleri, örgüte üye olan devletlerin tümü için bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır²². Ancak belirtmek gerekir ki aynı maddenin üçüncü bendi uyarınca, bağlayıcı niteliğini anlaşmanın parçası olduğunun yine üye devletlerce kabul edilmesiyle kazanan 4 nolu ek olduğu da düzenlenmiştir.

Söz konusu eklerde yer alan anlaşmalar şu şekildedir: Ek 1A'da yer alan anlaşmalardan ilki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994 (GATT 1994) olmaktadır. Bunun dışında Tarım Anlaşması, Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması, Tekstil ve Giyim Anlaşması, Ticaretle Teknik Engeller Anlaşması, Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VI. maddesinin Tatbikine İlişkin Anlaşma, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VII. maddesinin Tatbikine İlişkin Anlaşma, Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması, Menşe Kuralları Anlaşması, İthalat Lisansları Anlaşması, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması, Koruma Tedbirleri Anlaşması da yer almaktadır. Ek 1B; Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ekleri (hizmetler sektörünün uluslararası düzenlemeye konu edildiği ilk anlaşma olmaktadır)²³, Ek 1C; Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS: anlaşma kapsamında yer alan fikri mülkiyet hakları patentler, telif ve komşuluk hakları, markalar, sınai tasarımlar, ticari sırlar dahi olmak üzere açıklanmamış bilgiler ile menşe adlarının bulunduğu coğrafi işaretler olmaktadır),

Ek 2; Uyuşmazlıkların Çözümü Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Mutabakat Metni olmaktadır. söz konusu anlaşma açıklamaya çalıştığımız Uyuşmazlık Çözüm

²²BOSSCHE, a.g.e., s. 44-46; Tuğrul, ARAT/ Rıfat, ERTEN, "DTÖ Hukuku ve Türkiye'ye Etkileri, Dünya Ticaret Örgütü Doha Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye", ed. by Sait AKMAN/ Şahin, YAMAN, **TEPAV Yayınları**, No: 39, Ankara, s. 377.

²³BOSCCHE, a.g.e., s. 50.

Sistemine ilişkin kural ve usullerin düzenlendiği anlaşma olmaktadır. Uyuşmazlıkların çözümünde usule ilişkin konularda başvurulacak olan metin olarak açıklanabilir²⁴.

Ek 3'te; Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması düzenlenmekte ve söz konusu sistem ile üye devletlerin yükümlülükleri yerine getirip getirmediğinin denetlenmesi yoluyla esas olarak şeffaflık ilkesi korumaya alınmaya çalışılmaktadır²⁵.

Ek 4; Çoklu Ticaret Anlaşmaları olarak ifade edilen ekte yer alan anlaşmalar Sivil Uçak Ticaret Anlaşması, Devlet Alımları Anlaşması, Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması, Uluslararası Sığır Eti Anlaşması olmaktadır. Belirtmek gerekir ki Türkiye söz konusu anlaşmalara taraf olmamaktadır²⁶.

1.3. Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütü Öncesi Dönemdeki Faaliyet Alanları

Ticaretin küreselleşmesi denildiğinde farklı boyutlara da sahip olan bir küreselleşmeden söz edilmektedir. Bu anlamda küreselleşme, mali küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi olarak değişik boyutlara da sahip bulunmaktadır. Bahsi geçen küreselleşme kavramı daha çok doksanlı yılların başında kullanılmaya başlanmış bulunan sosyal, siyasal ve kültürel yönleri barındıran bir kavram olmaktadır. Küreselleşmenin etkisi altında olan önemli konulardan bir diğeri de ticaret olmaktadır. Bu anlamda ticaretin küreselleşmesinin ilk adımlarının gümrük tarifeleri ve kotalarının GATT 1947 kapsamında indirilmesi olduğunu ve bu sayede uluslararası ticaretin küresel olarak serbestleştirilmeye başlandığını söylemek mümkün olmaktadır²⁷.

²⁴http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm#top, (15.04.2011);

http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm

²⁵http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm#top, (15.04.2011).

²⁶http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm#top, (15.04.2011).

²⁷Sevin Sevinç, ÜNSAL, **Ticaretin Kolaylaştırılması Bağlamında Tek Pencere Uygulaması**, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2007, s.7.

Uluslararası ticaretin temellerini meydana getiren ve DTÖ ile GATT sisteminin de temelini oluşturan birçok hukuki belge ve anlaşma bulunmaktadır. Bu belge ve anlaşmalar tarım, tekstil, sanayi ürünleri, hizmetler, kamu alımları, standartlar, ürün güvenliği, gıda sağlığı ve fikri mülkiyet hakları da içinde olmak üzere birçok alanla ilgili olmaktadır²⁸.

Korumacı politikalara ilişkin devletler tarafından gerçekleştirilen uygulamalar GATT görüşmelerinin neticesinde tarifelerin indirilmesi ve kotaların azaltılmasıyla birlikte değişikliklere uğramaya başlamıştır. Gelişen süreç içerisinde devletlerce yoğun bir şekilde tarife ve kotaların dışında kalan ve ticareti sınırlayan fiziki, teknik ve mali nitelikte hemen her türlü kural veya uygulamayı kapsayan tarife dışı engellerin kullanılmasına başlanılmış bulunmaktadır. Farklı ürün standartları, ayrımcı kamu alımı politikaları, sınırlayıcı fiyatlar veya dağıtım anlaşmaları, vergilendirme farklılıkları, patent veya telif haklarının çıkarılması prosedürlerinin zorlukları bahsi geçen tarife dışı engellere örnek teşkil etmektedir²⁹.

Daha öncede değinildiği üzere Uruguay Round GATT'ın kurumsallaşmasını sağlayarak neticede DTÖ'nün kurulmasını sağlayan müzakereleri kapsamaktadır. DTÖ'nde daha sonra bahsedilecek olan en yüksek karar alma organı Bakanlar Konferansı ilk defa Singapur'da 1996 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta ticaretin kolaylaştırılmasının da dâhil edildiği Mal Ticareti Konseyi'nce kuralların yorumlanmasıyla ticarete aranan belgelerin basit bir hale getirilmesiyle ilgili gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında örgüte üye ülkelerin ticaretlerinin daha kolay yapılmasını sağlayacak ve buna ilişkin ihtiyaçların da belirleneceği bir çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bunu takip eden 1998 yılında bu defa Cenevre'de toplanan Bakanlar Konferansı 1999 yılında Seattle'da, 2001'de Doha'da, 2003'te Cancun'da ve 2005 yılında da Hong Kong'ta gerçekleştirilmiştir³⁰.

²⁸Mustafa, ÖZCAN, "DTÖ Doha Kalkınma Müzakerelerini Ne Durdurdu? Tarih Tekerrürden mi İbarettir?", **Uluslararası Ekonomik Sorunlar**, Sayı 24, Şubat 2007, s.22-27; http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-doha-kalkinma-turu-muzakerelerini-ne-durdurdu_-tarih-tekerrurden-mi-ibarettir_.tr.mfa, (01.03.2011).

²⁹ÜNSAL, a.g.e., s.7.

³⁰Didem, AKTEKİN, **Ticaretin Kolaylaştırılması 'Gümrük İdarelerinin Rolü**, Gümrük Müsteşarlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Uzmanlık Tezi, 2003, s.20.

Doha Müzakerelerinde birçok konuya değinilmiştir. Ele alınan konular arasında tarım, hizmetler, sanayi ürünleri, pamuk, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları, kamu sağlığı, ticaretin kolaylaştırılması, kurallar (anti dumping ve sübvansiyonlar), bölgesel ticaret anlaşmaları, uyuşmazlık çözüm sistemi, ticaret ve çevre, elektronik ticaret, küçük ekonomiler, ticaret, borç ve finans, ticaret ve teknoloji transferi, DTÖ anlaşmalarının uygulanması, teknik yardımlar, en az gelişmiş ülkelerin durumları, gelişmekte olan ülke ve en az gelişmiş ülkelere yönelik farklı ve lehte muameleler ve ticaret için yardım yer almaktadır. Ancak devletler ticaret-yatırım, ticaret rekabet, kamu alımlarında şeffaflık ve ticaretin kolaylaştırılması konularıyla ilgili olarak müzakerelerin yapılmasını uygun görmelerine karşılık, sürecin kesinleşmemiş olmasını sebep göstererek kamu alımlarında şeffaflık ve bunun yanında ticaretin kolaylaştırılması hususlarında müzakerelerin yapılmasını uygun görmemişlerdir. Daha önce de belirtildiği üzere bu sürecin 1 Ocak 2005 tarihine kadar bitirilmesine yönelik karar alınmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere teknik yardım ve destek sağlanması amacıyla GATT 1994'ün V, VIII ve X. Maddelerinin açıklanması ve geliştirilmesi de müzakerelerde yer almıştır³¹. Belirtmek gerekir ki belirtilen tarihte bitirilmesi kararlaştırılan Doha Turu 27 Temmuz 2006'da gerçekleştirilen Genel Konseyde süresi belirlenmeksizin askıya alınmıştır. Söz konusu duruma sebep özellikle tarım konusunun ortaya çıkan anlaşmazlıklar olmuştur. Ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik gerçekleştirilen bu müzakerelerin tekrar başlaması 2007'de gerçekleşmiş bununla örgüte üye devletler tarafından önemli bir ilerleme kaydedilmiştir.

1.4. Dünya Ticaret Örgütü'nün Kurumsal Yapısı

1.4.1. Bakanlar Konferansı

Dünya Ticaret Örgütü, dünya ticaretinin yüzde 97'sini oluşturan yaklaşık 150 üyeden oluşmaktadır. Ayrıca yaklaşık 30 devlet için de üyelik müzakereleri devam etmektedir. Söz konusu örgütte kararlar tipik bir uzlaşma (consensus) ile tüm

³¹ÜNSAL, a.g.e., s.10.

üyelerce alınmaktadır. Belirtmek gerekir ki çoğunluk oyunun sağlanması da mümkündür ancak örgütte bu hiç gerçekleşmemiştir. GATT yani DTÖ öncesi dönemde ise son derece nadir olarak rastlanmaktaydı. DTÖ anlaşmaları tüm üye devletlerin parlamentolarınca kabul ve tasdik edilmiş bulunmaktadır³².

DTÖ sisteminde kararların alınması bütün üye devletlerin yer aldığı Konsey ve Komiteler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir ve burada karar alma mekanizmasında en üst düzey organ 2 yılda en az bir kere toplanan Bakanlar Konferansı olmaktadır. Söz konusu Konferans günümüze kadar altı defa gerçekleştirilmiştir. Bunlar; Singapur'da 1996'da, Cenevre'de 1998'de, Doha'da 2001'de, 2003'te Cancun ve 2005'te de Hong Kong'da olmak üzere gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Konferansın karar alabildiği hususlar Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarını da kapsamak üzere DTÖ ile ilgili her konuda olabilmektedir³³.

1.4.2. Genel Konsey

Örgütün Bakanlar Konferansı'ndan sonraki ikinci üst düzey karar alma organı Genel Konseydir. Konsey, Bakanlar Konferansı'na karşı üç ayrı organ olarak sorumluluk taşımaktadır. Merkezi Cenevre'de bulunan ve yılda birkaç kez toplanan, Bakanlar Konferansı'nın toplanmadığı ara dönemlerde günlük çalışmalar Genel Konsey tarafından görülmektedir. Cenevre'deki daimi delegeler toplantıda yer almaktadırlar, bu delegeler DTÖ'ne üye devletlerin ulusal temsilcilerinden oluşmaktadır³⁴.

En önemli görevleri arasında Uyuşmazlık Çözüm Organı ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı olarak hizmet vermek bulunmaktadır. DTÖ konularında Bakanlar Konferansı adına hareket etme yetkisi olan organ da Genel

³²http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr02_e.htm, World Trade Organization, (13.03.2011).

³³GATT Bilgilendirme Rehberi, Gelir İdaresi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı.pdf, s. 8; http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr02_e.htm, (27.02.2011)

³⁴http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm, (27.02.2011), The WTO Secreteriat, Guide to the Uruguay Round Agreements, s. 6.

Konsey olmaktadır. Bu kurul UÇO olarak yaptığı görev için her ay toplanmaktayken, Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı olarak daha fazla toplanmaktadır³⁵.

Genel Konsey’de iki alt birim daha yer almaktadır. Bunlar paneller ve temyiz organıdır. Ticari anlaşmazlıkların çözümüyle ilgilenen, bunlara ilişkin karar alan ve bu alanda uzman olan kişilerden oluşan birim panellerdir. Diğer birim yani temyiz organı ise panellerde alınmış olunan kararların gözden geçirilmesi ile görevli bulunmaktadır³⁶.

1.4.3. Konseyler

DTÖ’nde yer alan üç temel alan mal ticareti, hizmetler ticareti ve ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları olmaktadır. Buna yönelik olarak Genel Konsey’e bağlı ve sorumlu bulunan üç alt konsey oluşturulmuştur. Söz konusu üç temel alan ile ilgili anlaşmaların uygulanmasının gözetim ve denetimini yapan ve DTÖ’ne üye tüm devletlerin katılımına açık olan konseyler GATT Konseyi, TRIPS Konseyi ve GATS Konseyi olarak belirlenmiştir. Konseylerin yardımcı organlar oluşturabilecekleri ve ihtiyaç duyulan zamanlarda toplanacakları DTÖ Anlaşması’nın 4. maddesinin altıncı bendinde öngörülmektedir³⁷.

1.4.4. Komiteler

DTÖ 4. maddesinin yedinci bendinde öngörülen ve Bakanlar Konferansı’nın belirlemiş olduğu komiteler; 1996’da Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi de olmak üzere Kalkınma Komitesi, Ödemeler Dengesi Kısıtlamaları ve Bütçe, Finans ve İdare Komitesidir. Komiteler genel olarak konseylerin altında ve çerçevesi daha belirli olan konularda görevlidirler³⁸.

³⁵The WTO Secreteriat, Guide to the Uruguay Round Agreements, s. 6.

³⁶Gelir Dairesi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme Rehberi, s. 8.

³⁷The WTO Secreteriat, Guide to the Uruguay Round Agreements, s. 6; Gelir Dairesi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme Rehberi, s. 8.

³⁸Gelir Dairesi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme Rehberi, s. 8

Üç temel alandan biri olan mal ticareti konseyi bünyesinde bulunan komiteler tarım, pazara giriş, sübvansiyonlar gibi konulara yönelik çalışmaktadırlar. Bunun gibi hizmetler ticareti konseyinde yer alan komitelerse GATS kuralları, hizmetler ve devletlerin belli alanlardaki taahhütleriyle ilgili çalışmaktadırlar. Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesinin inceleme alanını iki taraflı, bölgesel ve tercihli olan çoklu ticaret anlaşmaları, bunların ve bölgesel teşebbüslerin çok taraflı ticaret sistemi üzerine olan etkileri oluşturmaktadır³⁹.

GATS kuralları ve devletlerin belirli analarda vermiş oldukları taahhütleriyle ve profesyonel hizmetler ile ilgilenen komiteler ise Hizmetler Ticari Konseyi bünyesinde yer alan komiteler olmaktadır.

İlk üç komite GATS bünyesinde de yer almaktaydı. DTÖ bünyesine Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi de eklenmiş oldu, bu farkın yanında bir diğer önemli fark söz konusu komitelerin sorumlulukları DTÖ bünyesinde daha geniş tutulmuş bulunmaktadır⁴⁰.

Söz konusu komiteler Bakanlar Konferansı'na bağlı hareket etmektedirler. Ayrıca bahsi geçen komitelerde örgüte üye olan devletlerin tamamı temsil edilmektedirler⁴¹.

1.4.5. Sekretarya

DTÖ Anlaşması'nın VI/1. maddesinde, örgütün Genel Müdür tarafından yönetilen bir sekretaryasının olduğundan bahsedilmektedir. Örgütün bu sekretaryası Cenevre'de bulunmaktadır.

³⁹The WTO Secretariat, Guide to the Uruguay Round Agreements, s. 7; GATT Bilgilendirme Rehberi, s. 8.

⁴⁰The WTO Secretariat, Guide to the Uruguay Round Agreements, s. 7.

⁴¹GATT Bilgilendirme Rehberi, s. 9.

DTÖ Anlaşması'nın VI/2. maddesinde Bakanlar Konferansı tarafından, Genel Müdür'ün atanması, görevi, yetkisi, süresi ve hizmet şartlarının belirleneceği düzenlenmektedir.

Söz konusu anlaşmanın VI/3. maddesinde ise sekretarya ve Genel Müdür personellerinin DTÖ üyeleri tarafından etki altına alınmaması ve bu hizmeti verenlerin uluslararası sorumluluklarına saygı gösterecekleri düzenlenmektedir.

Sekretaryanın görevlerine bakıldığında, DTÖ bünyesinde bulunan konsey, komite, çalışma ve müzakere grupları gibi organlarına anlaşmaların uygulanmasında ve yapılan görüşmelerde idari ve teknik desteğin sağlanması, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin ticari performans ve politika analizlerinin yapılması, teknik destek verilmesi ve hukuk uzmanı personelleri ile ticari anlaşmazlıkların çözümü ve DTÖ kurallarının yorumunun yapılması olduğu görülmektedir⁴².

Bunların yanı sıra üye olmayı amaçlayan ülkelere danışmanlık yapmak ve aday olan devletlerin katılımıyla ilgili müzakerelerle ilgilenmek de görevleri arasında yer almaktadır⁴³.

⁴²GATT Bilgilendirme Rehberi, s.9.

⁴³a.g.e., s.9.

2. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ, ÖZELLİKLERİ ve TEMEL SORUNLARI

2.1. Genel Olarak

Dünya Ticaret Örgütü üyeleri arasında bünyesinde meydana gelebilecek anlaşmazlıkların çözülebilmesi amacıyla, örgüt anlaşmalarında düzenlemesine gidilen en önemli mekanizmayı “Uyuşmazlıkların Çözümü Mekanizması” (Dispute Settlement System) teşkil etmektedir. DTÖ Uyuşmazlıkların Çözümü Mekanizması (UÇM) Uruguay Round’u neticesinde gerçekleştirilen en önemli gelişimlerden birisi olmaktadır. Çünkü daha önce GATT ile kurulmuş bulunan sistem, DTÖ ile bir ileri aşamaya taşınmıştır⁴⁴.

DTÖ ile getirilen sistemde ilk amaç, çok taraflı ticari sistemin öngörülebilirliğini sağlamak ve ayrıca üye devletlerin hak ve yükümlülüklerini belirleyerek güvenilirliği oluşturmaktır. Söz konusu sistemin işleyebilmesi, sistem ile öngörülen kurallara, usullere uyulması, aksi durumun ortaya çıkması halinde rıza temelinde yani uyuşmazlıkların öncelikle karşılıklı rıza ile çözülmesi amaçlanmaktadır. Ancak bundan sonra devletler arasında etkili yaptırımlar yolu ile çözüme gidilmesi kabul edilmektedir⁴⁵.

DTÖ Anlaşması’nda, tüm mal ticareti anlaşmalarında, GATT 1994’te, Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması’nda ve ayrıca Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması’nda bahsi geçen herhangi bir hususla ilgili olarak meydana gelebilecek uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması için bir sistem öngörülmüş bulunmaktadır. Burada DTÖ uluslararası ticarete karşılıklı yükümlülükler ve haklar anlamında merkezde yer alarak önceki sistemde yaşanan problemlerin giderilmesini sağlamayı amaçlamıştır. Uyuşmazlık Çözüm Sistemi, uluslararası bir başka deyişle çok taraflı ticaretin temel ve önceden beri süregelen bir olgusudur. Bu itibarla DTÖ

⁴⁴<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=2399&icerikID=2568&dil=TR>, Mesut, AYDIN, “Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması”, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.1, (28.02.2011)

⁴⁵ULUSOY, a.g.e., s. 95.

kuralları ve usulleri, GATT 1947 ile gerçekleştirilen uyuşmazlık çözüm mekanizması üzerine şekillenmiş ve inşa edilmiş olmaktadır⁴⁶.

GATT'ın XXII/XXIII. maddelerine bakıldığında söz konusu hükümlerde de Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin yer aldığı görülmektedir. Mevcut sistem üzerine eklenen metin “Anlaşmazlıkların Çözümlemesi Konusundaki Kural ve Yöntemleri Tespit Eden Mutabakat (Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes-DSU)” olmuştur. Bu itibarla Uruguay Round neticesinde imzalanan Nihai Senedin (Final Act) ekinde bulunan anlaşmalara DSU uygulanması kabul edilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak anlaşmalarda özel herhangi bir hüküm mevcut ise bunların geçerli olacağı kabul edilmektedir⁴⁷.

Öngörülen bu çözüm sisteminde ilk olarak taraflar arasında bir müzakere bir başka deyişle istişare prosedürü gerçekleştirilir, bu süreç sonunda herhangi bir sonuca ulaşılamaz ise bu defa panel oluşturulur ve panelin kararı da DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Organınca (UÇO) onaylanır. Ancak temyize gidilmişse, bu defa temyiz kararı UÇO tarafından onaylanır. Söz konusu kararlara uyulmaması durumunda DTÖ Anlaşmaları uyarınca diğer tarafa misilleme yapma hakkı verilir⁴⁸. Burada yapılacak misilleme yine anlaşmalar kapsamında tavizlerini ve yükümlülüklerini askıya alması anlamında gerçekleşmektedir⁴⁹.

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sisteminde yer alan temel kurumlardan ilki, Uyuşmazlık Çözüm Organı (UÇO) olmaktadır, diğer organlar ise sırasıyla; paneller, temyiz organı, hakemler, bilirkişiler, DTÖ genel müdürü ve sekreteryadan ibarettir⁵⁰.

⁴⁶Goh, GAVIN/Witbreuk, TRUDY, “The WTO Dispute Settlement System”, **in the University of Western Australia Law Review**, Volume 30(1), 2001, s. 3; AYDIN, a.g.e., s. 1; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 112.

⁴⁷http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp2_e.htm, The Panel Process, (28.02.2011)

⁴⁸http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp2_e.htm, The Panel Process, (28.02.2011)

⁴⁹GAVIN/TRUDY, a.g.e., s. 3; AYDIN, a.g.e., s. 1; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 112.

⁵⁰ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 112.

2.2. Sistemin Genel Özellikleri

Dünya ticaretinin birçok yönünün düzenlendiği DTÖ bünyesinde yer alan anlaşmalar bütünlük teşkil etmekte ve örgüte üye olan devletlerin tümünü bağlamaktadır. Örgüt bünyesinde yer alan tüm diğer anlaşmalar gibi Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması da üye devletler bakımından bağlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak söz konusu anlaşmaların taraf olmayan bir başka ifade ile DTÖ üyesi olmayan devletleri bağlayıcı olmaması ve diğer ülkelere karşı ileri sürülebilmesi söz konusu olmaktadır. Fakat DTÖ öncesi dönem olan GATT döneminde GATT'a üyeliği bulunmayan devletler uluslararası hukuk bakımından sorumluluklarında bulunan devletlerin adına dava açabilmişlerdir⁵¹.

Bahsi geçen Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması örgüt bünyesinde yer alan anlaşmalar bakımından meydana gelen hukuki anlaşmazlıkların çözülmesinde uygulanması gerekli olan usuli kuralları düzenlemekte, uyuşmazlığın esasına yönelik çözümleme anlaşmazlığın doğduğu anlaşmalarda yer alan düzenlemeler ile çözüme kavuşturulmaktadır.

Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin amacı, anlaşmanın 3. maddesinin ikinci fıkrasına göre temelde, örgüt üyesi devletlerin anlaşmalardan ötürü meydana gelen anlaşmazlıklarda hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi ve ilgili maddelerin yorumlanabilmesinin sağlanmasıyla çok taraflı olan uluslararası ticaret sistemine güven ve öngörülebilirlik getirmektir. Yine aynı maddede yapılacak olan yorumda uluslararası kamu hukukunun teamül yorum kurallarına (Customary Rules of Interpretation of Public International Law) dayanılacağı da öngörülmektedir. Viyana Konvansiyonu'nun 31. maddesi kapsamında gerçekleştirilen bir yorumun dâvaya konu anlaşmaya dayanması gerektiği Temyiz Organı'nın birçok kararında yer almaktadır⁵².

⁵¹PALMETER/MAVROIDIS, **Dispute Settlement System**, Practice and Procedure, Cambridge University Press, Second Edition, 2004, s. 29; belge no. WT/DS58/AbP/R, prgrf 9.41, US – Shrimp. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm, (26.04.2011).

⁵²[http://www.worldtradelaw.net/reports/wtoab/us-gasoline\(ab\).pdf](http://www.worldtradelaw.net/reports/wtoab/us-gasoline(ab).pdf), (15.04.2011), US – Gasoline dâvası. Temyiz Organı tarafından GATT 1994'ün ilgili maddeleri bakımından görülmüş olan dâvaya bakan DTÖ panelinin dâva konusu anlaşma hükümlerine ilişkin yorum yaparken önemli bir yorum kuralının dikkate alınmadığı kararına varılmıştır. Temyiz Organı kararına göre, panel yorumlama

2.3. Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkelerin Genel Durumu

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi zorunlu bir yapıya sahiptir. Bu yapısı sebebiyle üye devletlerin uyuşmazlık çözüm sistemine eşit şekilde başvuru yapabilmelerinin en önemli getirisi gelişmekte olan ülkelerin korunabilme olanağını sağlamasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin özellikle ekonomik durumları nedeniyle tabi olacakları uygulamalarda istisnai düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir⁵³. Söz konusu düzenlemeler sadece ekonomik durumlarıyla sınırlı olmamaktadır, bu tür ülkelerin sosyal ve politik yapıları gibi sebepler ile de özel muamelelere tabi olmaları örgüt kapsamındaki anlaşmalardan tam anlamıyla faydalanabilmeleri için bir mecburiyet olmaktadır⁵⁴.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 4. maddesinin onuncu bendinde, DTÖ üyesi gelişmekte olan devletlerin özel sorunlarının ve menfaatlerinin, danışmalarda dikkate alınması ve bu safhada bu tür ülkelere özel muamele yapılması gerektiği düzenlenmektedir. 12. maddenin onuncu bendindeyse, UÇO başkanınca taraflara danışıldıktan sonra, taraflar arasında danışmanın sona ermesi hususunda herhangi bir anlaşma gerçekleşmemesi durumunda, bahsi geçen danışmaya ilişkin süreleri uzatabilme imkanı bulunmaktadır⁵⁵.

yaparken Uluslararası Anlaşmalara Dair Viyana Konvansiyonu'nun ilgili maddelerinin dikkate alınması gerekmektedir. Konvansiyonun 31. ve 32. maddelerinin Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 3.2. maddesinde atıfta bulunulan uluslararası kamu hukukunun teamül yorum kurallarından olduğunu Yüksek Mahkemece ifade edilmiştir. Temyiz Organı Konvansiyonun 31.1. maddesinde yer alan genel yorum kuralına değinmiş ve bahsi geçen kuralı uygulamıştır.

Madde 31 Genel Yorum Kuralı 1. Bir anlaşma iyi niyetle, anlaşmanın metnine bulunduğu kapsam içerisinde ve amacı doğrultusunda verilecek normal anlama uygun olarak yorumlanır." Temyiz Organının bu kararından sonra birçok DTÖ paneli söz konusu yorum kuralını önlerine gelen dâvalarda uygulamıştır; Australia Automotive Leather II, WT/DS126/R, 25 June 1999, (99-2217) prgrf. 9.54, <http://www.sice.oas.org/dispute/wto/ds126/ds126r1e.asp>, (15.04.2011).

⁵³ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 174.

⁵⁴World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 11.

⁵⁵Gregory, SHAFFER, **How to Make The WTO Dispute Settlement System Work For Developing Countries: Some Proactive Developing Country Strategies, in Towards a Development Supportive Dispute Settlement System at the WTO**, International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD), March 2003, http://loopy232.webcrossing.com/.598c0ebb/DSU_2003.pdf, (16.03.2011), s. 82.

Bir başka durum ise Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 8. maddesinin onuncu bendinde düzenlemesi yapılan, panel üyesi atanması talebine ilişkindir. Burada söz konusu olan husus, gelişmekte olan devletin gelişmiş bir devlet ile yaşadığı uyuşmazlık için kurulan panele atanacak üyelerden bir tanesinin, gelişmekte olan devletlerin birinden olmasıdır. Panelin, gelişmekte olan üye devletlere, davalı olmaları durumunda savunmanın hazırlanması ve sunulması sebebiyle gereken zamanı vermesi de gerekmektedir. Ancak bahsi geçen hususlar gelişmekte olan devletler bakımından mevcut temel sorunlara çözüm teşkil etmemekte ve yine bu devletler tarafından ciddi olarak eleştirilmektedir⁵⁶.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 21. maddesinde de yine özel ve ayrıcalıklı muameleye ilişkin düzenlemenin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu bu düzenlemede yer alan husus panel ve temyiz organı tarafından verilen kararların uygulanmasıyla ilgilidir. Yani alınan kararların uygulanmasında da bu tür üye devletlere yapılacak muamelenin özel ve ayrıcalıklı olması öngörülmektedir⁵⁷. Buna paralel olarak anlaşmanın aynı maddesinin sekizinci bendinde getirilen düzenlemede alınan karar doğrultusunda uygulanacak tedbirlerin gelişmekte olan üye devletin ekonomik olarak nasıl etkileneceğinin UÇO tarafından belirlenmesi ve uygun düşen işlemin yapılması öngörülmektedir. DTÖ'ne üye olan az gelişmiş devletler bakımından da gelişmekte olan devletlere uygulanan özel ve ayrıcalıklı muameleler geçerli olmaktadır⁵⁸.

Gelişmekte ve az gelişmiş olan devletler bakımından düzenlemesi yapılan özel ve ayrıcalıklı muamelelere ilişkin hükümlerin belirsizlik içerdikleri görülmektedir. Anlaşmanın kimi maddelerinde, gelişmekte olan devletlerin menfaatlerinin UÇO tarafından dikkate alınacağı belirtilmekte, ancak bunun nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğine dair bir düzenleme ise yer almamaktadır. Dolayısıyla düzenlemelerin bu şekilde bir belirsizlik içermeleri panel ve temyiz organınca farklı yorumlanmalarına da sebep olmaktadır⁵⁹.

⁵⁶UNCTAD, 3.2 Panels, s. 41; Gregory, SHAFFER, **a.g.e.**, s.82.

⁵⁷UNCTAD, 3.4 Implementation and Enforcements, s. 15.

⁵⁸UNCTAD, 3.2 Panels, s. 42.

⁵⁹Mesut, AYDIN, **WTO Dispute Settlement Mechanism and Developing Countries: Lessons for Turkey**, Haziran 2007, Yüksek Lisans Tez, s. 14.

2.4. Uyuşmazlık Çözüm Sistemi Temel Sorunları Üzerine Yapılan Müzakereler ve Getirilen Öneriler

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın uygulanması ve gözden geçirilmesiyle ilgili olarak, 1994 tarihinde Marakeş Bakanlar Konferansı'nda DTÖ kuruluş anlaşmasının, 1 Temmuz 1999 tarihine kadar DTÖ Bakanlar Konferansında incelenmesi kararlaştırılmıştır⁶⁰. 1999'da gerçekleştirilen Seattle Bakanlar Konferansı'nda DTÖ'ne üye devletler uyuşmazlık çözüm sistemindeki eksikliklerin giderilmesine yönelik reformlara duyulan ihtiyaçlar için önerilerde bulunmuşlardır. Ancak bu konferansta gerçekleştirilen gözden geçirme çalışmaları başarılı olamamıştır. Üye devletler Honkong'ta 2005'te yapılan Bakanlar Konferansı'nda Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin anlaşılmasına yönelik müzakerelerin önem arz ettiğini ve sistemde yer verilecek düzenlemelerin gözden geçirilmesine ilişkin müzakerelerin derhal sonuca bağlanması için çalışmaların devam etmesi gerekliliğini beyan etmişlerdir⁶¹.

Sürekli olarak öncelik verilen Uyuşmazlık Çözüm Sistemi müzakereleri ve Uruguay Round'undaki çözüm arayışları Doha müzakerelerinde yoğunlaşmış olmasına karşılık, Cancun Bakanlar Konferansı'ndan itibaren söz konusu hususlardaki görüşmeler önceliğini kaybetmiştir ancak belirtmek gerekir ki sisteme yönelik müzakereler sistemin ana hatlarının tartışılmasından daha çok belirli konular üzerinde ayrıntılı olarak görüşülmesi noktasına gelmiştir⁶².

Yapılan müzakerelerde üye devletler tarafından birçok hususta öneriler getirilmiş ve bunlardan en önemlisi olarak, gelişmekte olan ülkelerin yasal ve karşılıklı yeterlilikleri üzerinde durulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nce

⁶⁰http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min05_e/brief_e/brief10_e.htm, (14.03.2011), Hong Kong WTO Ministerial 2005: Briefing Notes: Dispute Settlement, Force of Argument, not Argument of Force.

⁶¹WTO Ministerial Declaration, Adopted on 18 December 2005, WT/MIN(05)/DEC, http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min05_e/final_text_e.htm#dsu, (13.03.2011).

⁶²Almin, ALAVI, "African Countries and the WTO's Dispute Settlement Mechanism", **Development Policy Review**, 2007, 25 (1): 25.42; <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-7679.2007.00358.x/pdf>, s. 29.

getirilen öneri daha çok sistemin daha esnek ve daha çok üyenin kontrolünde olmasına yöneliktir. Önerileri arasında Temyiz Organıyla ilgili olarak, karşılıklı uzlaşma ile hazırlanan ara raporun bazı kısımlarının çıkarılabilmesi ve söz konusu raporun UÇO tarafından kısmen uygulanabilmesinin mümkün olması da yer almaktadır⁶³.

Bunun yanı sıra panel ve temyiz organına ilişkin prosedürlerin de karşılıklı anlaşma yoluyla askıya alınabilmesi önerileri arasında yer almaktadır. Ancak bahsi geçen bu önerilerin Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nin tarihsel gelişimine ve amacına hatta gelişmekte olan ülkeler bakımından güç dengesi menfaatlerine aykırı olduğu değerlendirilmiştir⁶⁴.

Diğer öneriler arasında Çin'in gelişmekte olan ülkelere kısıtlama getirilmesi gerektiği de yer almaktadır. Söz konusu kısıtlama bu tür ülkelerin Uyuşmazlık Çözüm Sistemini kullanmalarının yılda iki dava ile sınırlanması gerektiği şeklinde beyan edilmiştir. Ayrıca gelişmekte olan bir ülkenin, gelişmiş bir ülkeye karşı açtığı dava panel veya temyiz organınca davalı üye devletin DTÖ kurallarını ihlal etmemesi ile neticelenirse, davalıya ait yasal giderlerin de davacı tarafından karşılanması da yine Çin tarafından getirilen önerilerdendir⁶⁵.

Gelişmekte olan ülkeler tarafından gelişmiş ülkelere karşı başlatılan bir dava sürecine ilişkin olarak, Afrika Grubu devletlerinin getirmiş olduğu öneri, tazminat ile ilgilidir. Söz konusu tazminatın geriye dönük olarak hesaplanması ve UÇO tarafından önerilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Hesaplamanın geriye dönük olmasıyla kastedilen, tedbirin uygulanmasından uyuşmazlığın ortadan kaldırılmasına kadar geçen süreye ilişkindir. Bunun yanı sıra grup tarafından getirilen önerilerden bir diğeri ise, talep üzerine UÇO tarafından imtiyazların veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için, az veya en az gelişmiş üye devletlere ve diğer üye devletlere yetki verilmesidir⁶⁶.

⁶³ TN/DS/W/82, submitted by the US, 24 October 2005.

⁶⁴ TN/DS/W/82, submitted by the US, 24 October 2005.

⁶⁵ TN/DS/W/57, submitted by China, 19 May 2003.

⁶⁶ TN/DS/W/42, submitted by Kenya in the name of African Group, 24 January 2003.

Getirilen bu öneri aynı zamanda DTÖ sekretaryasının geliştirmekte olan ülkelere uyuşmazlıklara ilişkin yardım etmede, özellikle adli uzmanlık anlamında etkin bir rol üstlenmesini de sağlamaktadır. Kenya tarafından üye Afrika devletleri adına getirilen önerilerden bir diğeri de geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin yararlanması amacıyla Uyuşmazlık Çözüm Sistemi için parasal kaynak bir başka deyişle fon sağlanmasıdır⁶⁷.

Şeffaflığın ve bilirkişiliğin kabulü, gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler arasındaki en önemli ihtilaflardan birini teşkil etmektedir. Bu bakımdan panel ve temyiz organı toplantılarının kamuya açık olmasına izin verilmesini özellikle Amerika Birleşik Devletleri istemekte ancak geliştirmekte olan ülkeler bu duruma karşı bir tutum sergilemektedirler⁶⁸. Söz konusu tutumun temel sebebiyse böyle bir durumda medya ve kamuoyu baskısının yoğun olma ihtimaline karşı yaşadıkları tedirginliktir. Bunun yanı sıra uzman bilirkişiliğe de benzer sebeplerle karşı olmaktadır⁶⁹.

Ekvator tarafından getirilen öneri ise son çare olarak misilleme yapılması yerine, tazminat sisteminin güçlendirilmesinin faydalı olacağı şeklindedir. Buna gerekçe olarak imtiyazların askıya alınmasının sadece davalı devlete değil, aynı zamanda davacı devlete de zarar vereceğinin düşünülmesidir⁷⁰.

Geliştirmekte olan ülkeler bakımından getirilen tavsiyelerden bir diğeri ise sistemin daha rasyonel ve hızlı kullanılmasıdır. Brezilya tarafından getirilen öneride kastedilen, davalarda hızlandırılmış prosedürün uygulanmasıdır. Burada bahsi geçen dava, başka bir üye tarafından başlatılan önceki bir temyiz veya panel sürecinde, üyenin menfaatlerinin ortadan kalktığı veya azaldığı bir tedbirin çelişkili bulunduğu davalardır. Getirilen öneri bu tür davalar bakımından hızlandırılmış prosedürün uygulanması yönündedir⁷¹.

⁶⁷TN/DS/W/42, submitted by Kenya in the name of African Group, 24 January 2003.

⁶⁸TN/DS/W/79, submitted by the US, 13 July 2005.

⁶⁹Thomas, ZIMMERMAN, "WTO Dispute Settlement at Ten: Evolution, Experiences, and Evaluation of 10 Years", **The Swiss Review of International Economic Relations**, Vol. 60, 2005, s. 27-43.

⁷⁰TN/DS/W/9, submitted by Ecuador, 8 July 2002.

⁷¹TN/DS/W/45/Rev., submitted by Brazil, 14 Mart 2003.

Gelişmekte olan ülkelerin giderlerinin azaltılması amacıyla üyeler tarafından getirilen öneriler temelde bahsi geçen hususlara ilişkin olmaktadır. Söz konusu önerilerden öne çıkanlara bakıldığında, DTÖ sekretaryasının uyuşmazlıklardaki etkinliğinin artması, gelişmekte olan ülkelerin faydalanması amacıyla fon oluşturulması, davayı kaybeden gelişmiş ülkenin yargılama giderlerini üstlenmesi, tazminata ilişkin öneriler ve özellikle Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin hızlandırılması ve basitleştirilmesi olduğu görülmektedir⁷².

⁷²http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=815844, Joel P., TRACTHMAN, **Building the WTO Cathedral**, 2006.

İKİNCİ BÖLÜM

3. UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ TEMEL ORGANLARI

3.1. Uyuşmazlık Çözüm Organı (UÇO)

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması çerçevesinde uyuşmazlık çözüm sisteminin çalışmasında, DTÖ Güvenlik Konseyi'nin görevlerinin yerine getirilmesinde UÇO rol almaktadır. Nitekim UÇO, DTÖ Genel Konsey'inin farklı bir başkan nezdinde uyuşmazlıkların çözümü amacıyla toplanması durumunda organa verilen ad olmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin UÇO'nun sorumluluklarını yerine getirmek maksadıyla gerektiğinde toplanacak olması, kuruluş anlaşmasının 4. maddesinin üçüncü fıkrasında düzenlenmiş bulunmaktadır⁷³.

UÇO, DTÖ üye devletlerinin hükümet temsilcileri ve daha çok Cenevre'de yer alan diplomatik temsilcilerinden oluşan bir organ durumundadır. Bu itibarla söz konusu organın siyasi bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi bu yönüyle diğer uyuşmazlık çözüm yollarından farklılık arz etmektedir⁷⁴.

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın işleyişine dair sorumluluk UÇO'ya ait bulunmaktadır. Bu bakımdan söz konusu anlaşmanın 2. maddesinin birinci fıkrası uyarınca panelin kurulması, panel ve temyiz organının raporlarının kabulü, kararların ve tavsiyelerin uygulanmasının denetlenmesi, anlaşmalar çerçevesinde mevcut

⁷³ULUSOY, a.g.e., s. 98.

⁷⁴http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm, (28.02.2011);

ÇALIŞKAN, a.g.e., s.17;

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm, (28.02.2011).

ayrıcalıkların ve başkaca yükümlülüklerin ertelenmesine izin verilmesinde tek yetkili organ UÇO olmaktadır⁷⁵.

UÇO'da kararın alınabilmesi oybirliğinin yani UÇO toplantısında yer alan üyelerin birisinin dahi önerilen karara resmi olarak itiraz etmemiş olması gerekmektedir. Başkanın herhangi bir itirazın olup olmadığını sorması üzerine itirazın gelmemiş olması şartına bağlanmış bulunmaktadır. Söz konusu kural DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 2. maddesinin dördüncü fıkrasında öngörülmektedir⁷⁶.

Panelin kurulması, panel ve Temyiz Organı raporunun kabulü ve misillemeye bulunma hakkının verilmesi aşamalarında ise UÇO'dakinden farklı bir sistem kabul edilmektedir. Burada esas olan, olumsuz oy birliğinin (negative consensus) aranması olmaktadır. Burada kastedilen, hazır bulunan üyelerin panel kurulamaması ya da raporların onaylanmamasına yönelik olarak oybirliği ile karar vermeleridir⁷⁷.

Sistemin işleyişinde, UÇO hakkında bilgi vermesi açısından oluşturulan istatistikte yer alan bilgilere göre üye devletler tarafından 1995 yılında 16 defa, 1996'da 27, 1997'de 31, 1998'de 34, 1999'da 22, 2000'de 28, 2001'de 20, 2002'de 23, 2003'te 20, 2004'te 18, 2005'te 10, 2006'da 17 ve 2007'de 7 konu ile ilgili olarak organa şikâyetlerde bulunulduğu görülmektedir⁷⁸.

3.2. Panel

Uyuşmazlık çözüm sisteminin ikinci organını paneller⁷⁹ teşkil etmektedir. DTÖ'nde daimi olan panel bulunmamaktadır. Uyuşmazlıklar için ayrı olarak bir

⁷⁵Peter, GALLAGHER, **Guide to Dispute Settlement**, London, Kluwer Law International, 2002, s. 44; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 116.

⁷⁶World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 18-19; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 116.

⁷⁷<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/mesut.doc>, (28.02.2011), AYDIN; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 116.

⁷⁸<http://jiel.oxfordjournals.org/content/14/1/191.full.pdf>, (12.04.2011), Kara, LEITNER, Simon, LESTER, **WTO Dispute Settlement 1995-2010-A Statistical Analysis**, s.181.

⁷⁹http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/28-dsu_e.htm#3_11, (11.04.2011)

başka ifadeyle ad hoc paneller oluşturulmaktadır. Söz konusu organlar iç hukukta bulunan mahkemelere benzer bir görevi üstlenmişlerdir, örgüte üye devletler arasında çıkan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasını sağlamaktadırlar⁸⁰.

Tarafların uzlaşmamaları durumunda UÇO bir tarafın isteği ile panel kurmak mecburiyetindedir. Panelin yerine getirdiği görev, uyuşmazlığa ilişkin sunulan iddiaların ve olayların incelenmesinden oluşmaktadır. Somut davaya ilişkin olayın unsurlarıyla (findings of fact), hukuki ve esaslı yönleriyle ilgili yapmış olduğu incelemeler neticesinde hazırladığı raporu UÇO'na sunarak, UÇO'nun karar vermesi ve tavsiyede bulunmasına yardımcı bulunmaktadır. Panelin söz konusu görevi Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 11. maddesinde öngörülmektedir⁸¹.

Panelin hazırlamış olduğu raporlar için herhangi bir temyiz başvurusu olmadığı sürece ya da söz konusu rapor UÇO tarafından oybirliği ile reddedilmiş olmadıkça, bu raporlar doğrudan kabul edilmektedir. Raporların bu şekilde kabul edildiğine ilişkin düzenleme anlaşmanın 16. maddesinde öngörülmüş bulunmaktadır.

Panelin nasıl oluştuğunu düzenleyen ilgili hüküm 8/5 olarak öngörülmüş bulunmaktadır, bu hükümde panelin 3 ya da tarafların karar alması ile 5 kişiden oluşabileceği düzenlenmiştir. Uyuşmazlığın tarafı olan devletlerin, panelin kurulumundan itibaren 10 gün içerisinde panelin kurulumunu 5 kişiyle kararlaştıramazlar ise 3 kişiyle kurulacağı öngörülmektedir. Panelin kimlerden oluşabileceğini düzenleyen hüküm ise 8/1 olarak öngörülmüştür.

Anlaşmanın bu hükmünde, üyenin ya da GATT 1947 anlaşmasının taraflarından birinin temsilcisi; kapsam dahilinde bulunan anlaşmalardan herhangi biri ya da bu anlaşmalardan önce yürürlüğe girmiş bulunan anlaşmaların konsey veya komitesinde temsilci olan ve sekreteryada görev alan hükümetten ya da hükümet dışı kişilerden oluşabileceği belirtilmektedir. Ayrıca panel üyelerinin uluslararası ticaret hukuku, uluslararası ticaret politikası alanlarında yayını olan, ders vermiş bulunan

⁸⁰ULUSOY, a.g.e., s. 103.

⁸¹a.g.e., s. 103; <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/mesut.doc>, AYDIN, (28.02.2011); **A Handbook on the WTO Dispute Settlement, World Trade Organization Secretariat Publication, Cambridge Uni. Press, UK, 2004, s. 21.**

veya üye bir devletin üst düzey resmi ticaret görevlisi olarak hizmet verenlerin de düzenleme kapsamında olduğu belirtilmektedir⁸².

Ayrıca aksine bir karar uyuşmazlık tarafı devletlerce alınmadıkça, panel üyeleri taraf devletlerden seçilememektedirler. DSU 8/10. maddesinde, taraf devletlerden birinin gelişmekte olan devletlerden olması durumunda, bu devletin istemiyle panelde yer alan üyelerden en az biri gelişmekte olan devletlerden olması düzenlenmektedir⁸³.

Örgüt sekretaryası panelistlerin seçimine yönelik olarak adayları gösteren bir liste tutmaktadır, buna ilişkin olarak yapılan düzenleme 8/4. hükümde yer almaktadır. Söz konusu liste sınırlı nitelikte değildir yani liste de bulunmayan panelistlerin atanması da mümkün olmaktadır. Burada önemli olan husus sekretarya tarafından önerisi yapılan adayların zorunlu sebepler bulunmadıkça kabul edilmelerinin gerekmesidir ancak anlaşmada bununla ilgili herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Panelin kurulması için belirlenen süre 20 gündür yani bu süre içerisinde aksine bir karar alınmaz ise panel görevini ifa etmeye bir başka deyişle ilgili uyuşmazlığı tarafların belirlemiş oldukları anlaşmalar uyarınca incelemeye tabi tutacaktır ve elde ettiği veriler ile UÇO'ya alınacak karar anlamında yardımda bulunacaktır⁸⁴.

Ayrıca tarafların söz konusu uyuşmazlığı çözüme kavuşturabilmeleri amacıyla 11. maddede öngörülen düzenleme neticesinde fırsat panel tarafından taraflara verilmektedir. Panelin gizli olarak işlemesi, usulü, prosedürün ne olduğu, süre ve panelin hazırlayacağı raporun çerçevesi gibi hususlara ilişkin düzenlemeler de DSU çalışma prosedürleri ekinde, 12. ve 14. maddelerinde de öngörülmüştür⁸⁵.

⁸²<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/mesut.doc>, Mesut, AYDIN, (28.02.2011).

⁸³Barbara, MARCHETTI, "Global Administrative Law: from Fragmentation to Unity?", *The Wto Dispute Settlement System: Administration, Court or Tertium Genus?*, **4th Global Administrative Law Seminar**, June 2008, s.8.

⁸⁴ULUSOY, , a.g.e., s. 106-108.

⁸⁵a.g.e., s. 106-108.

Sistem içerisinde panelin işleyişi bakımından açıklayıcı olması için gerçekleştirilen istatistik neticesinde, 1995 yılında hiçbir panel raporu yayımlanmamışken, sonraki yıl 4 tane ve 2000 yılına kadar artarak devam eden ve 18'e ulaşan yayımlanmış panel raporu bulunmaktadır. Takip eden yılda bu sayı 7'ye düşmüş ve 2005 yılında tekrar artış göstererek 13'e ulaşmış ve sonraki yılda bu sayı ciddi bir düşüş ile 3'e gerilemiştir. Son olarak ise 2007 yılında bu sayının 7'ye çıktığı görülmektedir⁸⁶.

Yapılan istatistikler neticesinde hangi devletlerin oluşturulan panellerde üyelerinin ne kadar yer aldığı da görülmektedir. Bu anlamda ilk sırada panelist pozisyonu sayısı bakımından 35 ile ilk sırada Yeni Zelanda yer almaktadır. Yeni Zelanda'dan sonra 34 panelist ile Avustralya gelmekte ve 32 ile Avustralya'yı İsviçre takip etmektedir. Sıralamada yer alan ve panelist sayısı bakımından oluşturulan panellerde Brezilya 20, Kanada 19, Hong Kong 17, Hindistan 15, Polonya ve Güney Afrika 14, Şili ve Almanya ise 13'er panelist ise sıralamada yer almaktadırlar⁸⁷.

3.3. Temyiz Organı (Appellate Body)

Başlıca görevi, hukuki açıdan panel raporlarının incelenmesi olan temyiz organı⁸⁸, panellerin ad hoc, bir başka ifade ile sürekli olmaması ya da her bir uyuşmazlık için özel olarak kurulmalarına karşılık DTÖ'nün daimi bir organını oluşturmaktadır. Önemli kararların alınmasında UÇO'da olumsuz oybirliğinin (negative clauses) aranması, söz konusu organın sistemin bir parçası olmasının en önemli sebebinin teşkil etmektedir. Ayrıca temyiz organı, panel ile başlatılan uyuşmazlık çözüm sistemi yargılama sürecinin sona ermesinde rolü bulunan önemli bir kurumu ifade etmektedir⁸⁹.

⁸⁶<http://jiel.oxfordjournals.org/content/14/1/191.full.pdf>, (12.04.2011), Kara, LEITNER/Simon LESTER, a.g.e., s.185.

⁸⁷a.g.e., s.191.

⁸⁸http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/28-dsu_e.htm#3_11, (11.04.2011).

⁸⁹ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 118; World Trade Organization, Dispute Settlement System, s.22.

GATT dönemiyle DTÖ dönemi arasındaki en temel farklardan birisini de temyiz organının varlığı oluşturmaktadır. Temyiz Organı GATT 1947 Uyuşmazlık çözüm sisteminin bir parçasını oluşturmamasına rağmen önemli bir değişiklik ve yenilik olarak DTÖ sisteminde önemli bir yeri olan ve bilinen adıyla “Dünya Ticaret Mahkemesi” olarak yer almaktadır⁹⁰.

Bu daimi organın üyeleri 17. maddenin ikinci bendi uyarınca, 4 yıl süreyle UÇO tarafından atanmaktadır, söz konusu sürenin bitmesinden sonra üyelerin bir kez daha atanma imkânı bulunmaktadır. Çalışma şeklini belirleyen ve faaliyetlerini yürütmesinde uygulanacak çerçeve prosedür “Temyiz İncelemesi Çalışma Usulleri” (Working Procedures for Appellate Review) adıyla ilk olarak 3 Şubat 1997’de ve en son olarak da 4 Ocak 2005 tarihinde şuan ki haliyle kabul edilmiştir⁹¹.

Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 17. maddesinin üçüncü bendinde de Temyiz Organı’nda görev alanların kimler olduğundan bahsedilmekte ve genel olarak kıdemli hakimlerin, profesörlerin ve avukatlar gibi hukukçulardan ve ayrıca uluslararası ticaret konusunda uzman kişilerin yer aldığı görülmektedir. Toplamda yedi kişinin oluşturduğu temyiz organında somut bir uyuşmazlığa bakan bölümde üç kişi yer almaktadır ve bunlara bölüm (division) denilmektedir⁹². Bu organda görev alanlar daha çok tecrübe sahibi, herhangi bir hükümet ile ilişkisi bulunmayan ve genellikle kıdemli hakimler, profesörler ve avukatlar gibi kimseler olmaktadır⁹³.

Yeni uluslararası ticari sistemi oluşturan DTÖ’ünde, hukuki meseleler ve panelin hukuku yorumlama biçimi temyiz incelemesinin sınırını teşkil etmektedir. Uyuşmazlık Çözüm Anlaşmasının 17. maddesinde Temyiz Organı’nın, panel kararlarının olayların tespitiyle ya da delillerin kabulü veya söz konusu delillere verilen ağırlıkla ilgili olan yönlerini inceleyemeyeceği düzenlenmektedir.

⁹⁰ **A Handbook on the WTO Dispute Settlement**, World Trade Organization Secretariat Publication, Cambridge Uni. Press, UK, 2004, s. 22.

⁹¹ WT/AB/WP/5 nolu belge.

⁹² ULUSOY, a.g.e., s.110.

⁹³ http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_settlement_cbt_e/c3s1p1_e.htm, (28.02.2011); **A Handbook on the WTO Dispute Settlement**, World Trade Organization Secretariat Publication, Cambridge Uni. Press, UK, 2004, s. 23; World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 23.

Temyiz etmeye hakkı bulunanlar, Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın yine 17. maddesinde dördüncü bentte, davanın tarafları olarak öngörülmüş bulunmaktadır. Yani üçüncü taraf bir devlet panel kararını temyiz edememektedir⁹⁴.

Üçüncü taraf bir devletin temyize katılması ancak taraf devletlerden birinin temyiz etmesinden sonra mümkün olmaktadır. Burada üçüncü taraf devletlerin temyize katılmalarından maksat, temyiz talebine ilişkin olarak görüşlerinin yer aldığı bir sunuştur. Söz konusu bu sunuşun temyiz dilekçesinde yer alan tarihten itibaren 25 gün içerisinde yapılması gerektiği de yine Temyiz Organı Çalışma Usullerinin 24. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır.

Söz konusu anlaşmanın 16. maddesinin dördüncü bendinde, panel tarafından alınmış olunan bir kararın UÇO tarafından kabul edileceği, bu kabul kararın tüm DTÖ üyelerine yapılmasından sonraki 60 gün içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği ve kararın kabulüne ilişkin hususun, 60 günlük sürenin ilk 20 gününde görüşülemeyeceği düzenlenmektedir. Ayrıca, eğer kabulü gerçekleşecek olan karara taraflar herhangi bir itirazda bulunmak istiyorlarsa söz konusu itirazın bu süre içerisinde yapılması gerekmektedir.

Standart bir temyiz prosedüründe olduğu gibi Temyiz Organı Çalışma Usullerini belirleyen çerçeve metnin 20. maddesinde de temyiz sürecinin, UÇO'na yapılan bildirim ve UÇO sekreteryasına sunulacak bir temyiz dilekçesi ile başlayacağı öngörülmektedir.

Temyiz sürecinin hangi süre içerisinde sonlandırılması gerektiği Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 17. maddesinin beşinci bendinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Söz konusu düzenlemede temyiz dilekçesinin verilmesinden itibaren, temyize ilişkin yapılan incelemenin 60 gün içinde sona ermesi gerektiği, gerçekleşmemesi durumunda sürenin 90 güne kadar uzatılabileceği öngörülmektedir.

⁹⁴**The WTO Dispute Settlement System: Issues to Consider in the DSU Negotiations**, Trade-Related Agenda, Development and Equity (TRADE) Analysis Series, 2005, s. 14.

Temyiz Organi'nin sistem içerisinde etkinliğine işaret eden istatistiki bilgiler neticesinde şu sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. 1995 yılı itibariyle herhangi bir panel raporunun bulunmamasından ötürü herhangi bir raporun temyize gitmesi de söz konusu olmamış ancak sonraki yıl oluşturulan panel raporlarının ve takip eden 1997 yılına ait panel raporlarının tamamı temyize gitmiş bulunmaktadır. 1998 yılında ise panel tarafından oluşturulan raporlardan 7'sinin temyize gittiği takip eden 1999 yılında ise 13 raporun 10'unun ve en çok panel raporunun oluşturulduğu 2000 yılındaki 18 raporun 11'i temyize gitmiştir. 2001 yılında gerçekleşen 7 panel raporundan ise 5 tanesi temyize götürülmüş, 2002 yılında ise yarı yarıya bir oranla 10 tane olan panel raporu sayısından sadece 5 tanesi temyize gitmiş bulunmaktadır. Takip eden yıllarda da panel raporlarının birçoğu temyize gitmiş olmakla birlikte son olarak 2007 yılında oluşturulan 6 panel raporundan da sadece 2'si temyize gitmiş bulunmaktadır. 1995-2007 arası yıllara ait istatistik neticesinde toplamda oluşturulan 114 panel raporundan 78 tanesi temyize gitmiştir⁹⁵.

3.4. Uzmanlar

Uzmanlık diğer adıyla bilirkişilik panellerin ihtiyaç duymaları halinde Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 13. maddesi uyarınca başvurma imkânı tanınan DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Mekanizması kurumlarından birini teşkil etmektedir.

Anlaşmanın 13. maddesinin ikinci bendinde taraflarca ileri sürülmüş bulunan teknik ya da bilimsel konulara ilişkin olarak uzmanlardan tavsiye niteliğinde yazılı rapor isteyebilecekleri düzenlenmektedir. DTÖ üyesinin yetkili mercileri panel tarafından haberdar edilmelidir ve bunu herhangi bir DTÖ üyesinin yetki alanı içindeki bir kişiden veya organdan danışma talep etmeden önce yapması gerekmektedir⁹⁶.

⁹⁵<http://jiel.oxfordjournals.org/content/14/1/191.full.pdf>, (12.04.2011), Kara, LEITNER/Simon, LESTER, a.g.e., s.186.

⁹⁶World Trade Organization, Dispute Settlement System, s.25.

Burada önem arz eden husus söz konusu raporun tavsiye niteliğinde olmasıdır. Çünkü panel, uyuşmazlığın çözümü amacıyla sadece danışmak için uzmanlara gitmektedir, neticede uyuşmazlığa ilişkin karar yine panel tarafından verilmektedir⁹⁷.

Panel DTÖ anlaşmaları kapsamında, Sağlık Önlemleri Anlaşması'nın 11. maddesinin ikinci bendidir ki, söz konusu hükümde üyelerin talep etmeleri durumunda, diğer üyeleri, özellikle gelişmekte olan üye devletleri, ikili olarak anlaşmaya varılan koşul ve şartlarda, ulusal standart kuruluşlarının tesisiyle ve uluslararası standart kuruluşlarına üyelikle ilgili olarak teknik yardım sağlayacak, tavsiyelerde bulunacak ve kendi ulusal standart kuruluşlarını benzer şekilde hareket etmeleri için teşvik edebileceklerdir⁹⁸.

Diğer bir anlaşma Ticarete Teknik Engeller Anlaşması'nın 14. maddesinin ikinci bendidir, bu hükümde bir panelin, uyuşmazlığın tarafı üyelere birinin talebi üzerine veya kendi inisiyatifiyle uzmanların ayrıntılı incelemelerini gerektiren konularda, teknik sorulara yardımcı olunması amacıyla teknik bir uzman grubu tesis edebileceği düzenlenmektedir. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması'nın 4. maddesinin beşinci bendi ile 24. Maddesinin üçüncü bendi ve GATT 1994'ün VII. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşmanın 19. Maddesinin üçüncü bendi ile 4. Maddeleri ve 2 nolu Ekine ilişkin hükümler bakımından uzmanlara danışma imkânına sahip bulunmaktadır⁹⁹.

3.5. Tahkim: Panellerin ve Temyiz Organı'nın Yargılama Yetkisi

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi içerisinde yer alan ve arabuluculuk, uzlaştırma ve iyi niyet girişimi gibi alternatif yöntemlerden birisi de tahkimdir. Bu yöntemin gerçekleşmesini sağlayan ve buna hizmet eden kişilere de "hakem" adı verilmektedir. Alternatif bir yol olması bakımından Uyuşmazlık Çözüm

⁹⁷ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 120.

⁹⁸AYDIN, a.g.e., s.15; ULUSOY, a.g.e., s. 118.

⁹⁹ULUSOY, a.g.e., s. 118.

Anlaşmasının 21, 22, 25 ve 26. maddelerinde, taraflarca net olarak belirlenen bazı konuların çözüme kavuşturulması amacıyla, üyeler tarafından çok fazla kullanılan bir yol olmamasına rağmen, panelin ve temyiz organının yanında tahkim de düzenlenmiş bulunmaktadır¹⁰⁰.

Mevcut bir uyuşmazlığın tarafları aralarında anlaşmak suretiyle henüz daha panel ve temyiz organı süreçlerini başlatmadan tahkim yoluna gidebilmektedirler. Tarafların yapması gereken en önemli şey, gidilecek bu yol için bir anlaşma yapmalarıdır ve söz konusu bu anlaşma genel bir tahkim prosedüründe de olduğu gibi uygulanacak hukukun belirlenmesi, uyuşmazlık konusu ve hakem gibi hususları da içerecektir¹⁰¹.

Uyuşmazlığın ve dolayısıyla tahkimin tarafları verilecek olan hakem kararına uyma hususunda taahhüt vermek ile yükümlüdürler. Bundan sonra önem arz eden ve yapılması zorunlu olan diğer bir husus Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 25. maddesi uyarınca söz konusu tahkim anlaşmasının DTÖ üyelerine yargılama başlamadan bildirilmesidir. Bildirimin yapılmasıyla üye devletlerin tahkime taraf olmaları mümkün olmaktadır ancak uyuşmazlık taraflarının kabulü de aranmaktadır, tahkimde uyuşmazlığa ilişkin olarak alınan karar diğer üye devletler bakımından bağlayıcı olmamaktadır¹⁰².

Uyuşmazlığın çözümü için gidilen alternatif yol olan tahkim neticesinde alınan hakem kararı bağlayıcıdır. Söz konusu karar UÇO'nda bulunan ilgili konsey ve komitelere bildirilir, bildirilen kararın bağlayıcı nitelik taşıması, kararın UÇO tarafından onaylanmasını da gerektirmektedir¹⁰³.

Belirtmek gerekir ki Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 25. maddesinde düzenlemesi yapılan tahkime ilişkin olarak günümüze kadar sadece bir defa tahkim

¹⁰⁰J.G., MERRILS, **International Dispute Settlement**, Cambridge Uni. Pres., Cambridge, 2000, s. 214; ULUSOY, a.g.e., s. 115.

¹⁰¹ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 173.

¹⁰²a.g.e., s.173.

¹⁰³ULUSOY, a.g.e., s. 116.

başvurusu yapılmış bulunmaktadır. Söz konusu dava AT tarafından ABD'ye karşı açılmış bulunan ve TRIPS anlaşmasından kaynaklanan bir davadır¹⁰⁴.

Panellerin ve Temyiz Organı'nın Yargılama Yetkisi:

Panellerin ve Temyiz Organı'nın yargılama yetkisiyle ilgili düzenlemelerden ilki DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 1. maddesinin ilk bendinde yer alan, DTÖ kapsamındaki anlaşmalardan DTÖ üyesi ülkeler arasında ortaya çıkan her türlü uyuşmazlığa ilişkin yargılama yetkisinin olduğunu gösteren hükümdür.

Devletlerin almış oldukları önlemler genel bir kural olarak şikâyete konu olmaktadır. DTÖ anlaşması bütün üye devletler bakımından bağlayıcılığı bulunan uluslararası bir anlaşmadır ve bu niteliği ihlallere dayalı şikâyetler hakkında da geçerli olmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki söz konusu anlaşma ve anlaşmada düzenlemesi yapılan yükümlülüklerin anlaşmayı imzalamış bulunan devletler bakımından geçerliliği ve bağlayıcılığı söz konusu olmaktadır. Uyuşmazlık konusu somut olaya da bakılarak anlaşmada öngörülen yükümlülüklerin ihlalinin hükümet dışı kuruluşlarca ve özel hukuk kişilerince ihlal edilmesinin mümkün olmadığı kabul edilmektedir¹⁰⁵.

Üye devletlerce hazırlanan kanunların DTÖ anlaşmalarıyla uyumsuzluğu konusunda, DTÖ anlaşmasında XVI:4. maddesinde açık bir düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemeye göre DTÖ üyesi olan her devletin, kanunlarını, yönetmeliklerini ve idari usullerini dahil olduğu örgütün anlaşma yükümlülüklerine uygunluğunu yerine getirmek durumundadır. Bu madde hükmü ile sağlanan husus anlaşmalara aykırı olan bir kanunun bu ülke hakkında DTÖ uyuşmazlık çözüm

¹⁰⁴Valerie, HUGHES, **Arbitration within the WTO, in The WTO Dispute Settlement System 1995-2004**, ed. by F. ORTINO; U. PETERSMAN, s.81; Appellate Body Report, US-Section 110 (5) of the US Copyright Act, Recourse To Arbitration Under Article 25 of The DSU, belge no. WT/DS160/ABR25/1; [http://www.worldtradelaw.net/reports/25awards/us-copyright\(25\).pdf](http://www.worldtradelaw.net/reports/25awards/us-copyright(25).pdf)., (07.03.2011); ULUSOY, a.g.e., s. 116.

¹⁰⁵ World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 40.

mekanizmasına başvurulmasına engel oluşturamamasıdır, yani ihlalin varlığı halinde kanuna bakılmaksızın şikâyet yoluna gidilebilmesi mümkün olmaktadır¹⁰⁶.

Paneller ve Temyiz Organı da bu şekilde düzenlemesi yapılan ve DTÖ kapsamındaki anlaşmalardan ve üye devletler arasında çıkabilecek her türlü anlaşmaya bakmakla yetkili olmaktadır.

3.6. Sekretarya

Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kuralları ve Yöntemleri Tespit Eden Uzlaşma Metni'nin 27. maddesinin ilk bendine göre idari olarak UÇO'ya, sekretaryal ve teknik olarak da panellere yardım eden ve destek sağlamayı üstlenen DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi kurumu sekretaryadır. Gelişmekte olan üye ülkelerin istekleri üzerine hukuk uzmanı sağlamak en önemli görevleri arasındadır. Hukuk uzmanı söz konusu talep ile DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 27. Maddesinin ikinci bendine göre sekretaryanın tarafsızlığını dikkate alarak, talepte bulunan gelişmekte olan ülkeye yardımda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sekretaryanın görevleri arasında uyuşmazlık çözüm sistemiyle ilgili olarak DTÖ üye devletlerinin üyelerinin bilgilerini artırmak amacıyla özel eğitim seminerleri düzenlemek de yer almaktadır¹⁰⁷.

Panellere yapılan yardım daha çok mevcut uyuşmazlığın usuli ve hukuki yönleriyle ilgili olmaktadır. Bu bakımdan yaptığı hukuki yorumları itibariyle DTÖ Sekretaryası Hukuk Bölümünce bölümler için belirlenen hukuk sekreterleri panel tarafından hazırlanan raporları etkileyebilmektedirler. Panel üyelerine hukuk sekreteri tarafından yapılan yardımlardan bir diğeri de, önemli sayılan hususların tarafların iddia ve cevaplarının yer aldığı belgeler arasından belirlenmesi olmaktadır¹⁰⁸.

¹⁰⁶ World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 41; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 127.

¹⁰⁷ ÇALIŞKAN, a.g.e., s.120.

¹⁰⁸ GALLEGER, a.g.e., s. 52.

4. UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNDE YARGI YETKİSİ VE UYGULANACAK HUKUK

4.1. Yargı Yetkisi

4.1.1. Genel Olarak

Kişi bakımından yargı yetkisi denildiğinde sadece üye devletlerin aleyhine açılmış olan davalar sınır teşkil etmekteyken, konu bakımından yargı yetkisi denildiğinde ise üye devletlerin DTÖ kurallarına aykırı düzenlemeleri veya faaliyetleri bakımından yargı yetkisinin kullanılması anlaşılmaktadır.

EK I'de bulunan anlaşmalar çerçevesinde ortaya çıkan uyuşmazlıklar için Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması uygulama alanı bulmaktadır¹⁰⁹. Herhangi bir uyuşmazlık meydana geldiği zaman DTÖ bünyesinde yer alan anlaşmalarda düzenlenen hükümlerin çatışması durumunda hangi hükümlerin uygulanacağını taraflar aralarında kararlaştırmalıdır. Böyle bir anlaşmaya varmaları için tarafların 20 günlük süreleri bulunmaktadır. Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının ilk maddesinin ikinci bendinde anlaşmanın gerçekleştirilememesi durumunda 10 günlük süreç içerisinde UÇO Başkanı yapacağı yönlendirmeler ile taraflarla yaptığı görüşmeler neticesinde kuralları kendisi belirleyeceği öngörülmektedir.

Yargılama yetkisi her hukuk sisteminde önem arz ettiği gibi DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nde de aynı öneme sahip bulunmaktadır. Buna ilişkin olarak yine aynı madde uyarınca Temyiz Organı'nın ve panellerin yargılama yetkilerinin DTÖ bünyesinde bulunan anlaşmalardan kaynaklanan uyuşmazlıklarda yetkili oldukları söz konusu olmaktadır.

¹⁰⁹ MAVROIDIS/PALMETER, a.g.e., s. 23.

4.1.2. Konu Bakımından Yetki

Konu bakımından yetki DTÖ üyesi devletlerin iç hukuklarında düzenlemesi bulunan hukuk kurallarının ve dolayısıyla bu kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaların örgüt kapsamında yer alan anlaşmalara aykırılığıyla ilgili olmaktadır. Burada açıklanması gereken husus üye devlet tarafından alınan önlemlerin örgüt bünyesindeki anlaşmalardan sadece birini ihlal etmemesi durumunda ne olacağıdır. Böyle bir durumun varlığı halinde uygulanacak hükümler ile ilgili kararı verecek olan, uyuşmazlığın çözümü için kurulmuş bulunan ve tarafların ileri sürmüş oldukları iddialar ile bağlı bulunmayan panel olmaktadır. DTÖ'nde yargı yetkisine ilişkin olarak konu bakımından yargının karşılamakta olduğu anlam, uyuşmazlık konusu olan üye devletin almış olduğu önlemlerin sebep olduğu ihlallerde panellerin bu uyuşmazlığı çözüme kavuşturma yetkilerinin olup olmadığıdır¹¹⁰.

Söz konusu sistemde önem arz eden husus düzenlemesi bulunan ve aykırılık teşkil eden bir hükmün ya da düzenlemenin bulunmasıdır, bunun ile kastedilen uygulamanın mutlak olarak aranmaması yani DTÖ anlaşmalarına herhangi bir aykırılık içeren düzenlemenin başlı başına varlığı uyuşmazlık konusu yapılması için yeterli görülmektedir. Üye devletlerin buna ilişkin olarak şikâyette bulunabilmeleri mümkün olabilmektedir ki kuruluş anlaşmasının bununla ilgili olan hükmü XI/4'e bakıldığında kanunların, yönetmeliklerin ve idari usullerin uygunsuzluk teşkil etmesi durumunda üye devletlerin uygunluk için şikâyette bulunabilecekleri düzenlenmektedir.

Konu bakımından yetki ile ilgili olarak belirtilmesi gereken hususlardan bir diğeri de uyuşmazlık neticesinde davaya konu olan ve üye devlet tarafından alınmış bir önlemin bulunması durumunda ne olacağıdır. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde somut olayın panel tarafından değerlendirilmesi ile ortadan kalkan uygulamanın tekrar aykırılık teşkil etmemesi amacıyla uygulama alanı bulmaması yönünde tavsiyelerde bulunması söz konusu olmaktadır.

¹¹⁰ PALMETER/ MAVROIDIS, a.g.e., s. 23.

4.1.3. Kişi Bakımından Yetki

Kişi bakımından yetki ile kastedilen husus, söz konusu sistemde uyuşmazlığın taraflarının sadece örgüt üyesi devletlerin olabileceğidir¹¹¹. Üye devletlerin yapmış oldukları anlaşmaların veya rıza göstermelerinin herhangi bir etkisi ya da önemi bulunmamaktadır.

DTÖ üyesi olan bir devletin sorumluluğuyla ilgili olarak Uyuşmazlık çözüm anlaşmasında öngörülen düzenleme uyarınca uyuşmazlık konusu olan önlemlerin kim tarafından alındığına ve hangi durumda dava yolunun örgüt bünyesinde açık olduğuna açıklık getirdiği söylenebilecektir. Nitekim 4. maddenin ikinci bendinde yer alan üye devletlerin toprakları içinde ifadesi de bunu göstermektedir. Yani alınan bir önlemin veya gerçekleştirilen bir uygulamanın bölgesel olması üye devletin aleyhine şikâyette bulunulmasına engel teşkil etmemektedir¹¹².

4.1.4. Davada Taraf Olma Hakkı

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi hükümetler yani devletler arasında doğabilecek uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasını sağlamak üzere kurulmuş bir sistemdir. Yani uluslararası örgütler, özel kişiler, şirketler gibi kurumlar bu sistemde uyuşmazlığın tarafı olamamaktadırlar.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde uyuşmazlığın ve dolayısıyla buna ilişkin olarak görülecek davada taraf olabilmek için söz konusu olan şart DTÖ üyesi olmak gerekmekte, bunun haricinde GATT 1994 m. XXIV'te de belirtildiği gibi herhangi bir hukuki yararın bulunması aranmamaktadır. Hukuki yararın aranmadığını gösteren bir davada, ABD'nin muz ihracatı yapmamasına rağmen üretiminden dolayı ihracatçı potansiyelinin bulunuyor olması neticesinde Temyiz Organı tarafından ABD'nin Avrupa Topluluğu'nun muz rejiminden etkilenebilecek olması nedeniyle uyuşmazlık çözüm sistemine başvurabileceği sonucuna varılmıştır ve bu sonuca varılırken

¹¹¹ PALMETER/ MAVROIDIS, a.g.e., s. 29.

¹¹² ULUSOY, a.g.e., s. 126-127.

hukuki yarar değil ekonomik yarar göz önünde bulundurulmuştur¹¹³. Ancak burada kastedilen de yine ekonomik yararın bulunmasının taraf olabilmenin şartı olduğu daha önce de bahsedildiği gibi, uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 3. maddesinin sekizinci bendinde de öngörülen husus, düzenlemenin mevcut olması ve anlaşmalara aykırılık teşkil etmesi ve ihlal oluşturması ve DTÖ'ne üye devletler bakımından olumsuz etkilerinin olabileceğinin anlaşılması tek başına yeterli bir sebep olarak görülmektedir¹¹⁴.

4.2. Uygulanacak Hukuk

Uluslararası hukukta kabul edilen en temel problemlerin ve eksikliklerin başında merkezi bir kanun koyucunun bulunmaması ve bu sebeple ortaya çıkan uygulanacak hukuk sorunu gelmektedir. Dolayısıyla uluslararası hukukun zorunlu bir yargı sisteminin bulunmaması söz konusu olmaktadır. Bu bakımdan iç hukuk ile de belirgin farkları bulunmaktadır. Öyle ki uluslararası hukukta üst bir otoriteden söz etmek çok mümkün olamamaktadır ancak iç hukuklarda, hukuk kurallarını devlet adına koyan bir yasa koyucu bulunmaktadır¹¹⁵.

DTÖ uyuşmazlıkların çözümü sistemine bakıldığında da uygulanacak hukukun ne olması gerektiğine ilişkin olarak öngörülmüş bulunan her hangi bir hükme rastlanamamaktadır. Ancak bu noktada kabul edilen husus, uygulanacak hukukun DTÖ bünyesinde yer alan anlaşmalarda öngörülen düzenlemeler olduğudur. Burada belirsizliğe sebep olan husus ise kapsamda olmayan uluslararası anlaşmalar ile ilgili olmaktadır. Bu bakımdan uygulanacak hukukun ne olacağıyla ilgili olarak bazı etmenler söz konusu olmaktadır ki bunlardan ilki panellerin yetkisine ilişkindir. Bununla kastedilen panelin göreviyle ilgili sınırın ne olduğudur ki bu sınırı belirleyen panel talebinde belirtilmiş bulunan iddia ve karşı iddialara yönelik hususlar olmaktadır. Bunun yanı sıra bir diğer etmen davacının iddialarına karşılık davalı

¹¹³Panel Report, European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas, belge no. WT/DS27/R, prgf.132-136.

¹¹⁴ZIMMERMANN, a.g.e., s. 60; PALMETER/MAVROIDIS, a.g.e., s. 35.

¹¹⁵Hüseyin, PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara 2005, s. 9; PAUWELYN, **Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of Law**, 2004, s. 30.

tarafından sunulan iddialar olmaktadır ki panel bu tür iddiaları da inceleme konusu yapmaktadır. Son etmen ise genel uluslararası hukuk, diğer uluslararası anlaşmalar ve DTÖ kapsamında yer alan anlaşmalar arasındaki ilişki olmaktadır. Son etmen ile kastedilen husus ise kuralların ihtilafı olması yani aynı duruma birden fazla uygulanacak kuralın mevcut olmasıdır. Böyle bir durumun varlığı halinde yapılacak şey, öngörülen ihtilaf kurallarının paneller tarafından uygulanması olacaktır¹¹⁶.

5. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ'NDE ŞİKÂYET ve TÜRLERİ

5.1. Genel Olarak

Uyuşmazlıkların çözümüyle ilgili olarak öngörülen düzenlemeler GATT 1994'te madde XXII ve XXIII'te yer almaktadır. Söz konusu düzenlemelerden XXIII. maddede üye devletlerin şikâyette bulunabilecekleri durumlar öngörülmüş bulunmaktadır. Söz konusu madde uyarınca örgüte üye bir devlet tarafından anlaşmadan doğan yükümlülüğünü yerine getirmemesi, üye bir devlet tarafından anlaşmada öngörülen hükümlerin ihlal edecek herhangi bir önlemin uygulamaya konulması ve başkaca bir durumun varlığı hallerinde şikâyete başvurulabileceği düzenlenmektedir. Şikâyette bulunacak olan üye devletin bu hallerin mevcut olduğu durumda anlaşma çerçevesinde sahip olduğu herhangi bir hakkın ortadan kaldırıldığını veya anlaşma amaçlarından birinin engellenmekte olduğunu ileri sürmesi gerekmektedir¹¹⁷.

¹¹⁶ PAUWELYN, "The Role of Public International Law in the WTO: How Far Can We Go?", **The American Journal of International Law**, Vol. 95, s. 559-560.

¹¹⁷ John H., JACKSON/William J. DAVEY/Alan O. SYKES, **Cases, Materials and Texts on Legal Problems of International Economic Relations**, 5th, 2008, s. 350; ULUSOY, a.g.e., s. 129.

5.2. Şikâyet Türleri

5.2.1. İhlale Dayalı Şikâyetler

İhlale dayalı şikâyet en çok başvurulan şikâyet türü olmaktadır¹¹⁸. Bu şikâyet hakkı GATT 1994 madde XXIII.1(a)'nın gerçekleşmesi halinde yani yukarıda bahsedilen bir üye devletin anlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesinden doğmaktadır. Bu şikâyet türünde iddiada bulunan üye devletin ihlal edilen hususları ispatı gerekmektedir¹¹⁹.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 3. maddesinin sekizinci bendinde bahsi geçen ihlalin ispat edilmesi hususu açıkça ifade edilmektedir. Söz konusu madde uyarınca, kapsamda yer alan anlaşma gereğince edinilen yükümlülüklerin ihlali durumunda söz konusu ihlal “kapsamdaki bir anlaşma çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin ihlal edilmesi halinde, bu ihlalin varlığını ispat için yeterli görülmektedir¹²⁰”.

5.2.2. İhlale Dayalı Olmayan Şikâyetler

Şikâyet türlerinden bir diğer şikâyet türünü ihlale dayalı olmayan şikâyetler oluşturmaktadır. Söz konusu şikâyet türü de bir önceki şikâyet türü olan ihlale dayalı şikâyet türünü düzenleyen aynı maddenin (b) bendinde öngörülmektedir. Bu maddede esas teşkil eden durum, herhangi bir uygulamanın DTÖ'nde belirlenen yükümlülükleri ihlal etmiş olmamasına rağmen bir hakkı ortadan kaldırıyor veya zaafa uğratiyorsa yine şikâyete konu olabileceğidir. Yani özünde herhangi bir ihlale sebebiyet vermemekte ancak alınmış önlemler veya gerçekleştirilen uygulamalar ile bir engel oluşturulabilmektedir. Şikâyet türünün ihlale dayanmaması da bu sebeple olmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, uyuşmazlık çözüm anlaşmasınının 26. maddesinde belirtilen paneller tarafından dikkate alınması gereken kimi özel

¹¹⁸JACKSON/DAVEY/SYKES, a.g.e., s. 350.

¹¹⁹Müslüm, YILMAZ, “Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbir Soruşturması”, **TOBB Yayımları**, 2005, s. 80.

¹²⁰ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 123.

durumlardan başka DTÖ anlaşmalarında nelerin, hangi uygulamaların bu şikâyet konu olabileceği açık bir düzenleme ile öngörülmemektedir¹²¹.

Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 26. maddesinin ilk bendi uyarınca ve örnek bir karar olarak Japan-Film Davası'nda Panel tarafından yapılan değerlendirme neticesinde söz konusu şikâyet türüne bağlı olarak ileri sürülen iddianın kabulü için ilk olarak, uygulanan önlemin varlığının ispat edilmesi gerekmektedir. Burada kastedilen önlem sadece uygulayan devletin mevzuatlarıyla sınırlı olmamakta ve hükümetin yapmakta olduğu uygulamaları da içermektedir. Bundan başka ispat edilmesi gereken diğer husus menfaatin varlığıdır. Kastedilen menfaat DTÖ anlaşmalarından kaynaklanmalı ve haklı bir beklentinin bulunmasını gerektirmektedir. Söz konusu menfaatin zaafa uğratıldığına ya da ortadan kaldırıldığına ispatı ise son husus olmaktadır. Bununla kastedilen gümrük tavizinden yararlanmakta olan herhangi bir ürünün, daha sonra yürürlüğe konulmuş bulunan bir uygulama sebebiyle ürünün sahip olduğu rekabet durumunun bozulması olmaktadır¹²².

Belirtilmesi gereken hususların en önemlilerinden birisi de, önlemin devletler tarafından uygulanıyor olmasıdır. Yani herhangi bir tüzel kişiliğin söz konusu uygulamayı gerçekleştiriyor olması bu konu kapsamında ve şikâyet edilebilecek durumlar arasında görülemeyecektir.

5.2.3. Duruma Dayalı Şikâyetler

Şikâyet türlerinden bir diğerini duruma dayalı şikâyetler oluşturmaktadır. Söz konusu şikâyet türü de yine aynı maddenin (c) bendinde öngörülmektedir. Yapılan düzenlemede ilk iki bentte öngörülen durumlardan başkaca bir durumun ortaya çıkması halinde ortadan kaldırma veya zaafa uğratmanın söz konusu olabileceği öngörülmektedir. Bahsi geçen şikâyet türünün uygulamasına rastlanmamaktadır. Söz

¹²¹ULUSOY, a.g.e., s. 131.

¹²²World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 33; Panel Report Japan Measures Affecting Consumer Photographic Film and Paper (Japan – Film), belge no. WT/DS44/R.

konusu şikâyet türü, makroekonomik olağanüstü durumlar olarak nitelendirilebilecek büyük ekonomik krizler, yüksek işsizlik, emtiaların fiyatlarının aniden düşmesi, ödemeler dengesindeki problemlerin ortaya çıkması durumunda söz konusu olmaktadır. Üye devletlerden davacı olan tarafın uyuşmazlığa ilişkin iddiasını ispat edebilmek için uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 26. maddesi uyarınca gerekçesini ayrıntılı olarak belirtmesini gerektiren, başvurabilecekleri bir imkân sağlamak amacıyla düzenlenmiş bulunmaktadır¹²³.

Bu şikâyet türünün söz konusu olabilmesi için ilgili madde olan 26. maddenin (a) ile (b) bentlerinde bahsi geçen durumlardan başkaca bir durumun varlığının gerektiği açıkça düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra üye devletin bir hakkına ilişkin olarak ortadan kalkma ya da zaafa uğrama durumunun gerçekleşmesi gerekmektedir ki bunun da ispatı bir zorunluluktur¹²⁴.

Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 26. maddesinin ikinci bendinde öngörülen düzenleme uyarınca uyuşmazlık çözüm anlaşması kapsamında bulunan usullerin ve kararların uygulanması, panel tarafından hazırlanmış bulunan raporun dağıtımına kadar uygulanmaktadır¹²⁵. Panelin hazırlamış olduğu raporun kabul edilmesi, tavsiye ve kararların uygulanmaları ve denetlenmeleriyle ilgili olarak yürütülecek olan karar 12 Nisan 1989 tarihli karardır¹²⁶. Yani bahsi geçen konularda uygulanacak olan kural pozitif uzlaşma (consensus) olarak belirlenmektedir¹²⁷.

¹²³ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 124.

¹²⁴http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/c4s2p2_e.htm, (15.04.2011).

¹²⁵http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/28-dsu_e.htm#26_2, (15.04.2011).

¹²⁶Decision of 12 April 1989 on Improvements to the GATT Dispute Settlement Rules and Procedures (BISD 36S/ 61),

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/a3s1p1_e.htm, (15.04.2011)

¹²⁷http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/c4s2p2_e.htm, (15.04.2011).

6. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ'NDE KARAR AŞAMALARI ve KARARLARIN UYGULANMASI

6.1. Genel Olarak

Zorunlu yargı yetkisinin üye devletlerce kabul edildiği DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sisteminde taraflar aralarındaki uyuşmazlığı çözüme kavuşturabilme adına değişik yöntemlere sahip bulunmaktadırlar. Bu yöntemler hukuki ve siyasi nitelik arz etmektedirler¹²⁸.

Sahip oldukları yöntemlerden ilki, tarafların kendi aralarında yapacakları görüşmeler olmaktadır. Diğer yöntemler panele yapılan başvuru ile Temyiz Organı'na gidilmesiyle uyuşmazlığa dair karar verilerek çözüme ulaşılmasıdır¹²⁹.

Söz konusu sürelerin sona ermesi neticesinde tavsiye ve de kararların uygulanması süreçleriyle birlikte uyuşmazlık çözüm sisteminde dört aşamanın mevcut olduğu görülmektedir¹³⁰.

Ağırlıklı olarak hukuki yöntemler ile çözüme gidilmeye çalışılan DTÖ sisteminde danışmalar aşaması ile benzer amaca hizmet eden arabuluculuk ve iyi niyet girişimleri gibi üçüncü tarafın katılımıyla uyuşmazlığın çözüme kavuşturulabilmesi olanakları da öngörölmüş bulunmaktadır¹³¹.

¹²⁸Ernst-Ulrich, PETERSMANN, **The GATT/WTO Dispute Settlement System: International Law, International Organizations and Dispute Settlement**, Londra: Kluwer Law International Ltd., 1998, s.182-183.

¹²⁹Ernst-Ulrich, PETERSMANN, **Alternative Dispute Resolution- Lessons for the WTO? in Improving WTO Dispute Settlement Procedures: Issues and Lessons from the Practice or Other International Courts and Tribunals**, ed. by Friedl, WEISS, Cameron May, London, 2000, s.27-45.

¹³⁰Peter Van Den BOSSCHE, **The Doha Development Round Negotiations on the Dispute Settlement Understanding**, WTO Conference Paper, 2003, s. 4;

<http://www.worldtradelaw.net/articles.htm#vandenbossche>, 29.03.2011,

¹³¹ULUSOY, a.g.e., s. 155.

Danışma yönteminden başka, usul aşaması olarak düzenlemesi yapılan arabuluculuk ve uzlaştırma yollarına da panele başvurulmadan önce DTÖ Genel Müdürü'nce girişimlerde bulunulması öngörülmektedir. Arabuluculuk, uzlaştırma ve iyi niyet uyuşmazlığa taraf olan üye devletlerin talebiyle bağlı olarak başvurulması mümkün olan usuller olmaktadır¹³².

Ancak belirtmek gerekir ki üye devletlerce bir defa başvurusu yapılan bu usuller kapsamında DTÖ Genel Müdürü'nce arabuluculuk yapılması talebi, tarafların uyuşmazlık konusunu Uyuşmazlık Çözü Anlaşması çerçevesinde değerlendirmemesi neticesinde, prosedür gereği Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'na başvurmuş bulunmaktadır. Netice itibariyle bahsi geçen usuller üye devletler tarafından uygulama alanı bulamamışlardır¹³³.

Özetle belirtmek gerekirse uyuşmazlıkların çözümü bakımından siyasi olarak nitelendirilen yöntemler anlaşmanın 4. maddesinde düzenlenen danışmalar, 5 ve 24. maddelerinde düzenlenen iyi niyet görevi, uzlaştırma ve arabuluculuk yer almaktadır. Bunların yanı sıra daha sonra açıklamaları yapılacak olan tavsiyelerden panel ve temyiz organı tavsiyeleri 19. Maddede, UÇO'nın tavsiyeleri ise 16 ve 17. maddelerde düzenleme alanı bulmaktadır. Söz konusu tavsiyelerin ve panel veya Temyiz Organı tarafından verilen kararların uygulanmasının denetlenmesi ise 21. maddede yer alırken yine açıklaması ileride yapılacak olan tazminat ve tavizlerin askıya alınması anlaşmanın 22. maddesinde öngörülmüş bulunmaktadır. Siyasi yöntemlerden başka uyuşmazlık çözüm sürecinde ilk olarak uygulanan yöntemleri hukuki yöntemler oluşturmakta ve bunlardan ilkinin 6-16. maddeler ile 18 ve 19. maddelerde düzenlemesi yapılan panel süreci oluşturmaktadır. Bu aşamadan sonra 17-19. maddelerde yer alan temyiz süreci ve 16. madde ile 17. maddede öngörülen panel ve temyiz raporlarıyla ilgili UÇO'nun uygulamaları bulunmaktadır. 25. maddede ise bir başka hukuki yöntem olan tahkime yer verilmektedir. Aşağıda inceleneceği üzere söz konusu sistemde aşamalardan ilki danışmalar olmakta bu

¹³² ARAT/ERTEN, s. 389.

¹³³HANDBOOK, s. 95; belge no. WT/GC/66.

yöntemden sonuç alınamaması durumunda panel kurulmasını takip eden bir süreç başlamaktadır¹³⁴.

6.2. Danışmalar (Consultations)

Taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde alınan kararlar ile ortak bir sonuca ulaşılması amacını taşıyan ve DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde başvurulması gerekli olan yöntemlerden ilki danışma (consultation) olmaktadır. Danışmalar, tarafların uyuşmazlığı dostane bir şekilde çözüme kavuşturabilmelerini sağlayan ve yargı öncesi resmi olmayan yöntemdir¹³⁵. UÇO da uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması bakımından örgüte üye devletlere ilk olarak söz konusu yönteme başvurmalarını tavsiye etmektedir¹³⁶.

Tavsiyenin en önemli sebepleri öncelikle söz konusu yönteme başvurulmasıyla tarafların uyuşmazlığın çözüme kavuşmasında masraflarının daha az olması ve özellikle sonuca daha hızlı varılması sebebiyle zaman kaybının fazla olmasının önüne geçilmesi olmaktadır¹³⁷. Bir diğer önemli getirisi de uyuşmazlığın meydana gelmesine neden olan sebeplerin ve dolayısıyla sorunun ne olduğunun taraflarca daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Böylece taraflar uyuşmazlığı söz konusu yöntem ile olumlu sonuçlandıramamış olsalar dahi bu yönteme başvurulması ile karşılıklı iddiaların ve taleplerin anlaşılmasına hizmet edilmiş olacaktır¹³⁸.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 4. maddesinin beşinci bendinde öngörülen husus bu yöntem ile taraflarca diğer çözüm yollarına gidilmeden uyuşmazlığın her iki taraf açısından da olumlu bir şekilde sonuca bağlanması olmaktadır.

¹³⁴Hüseyin, ÖZTÜRK, "Dünya Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Ticaretine Uygulanan Ticaret Politikası Önlemlerinin Dünü, Bugünü ve Geleceğinin İrdelenmesi", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 12, 1999, s. 78.

¹³⁵UNCTAD, Dispute Settlement, World Trade Organization, 3.2. Panels, 2003. s.3.

¹³⁶UNCTAD, Dispute Settlement, World Trade Organization, 3.2. Panels, 2003. s.3.

¹³⁷UNCTAD, Dispute Settlement", World Trade Organization, 3.2. Panels, 2003, s.3.

¹³⁸ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 134.

Görüşme talebi, üye bir devletin yine DTÖ üyesi başka bir devlet tarafından menfaatini engelleyen veya alınan tedbirler neticesinde zarara uğramasına sebebiyet veren bir durum karşısında, zarar gören devlet tarafından anlaşmalar kapsamında ve gerekçelerinin, şikâyetin hukuki dayanağının ve de söz konusu zarara sebep olan önlemlerin UÇO'na, ilgili konsey ve komitelere bildirilmesiyle yapılabilmektedir. Burada amaç Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 3. maddesinin yedinci bendi uyarınca söz konusu uyuşmazlığın hukuki temelini belirlemektedir. Ayrıca taraflardan beklenen de anlaşmanın 4. maddesinin beşinci bendi gereği iyi niyet ile çözüme gitme çabasında olmalarıdır.

Söz konusu danışmalar talebi, muhatap üye ülke tarafından alındıktan sonra talebe cevap vermesi için 10 günlük bir süreye tabi tutulmaktadır. Bunun yanı sıra talebin alınmasıyla birlikte 30 günlük bir süre içerisinde tarafların danışmalara başlaması gerekmektedir. Bu 30 günlük süre tarafların başkaca bir süre belirleme imkânları olması itibariyle mutlak bir nitelik arz etmemektedir. Dolayısıyla taraflar bu süre ile bağlı olmaksızın karşılıklı olarak belirledikleri bir süre içerisinde de danışmalara başlayabilirler. Ancak bu süreler karşılık görüşmelere başlanılmaz ise talep eden üye devlet direkt olarak panel başvurusunda bulunabilecektir. Bu sürelerden başka anlaşmanın 4. maddesinin yedinci bendinde 60 günlük süre öngörülmektedir¹³⁹.

Buradaki düzenlemeye göre tarafların mevcut uyuşmazlığı danışmaların başlamasını takiben 60 gün içerisinde çözüme kavuşturmaları gerekmektedir, aksi halde danışmalar talebinde bulunan üye devletin talebiyle panele başvurusu mümkün olmaktadır¹⁴⁰.

Ayrıca belirtmek gerekir ki danışmalar aşamasındaki birçok uyuşmazlık panel aşamasına geçilmeden çözüme bağlanmış bulunmaktadır. Uygulamada panel

¹³⁹J. Jeanne, GRIMMETT, **Dispute Settlement in the World Trade Organization (WTO): An Overview**, 2009, s. 2.

¹⁴⁰ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 134-136.

aşamasına geçilmiş olmasına karşılık, taraflarca çözülen uyuşmazlıklar da yer almaktadır¹⁴¹.

Uyuşmazlığın çözümü amacıyla yapılan talep neticesinde başlayan danışmalara üçüncü taraf olarak, DTÖ üyesi devletlerin de katılma olanağı bulunmaktadır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için katılmak isteyen üye devletin ticari menfaatinin bulunması (substantial trade interest) ve bunun önem arz etmesi gerekmektedir. Burada kastedilen, katılma talebini alan ülkenin anlaşmanın 4. maddesinin on birinci bendi uyarınca önemli ticari menfaat iddiasını yerinde görmesi gerektiğidir.

Danışmalar talebinin yapılması üzerine, 10 günlük süre içerisinde ve ticari menfaatinin geçerli olması neticesinde, üçüncü taraf olarak katılmak isteyen üye devletin bu talebini UÇO'na ve aynı zamanda diğer üye devletlere de bildirmesiyle danışmalara katılabilmektedirler. Katılma talebinin her zaman kabul edilmesi de söz konusu olmamaktadır, bu gibi durumlarda katılma talebi kabul edilmeyen üçüncü taraf üye devlet katılma yoluyla değil ancak, ayrıca danışmalar talebinde bulunma konusunda uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 4. maddesinin on birinci bendi uyarınca serbest olmaktadır.

6.3. Panel Süreci

DTÖ üyesi devletlerin aralarında yaşamış oldukları bir uyuşmazlığı danışmalar neticesinde çözüme ulaştıramamaları durumunda başvurdukları diğer bir yöntem, hukuki niteliğe sahip olan ve danışmalar talebinde bulunan üye devletin UÇO'na başvurusu ile başlayan inceleme panel olmaktadır.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 6. maddesinin ikinci bendine göre, panel için yapılacak başvurunun yazılı olması ve davacı olan devletin menfaatlerini ihlal

¹⁴¹UNCTAD, 3.2., Panels, s. 5; belge no. WT/DS7-WT/DS14-WT/DS72, European Communities-Trade Description of Scallops, Complaints by Canada, Peru and Chile, European-Measures Affecting Butter Products, Complaint by New Zealand.

eden tedbirlerin ve uyuşmazlık konusu hususların hukuki dayanaklarının da özeti yer almalıdır. Ayrıca söz konusu yazılı talep, tarafların danışmalar sürecinden geçip geçmediklerini ve davaya ilişkin nedenleri de açık olarak içermesi gerekmektedir¹⁴².

Dava konusu yapılan özel tedbirlerin ve şikâyete ilişkin hukuki dayanakların panel talebinde bulunmasının en önemli nedeni, davalı tarafın davada kendini en iyi şekilde savunabilmesinin sağlanması olmaktadır. Bu hususa ilişkin olarak Temyiz Organı'nca yapılan yorumda, söz konusu koşulun yani talepte bulunması gereken bu bilgilerin uyuşmazlığı net olarak göstermesini aramıştır¹⁴³.

Öncelikle panelin kurulma kararının verilebilmesi için talebin UÇO'na bildirilmesinden sonra UÇO'nda yapılan toplantıda herhangi bir itirazın yapılmaması gerekmektedir. Aksi halde yapılacak bir itiraz, panelin kurulmaması ile neticelenecektir. Anlaşmanın 6. maddesinin birinci bendine göre, yapılan ikinci toplantıda oybirliği aranmaktadır yani katılan üye devletlerin hiçbirinin aksi oy vermemesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi yani aksine oy kullanılmamış olması durumunda, panelin kurulması mümkün olacaktır. Ancak burada belirtmek gerekir ki uygulamada panelin kurulması daha çok otomatik olmaktadır. Bunun ile kastedilen, davacı olan devletin oyuyla ikinci UÇO toplantısında panelin kurulmasının gerçekleşmesidir. Buna yönelik olarak uygulamada görülen hususa Temyiz Organı'nca da değinilmiş ve panelin otomatik olarak kurulacağı belirtilmiştir¹⁴⁴.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın sekizinci maddesinde öngörülen düzenlemede paneli oluşturan üyelerin sayısı beş olmaktadır. Ancak uyuşmazlığın taraflarınca panelin kurulmasından itibaren 10 günlük süre içerisinde beş üye ile panelin oluşacağını kabul etmeleri gerekmektedir, aksi halde uyuşmazlık için oluşturulan panel üç üyeden meydana gelmektedir. Uyuşmazlığın çözümü için kurulan panelin kaç üyeden oluşacağını belirlenmesinden sonra panel üyeleri

¹⁴²<http://www.globefield.com/itr-cases-k.htm>, (29.03.2011), belg no. WT/DS98/AB/R, prgf. 120, Korea-Dairy.

¹⁴³Belge no. WT/DS98/AB/R, prgf. 120, Korea-Dairy.

¹⁴⁴Appellate Body Report, EC-Bananas III, belge no. WT/DS27/AB, para. 142-143; ZIMMERMANN, a.g.e., s. 62.

belirlenir. Panel üyelerinin belirlenmesi için öngörülen süre ise panel kurulma tarihini takiben en çok 20 günlük süreyi kapsamaktadır yani panel kurulmasından itibaren 20 gün içinde üyelerin belirlenmesi gerekir. Yine bu süre içerisinde de bir sonuç alınamaz ve anlaşma sağlanamaz ise ek süre belirlenir, bu ek süre 10 gündür ve Genel Sekreter tarafından tanınmaktadır¹⁴⁵.

Belirtilen süre içerisinde panel üyeleri üzerinde anlaşılması ve herhangi bir çekişmenin ve itirazın bulunmaması gerekmektedir. Bunun sağlanamadığı durumlarda panel üyelerini seçecek olan DTÖ Genel Müdürü olmaktadır. Uygulamaya bakıldığında da oluşturulan panellerin bazılarının Genel Müdür tarafından oluşturulduğu görülmektedir¹⁴⁶.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 11. maddesinde uyuşmazlığa ilişkin olarak bir çözüme ulaşılmamasının ve söz konusu çözümün taraflar bakımından yeterlilik arz edebilmesi amacıyla panellerin taraflara olabildiğince imkân tanınmasının ve bunun için taraflarla sıklıkla görüşmesi gerektiği düzenlenmektedir. Ayrıca panel DTÖ'ne üye olan tüm devletlere görülmekte olan davaya ilişkin istediği herhangi bir konuda ve bilgi toplayabilmek amacıyla soru sorabilmektedir¹⁴⁷.

Anlaşmanın 10. maddesinin ikinci bendinde ise uyuşmazlığa bir başka üye devletin de katılması imkânı düzenlenmektedir. Burada söz konusu olan husus, katılmayı isteyen devletin uyuşmazlıkla ilgili olarak ciddi bir menfaatinin bulunmasının gerektiği ve buna istinaden panelde yazılı belge sunabilme ve uyuşmazlık için oluşturulan panel tarafından dinlenme hakkının olduğudur¹⁴⁸.

Burada belirtmek gerekir ki uyuşmazlığa katılmak isteyen taraflar arasında gerçek kişiler, hükümet dışı kuruluşlar, şirketler ve uluslararası kuruluşlar yer alamamaktadır yani katılımı kabul edilen ve mümkün olanlar sadece DTÖ'ne üye devletler olabilmektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ULUSOY, a.g.e., s. 183.

¹⁴⁶UNCTAD, 3.2. Panels, s. 9.

¹⁴⁷BOSSCHE, a.g.e., s. 261-263.

¹⁴⁸World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 50.

¹⁴⁹UNCTAD, 3.2. Panels, s. 19.

6.3.1. Yargılama Usulü

Panelin kurulması, üyelerin belirlenmesi ve varsa üçüncü tarafların da katılımıyla panel çözüme kavuşturacağı uyuşmazlık için belirli bir belge doğrultusunda çalışmasını yapacaktır. Söz konusu bu belge Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 7. maddesinin ilk bendinde düzenlemesi yapılan ve standart görev belgesi (terms of reference) olarak anılan bir belge olmaktadır. Burada belirtilmesi gereken husus panel için gereken görev belgesine ilişkin olarak süreyle alakalı olarak herhangi bir düzenlemenin yapılmamış olmasıdır. Sadece panelin oluşturulmasını takiben 20 günlük bir süre içerisinde özel görev belgesinin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilememesi durumunda da bahsi geçen standart görev belgesi ile faaliyet gösterilecektir¹⁵⁰.

Belge ile sağlanan temelde uyuşmazlığa ilişkin bilgilerin verilmesidir. Öncelikle davalı konumda bulunan üye devlete ve de üçüncü taraf olarak uyuşmazlığa taraf olan üye devlete, uyuşmazlığın sebepleriyle ilgili bilgiler vermektedir. Bu tarafların belgeden edindikleri bilgi ile davaya hazırlanmaları ve şikâyet edenin şikâyetlerine de cevap verebilmesi imkânı sağlanmış olmaktadır. Bunun yanı sıra panelin yetki alanının belirlenmesini sağlayacak olan uyuşmazlık ile ilgili dava sebepleri açıkça belirtilmektedir¹⁵¹.

Tarafların uyuşmazlığa ilişkin olacakları deliller bakımından Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nda öngörülen hüküm 12. madde olmaktadır. Maddenin sekizinci bendinde yapılan düzenleme bir genel kurala ilişkin olmaktadır. Bentte altı aylık bir süreden söz edilmekte ve bu süre panelin kimlerden oluşacağı ve görev belgesi üzerinde anlaşıldığı tarihten itibaren nihai raporun uyuşmazlık taraflarına verildiği tarihe kadar, uyuşmazlığı çözüme kavuşturacak olan panelin incelemesi için öngörülmüş olmaktadır. Belirtilen süre nihai raporun taraflara gönderilmesi ile panelistlerin seçilmesi ve görev belgesi konusunda anlaşmaya varıldığı tarihi takip eden süreyi ifade etmektedir.

¹⁵⁰UNCTAD, 3.2. Panels, s. 11.

¹⁵¹ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 139.

Aynı maddenin dokuzuncu bendinde ise panelin hazırlayacağı raporu altı aylık süre içerisinde ya da acil bir durumun varlığı halinde üç aylık süre içerisinde oluşturmalıdır. Hazırlayamayacağı kanaatine varılması durumunda, UÇO durumdan haberdar edilecek ve bilgilendirme yazılı olarak yapılacaktır. Bilgilendirme de yer alacak husus, gecikmeye ilişkin sebepler ve raporun hazırlanışına ilişkin tahmini süre olacaktır. Ancak madde hükmünde bahsi geçen sürenin dokuz ayı geçemeyeceği öngörülmekte ve bu sürenin başlangıcı panelin kurulmasını takiben gerçekleşmektedir.

Belirtilen bu sürelerin yanı sıra panelin uyuşmazlığın çözümüne ilişkin olarak yapmakta olduğu çalışmalarını askıya alması da söz konusu olabilmektedir. Bunun gerçekleşmesi için uyuşmazlık taraflarından şikâyetçi olan üye devletin talepte bulunması gerekmektedir. Talep üzerine panel en fazla 12 ay olacak şekilde uyuşmazlığa yönelik faaliyetlerini askıya alabilecektir. Bahsi geçen sürelerle uyulması gerekmektedir aksi halin gerçekleşmesi durumunda panelin kurulmasına ilişkin yetki geçersiz hale gelmiş olacaktır¹⁵².

Panelin kurulmasından sonra gerçekleştireceği çalışmalar ve yapacağı görüşmeler ile ilgili olarak Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nda bir düzenleme yapılmış bulunmaktadır. Yapılan bu düzenlemeye göre panelin yapacağı görüşmelerin gizli olacağı net olarak ortaya konulmuştur¹⁵³.

Uygulamada çok rastlanmasa da panel raporlarının kamuya açıklanması mümkün olmaktadır. Bunun için panel raporlarının ancak DTÖ üyesi olan devletlerin tamamına dağıtılmış olması gerekmektedir¹⁵⁴.

Uyuşmazlığın çözümü bakımından en önemli hususlardan biri de deliller olmaktadır. Tarafların aralarındaki uyuşmazlığın lehlerine sonuçlanabilmesi sağlamaları ve panelin vereceği kararın şekillenmesinde deliller önemli rol oynamaktadır. Anlaşmada tarafların delillerini sunmalarıyla ilgili olarak yapılan

¹⁵² ULUSOY, a.g.e., s. 189.

¹⁵³ UNCTAD, 3.2. Panels, s. 22.

¹⁵⁴ UNCTAD, 3.2. Panels, s. 22.

herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Burada kastedilen delillerin sunulmasında sürelerle veya özel kurallarına yönelik olarak bir düzenlemenin öngörülmemiş olmasıdır. Bu yönüyle panellerin herhangi bir delili kabul edip etmemesi bakımından sınırlanmaları söz konusu olmamaktadır dolayısıyla delillerin kabul edilmesiyle ilgili olarak serbestlikleri ve geniş takdir yetkileri bulunmaktadır¹⁵⁵.

İspat yükü hususunda da anlaşmada yer verilen bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak ispat yükünün hukukumuzda da olduğu gibi iddia edene ait olduğu kabul edilmektedir¹⁵⁶. Kabul edilen taraflardan davacı ya da davalı olanın önemi bulunmadan, kim iddiada bulunmuş ise ispat ile yükümlü olanın o olduğudur. Bu durum Uluslararası Adalet Divanı'nda görülen davalarda da kabul edilmektedir¹⁵⁷.

Tüm bu süreçlerden sonra panel çalışmasını ne şekilde ve hangi zaman dilimlerinde yürüteceğini, takvimini ve çalışma usullerini belirlemektedir. Panellerin çalışmasıyla ilgili usuller, Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 3 numaralı ekinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla panel yapacağı incelemelerde öngörülen usul kurallarına uymak durumundadır. Burada belirtilen kurallar mutlak bir nitelik arz etmemektedir yani bir başka ifade ile aksinin kararlaştırılması mümkün olan kurallar olarak düzenlenmişlerdir, bu bakımdan eğer taraflar söz konusu kuralların aksini kararlaştırmışlar ise bu defa panel üzerinde anlaşılan ve belirlenen usullere uygun olarak çalışmasını yapacaktır¹⁵⁸. Buna ilişkin olarak anlaşmanın 12. maddesinde söz konusu çalışma usullerine yönelik yapılan düzenlemede çalışma usullerinin bağlayıcı olmamasından söz edilmektedir.

Anlaşmanın 10. maddesinin ikinci bendi uyarınca Panelin çalışmasıyla ilgili olarak yapılan bu belirlemelerden sonra oluşturulan takvim doğrultusunda dilekçe

¹⁵⁵Müslüm, YILMAZ, **Dispute Settlement at the World Trade Organization, (Dispute Settlement) International Commercial Arbitration A Comparative Survey**, ed. Nuray, EKŞİ/ J. Pedro, FRAGA-MARTINES/William K., SHEEHY, 2007, s. 372-374,375; ÇALIŞKAN, a.g.e., 143.

¹⁵⁶Belge no. WT/DS33/AB/R, 23 May, 1993, Appellate Body Report, United States- Measures Affecting Imports of Woven Wool Shirts and Blouses from India, prg. 14.

¹⁵⁷Joost, PAUWELYN, "Evidence, Proof and Persuasion in WTO Dispute Settlement, Who Bears the Burden?", **Journal of International Economic Law**, Vol. 1, 1998, s. 238.

¹⁵⁸World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 53.

sunulması için davacı üye devlete 3 ile 6 hafta arasında ilk yazılı dilekçenin sunulması amacıyla süre verilmektedir. Bunun üzerine ilk yazılı dilekçenin verilmesi tarihini takip eden 2 ile 3 haftalık süre zarfında uyuşmazlığın davalı tarafında bulunan üye devlet ve ayrıca katılan üçüncü taraf devletler de panele cevap dilekçesi vermektedirler.

Anlaşmanın 12. maddesinin altıncı bendine göre dilekçelerin sunulmasından sonra ilk duruşma gerçekleştirilmektedir ve ilk duruşmadan sonraki iki ile üç haftalık süre içerisinde taraflar bu defa ikinci dilekçelerini panele sunmaktadırlar. Dilekçelerin sunulmasından sonra panel ikinci duruşmasını yapar, bu duruşma da sunulan ikinci dilekçelerden sonraki bir ile iki hafta arasında gerçekleştirilmektedir.

Yapılan bu duruşmaların bitiminden sonra karar ile ilgili olarak oluşturulan, uyuşmazlığa taraf üye devletlerin sunmuş oldukları ve panel kararını içermeyen görüşleri yani açıklayıcı bölüm (descriptive part) panel tarafından anlaşmanın 15. maddesinin ilk bendi uyarınca iki ile dört haftalık süre zarfında taraflara iletmektedir. Yine aynı maddenin aynı bendi gereğince bahsi geçen bölümle ilgili olarak tarafların herhangi bir itirazları bulunursa bu itirazlarını yazılı olarak bildirme imkânları da bulunmaktadır.

Söz konusu maddenin ikinci bendinde ara karardan söz edilmektedir. Ara karar (interim report) yukarıda bahsi geçen açıklayıcı bölümün uyuşmazlık taraflarına gönderilmesinden ve varsa tarafların söz konusu bölüme itirazlarının da alınmasını takiben, panelin bu aşamada hazırlamış olduğu ve açıklayıcı bölüme ilave olarak panelin kararının da yer aldığı karar olmaktadır.

Aynı bentte bir duruşmanın daha yapılabilmesi hususundan söz edilmektedir. Burada bahsi geçen husus tarafların talebi üzerine verilen ara kararın gözden geçirilmesine yönelik olmaktadır.

Tüm bu süreç neticesinde yani ara karar ve varsa itirazların da dahil olduğu son bir karar daha hazırlanmaktadır. Nihai karar olarak isimlendirilen bu karar da

tafllara ileilmektedir. Bunun yanı sıra ara karara herhangi bir itirazın yapılmaması da kararın nihai karar olarak tafllara ileilmesiyle sonuçlanmaktadır.

6.3.2. Panel Tarafından Alınan Kararların Kabulü

Panel tarafından uyuşmazlığa ilişkin olarak alınan kararların doğrudan bir bağlayıcılıkları bulunmamaktadır. Bununla kastedilen, kararların bağlayıcılık kazanmalarının UÇO tarafından kabul edilmesine bağlı olmasıdır¹⁵⁹.

DTÖ anlaşmasının 11. maddesine bakıldığında panelin yüklendiği görev ve bu görevi yerine getirmedeki yetkisi belirlenmiş olmaktadır. Özetle söz konusu madde panelin yerine getireceği en önemli görevin UÇO'na yardım etmesi olarak düzenlenmektedir. UÇO'na yapacağı yardım ise mevcut bir uyuşmazlığa yönelik incelemelerde bulunmak ve neticede almış olduğu kararı yine uyuşmazlığı kendisine gönderen UÇO'na göndermektir.

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 16. maddesinin birinci bendine göre panel raporlarının üye devletlere dağıtılmasını takip eden 20 günlük süre içerisinde UÇO kararı kabul etmesiyle ilgili olarak gündemine alamamaktadır. Bahsi geçen süre üye devletlerin raporu yeterince inceleyebilmeleri imkânının tanınması amacını taşımaktadır. Raporların kabul edilmesini engelleyen durumlardan ilki uyuşmazlığın tarafı üye devletlerden herhangi birinin alınan kararı temyiz edecek olmasıyken, diğer durum panel tarafından hazırlanan raporun kabul edilmemesi için oybirliğinin oluşması olmaktadır. Bunların gerçekleşmemesi halinde UÇO raporun üyelere dağıtım tarihini takip eden 60 günlük süre içerisinde kararı kabul etmektedir.

Panel kararlarının kabulüyle ilgili olarak, GATT dönemindeki uygulama daha önce de belirtildiği gibi olumlu oybirliği (positive consensus) ile alınmaya çalışılmaktaydı. Ancak günümüzde DTÖ sisteminde olumsuz oybirliği (negative consensus) aranmaktadır¹⁶⁰.

¹⁵⁹ World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 61.

¹⁶⁰ PETERSMANN, a.g.e., s. 64.

Panel aşaması özetle 6. ve 8. maddeler çerçevesinde kurulmasıyla başlamaktadır. Süreç 12. ve 15. maddeler ve Ek 3 çerçevesinde devam eder. 16, 17. ve 20. maddeler kapsamında panel raporunun kabulü gerçekleştirilmekte ve 21. madde ile de uygulanması söz konusu olmaktadır.

Özetle bu aşamada gerçekleşen husus, panel tarafından yazılı ve sözlü iddiaların toplanması bunların açıklayıcı kısım ile belirtilmesi ve bunun sonrasında her bir yorumun, bulguların ve sonuçların da dikkate alınmasıyla ara karar şeklinde taraflara sunulmasıdır. Bu aşamadan sonra nihai karar oluşturulur ve tüm DTÖ üyesi devletlere iletilir. Belirlenen süreler içerisinde ortalama olarak bir panel aşaması on üç aylık bir süreçte gerçekleşmiş olmaktadır¹⁶¹.

6.4. Temyiz Süreci

6.4.1. Genel Olarak

Uyuşmazlıkların çözümünde hataların azaltılmasını sağlamak için yer verilen temyiz süreci, DTÖ'nde de düzenlemesi yapılan ve organı bulunan bir sistem olarak öngörülmüştür. Bu sistemde de temyiz en önemli katkıları yine hataların en aza indirgenebilmesi, alınan kararlar neticesinde hukuk bütünlüğüne ulaşılabilmesi ve yorum birliğinin sağlanması olarak düzenlenmiş bulunmaktadır.

Temyiz ile amaçlanan, genel bir kanun yolu olarak kabul edildiği şekilde, burada da nihai karara ilişkin hata ve aykırılıkların giderilmesini sağlamaktır. Bu bakımdan DTÖ'nde de buna yönelik düzenlemeye yer verilmiştir. Bu yönüyle DTÖ önceki dönem olarak ifade edilen GATT sisteminden ayrı bir özellik taşımaktadır. DTÖ temyiz sürecinde alınan kararlar bağlayıcı nitelikte olup, bu nitelikleri taşıyan ilk uluslararası örgüt olma özelliğini de DTÖ'ne vermiş bulunmaktadır. Yine genel olarak temyiz avantajlarının yanı sıra dezavantajlarının DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde de bulunduğunu söylemek mümkün olabilmektedir. Öyle ki yargılama sürecini uzatması, en önemli dezavantajı olarak görülmektedir. Bir diğer dezavantajı

¹⁶¹ GRIMMETT, a.g.e., s. 4.

da, DTÖ sisteminde temyize götürülecek kararları veren panellerin ortaya çıkabilecek hukuki hataların tespiti bakımından daha çok baskı altında görev yapabilecek olmalarıdır¹⁶².

Anlaşmanın 17. maddesinin altıncı bendinde DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminde öngörülen temyiz incelemesinde gerçekleştirilen hususun sadece hukuki olaylarla ilgili olduğu, bunun yanı sıra bu temyiz incelemesinin panelin yapmış olduğu hukuk yorumuyla sınırlı olması düzenlenmektedir. Burada kastedilen, Temyiz Organı'nın panelin almış olduğu kararda olayların tespitine, delillerin kabul edilmesine veya söz konusu delillerin kararda ne şekilde kullanıldıklarına yönelik temyiz incelemesi yapamayacak olmasıdır.

Temyiz davasında Temyiz Organı'nda görev yapan üyelere üç tanesi faaliyet göstermektedir. Üyelerin seçimi gizli olarak gerçekleştirilir. Buradaki amaç, üye devletlerin temyiz davasına bakacak olan üyeleri öğrenmelerinin ve bundan dolayı doğabilecek güvensizliğin ve oluşabilecek şüphelerin önüne geçmektir¹⁶³.

Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 17. maddesinin dördüncü bendinde öngörülen düzenlemeye göre, temyiz hakkı sadece uyuşmazlığın tarafı olan üye devletlere verilmiştir. Ancak katılma yoluyla uyuşmazlığa taraf olan ve temyizde dinlenme imkânları bulunan ve dava konusu uyuşmazlıkta ciddi menfaatleri bulunan üye devletlerin panel kararını temyiz etme hakları yoktur¹⁶⁴.

Temyiz Organı çalışmalarını “Temyiz İncelemesi çalışma Usulleri (Working Procedures for Appellate Review)¹⁶⁵” denilen belgeye uygun olarak yürütmek durumundadır. Bundan başka Temyiz Organı ile ilgili olan diğer iki metin daha önce de bahsedilen “Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması” ve “Davranış Kuralları Mutabakat Metni” bulunmaktadır.

¹⁶²ULUSOY, a.g.e., s. 233.

¹⁶³John H. JACKSON, **The Role and Effectiveness of the WTO Dispute Settlement Mechanism**, (der.) Susan M. COLLINS ve Dani RODRIK, Brookings Trade Forum 2000, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2001, s. 188.

¹⁶⁴World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 64; YILMAZ, a.g.e., s. 165.

¹⁶⁵http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm, (11.04.2011).

6.4.2. Süreç

Temyiz aşaması daha önce de belirtildiği gibi uyuşmazlığın çözümü için oluşturulan panelin vermiş olduğu kararın, temyize hakkı bulunan üye devletlerce yani davanın taraflarınca temyize götürülmesiyle başlamaktadır. Tekrar etmek gerekirse panel kararları UÇO tarafından kabul edilirler. Bu kabulün gerçekleşebilmesi de kararın DTÖ'ne üye olan bütün devletlere bildirildikten sonra gerçekleştirilir. Bunun için öngörülen süre de 60 gündür. Yani bildirim gerçekleşikten sonra bu süre içerisinde UÇO söz konusu kararı kabul etmektedir. Ancak anlaşmanın 16. maddesinin dördüncü bendine göre taraflardan birisi karar için temyiz başvurusunda bulunursa, kabul gerçekleşmemekte ve temyiz süreci başlamaktadır¹⁶⁶. Süreç için öngörülen sürelere Temyiz Organı tarafından riayet edilmektedir, anlaşmanın 17. maddesinin beşinci bendinde yapılacak temyiz incelemesinin süresinin en fazla 90 gün olacağı öngörülmüş bulunmaktadır¹⁶⁷.

Temyiz başvurusu UÇO'na yapılmaktadır. Temyiz Organı 'nın çalışma usullerini (Working Procedures for Appellate Review)¹⁶⁸ düzenleyen belgenin 20. maddesinin birinci bendi uyarınca temyiz dilekçesinin Temyiz Organı sekreteryasına sunulması ve aynı zamanda yazılı bir bildirim UÇO'na yapılması gerektiği düzenlenmektedir. Bu yazılı bildirim amacı, UÇO'nu temyiz başvurusunda bulunulduğundan haberdar etmektir¹⁶⁹. Maddenin devamı bentlerinde de ilgili dilekçede yer alması gereken hususlar ayrıntılı olarak belirtilmiş bulunmaktadır.

Temyiz bildirimini UÇO'na yapılmasını takip eden 15 günlük süre içerisinde uyuşmazlığın tarafı olan diğer üye devlet mevcut temyize karşı temyiz başvurusu yapabilmektedir. Bunun üzerine yine bildirim tarihini takip eden 25

¹⁶⁶http://www.daff.gov.au/data/assets/pdf_file/0005/11201/stantonsess3.pdf, (12.04.2011);

Gretchen Heimpel, STANTON, **The WTO Dispute Resolution System: Quarantine and Market Access – Playing by the WTO Rules**, s. 75.

¹⁶⁷UNCTAD, 3.3. Appellate Review, s. 11.

¹⁶⁸http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm, (11.04.2011).

¹⁶⁹UNCTAD, 3.3. Appellate Review, s. 27.

günlük süre içerisinde de diğer taraf temyizde yer alan iddialara cevap vermek mecburiyetindedir. Bu cevap da yazılı olarak yapılmalıdır¹⁷⁰.

Temyiz Organı kamuya açık olmayan ve panel aşamasında gerçekleştirilen toplantılardan farklılık arz eden sözlü bir duruşma yapmaktadır. Söz konusu farklılıklar, sözlü duruşmaya katılanların birbirlerine doğrudan soru sormamaları, ifadelerin kısa olması ve bu aşamada yani temyiz aşamasında yalnızca bir sözlü duruşmanın yapılmasıdır. Bahsi geçen duruşma temyiz başvurusunun yapıldığına dair bildirim yapıldıktan sonra takip eden 30-45 günlük bir süre içerisinde gerçekleştirilir¹⁷¹.

Temyiz Organı çalışma usullerini gösteren belgenin 20. maddesinin ikinci fıkrasının (d) bendi uyarınca, panel kararına ilişkin temyiz dilekçesinin verilmesinden sonra dilekçenin verilmesini takip eden 10 günlük bir sürede uyuşmazlığın davacısı konumunda olan üye devletin Temyiz Organı sekreteryasına yapacağı ve uyuşmazlığın üçüncü ve diğer taraflarına da verilen ilk sunuş gerçekleştirilir.

Temyiz Organı'nın davaya bakmak için oluşturulan bölümü tarafından sözlü duruşmadan önce ve sonra görüşmeler yapılarak taraflarca yapılan sunuşların incelemesi yapılmaktadır. Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 18. maddesinde de, yapılan bu müzakerelerin gizliliğinden bahsedilmiş ve temyiz sürecine katılmış bulunan üye devletlerin aynen panel aşamasındaki gibi Temyiz Organıyla görüşemeyecekleri belirtilmiştir.

Tüm bu aşamalardan sonra Temyiz Organı tarafından bir rapor hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu rapor da panelin hazırlamış olduğu rapor gibi yine UÇO tarafından kabul edilmektedir. Burada da yine olumsuz oybirliği (negative consensus) söz konusu olmaktadır. Yani Temyiz Organı'nda söz konusu raporun kabul edilmemesine yönelik oybirliğinin oluşmaması raporun kabulü için

¹⁷⁰World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 70; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 157.

¹⁷¹http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/ab_e.htm, (11.04.2011); UNCTAD, 3.3. Appellate Review, s. 32.

gerekmektedir. Olumsuz oybirliğinin gerçekleşmemesi durumunda raporun kabulü DTÖ üyesi devletlere bildirilmesini takip eden 30 günlük süre içerisinde gerçekleşmektedir¹⁷².

Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 17. maddesinin on dördüncü bendinde, uyuşmazlığa taraf üye devletlerin hazırlanmış bulunan raporu hiçbir şart öne sürmeksizin kabul etmek durumunda oldukları düzenlenmektedir.

Şekil 2: Temyiz sürecine ilişkin süreler¹⁷³.

Temyiz Süreci	Genel temyiz süreleri (Gün)	Yasaklanmış sübvansiyonlar için temyiz süreleri (Gün)
Temyiz Dilekçesi	0	0
Temyiz Eden Tarafın Yazılı Sunuşları	10	5
Diğer Temyiz Edenlerin Yazılı Sunuşları	15	7
Temyiz Edilen Taraf ya da Tarafların Yazılı Sunuşları	25	12
Üçüncü Devletlerin Yazılı Sunuşları	25	12
Sözlü Duruşma	30	15
Temyiz Raporunun Taraflara Gönderilmesi	60/90	30/60
Uyuşmazlık Çözüm Organı'nda Kabul Edilmesi	90/120	50/80

¹⁷²World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 74; ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 159.

¹⁷³Ek I; UNCTAD, 3.3 Appellate Review, s. 18; Peter, GALLAGHER, **Guide to Dispute Settlement, London**, Kluwer Law International, 2002, (Guide to Dispute Settlement), s. 40.

6.5. Kararların Türleri ve Kabulü

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 17. maddesinin on üçüncü bendi uyarınca, panel tarafından hazırlanmış bulunan rapordaki inceleme neticeleri, hukuki tespitler Temyiz Organınca değiştirilebilmekte, bozulabilmekte ya da onaylanabilmektedirler¹⁷⁴.

Temyiz Organınca panel tarafından alınan kararda değişiklik yapılması Temyiz Organı'nın söz konusu karara ilişkin gerekçeyi kabul etmemesiyle mümkün olmayken, kararın bozulması hukuki sonucun Temyiz Organınca kabul görmemesinin neticesinde olmaktadır. Onaylama ise bozmanın tersi olarak, panel tarafından alınmış olunan kararın temyizinin hukuka uygunluğunu ifade eder¹⁷⁵.

Temyiz Organı tarafından verilebilecek bu karar türlerinin yanı sıra belirtilmesi gereken hususlardan biri de, kararın panele geri gönderilmesidir (remand). Bahsi geçen bu yetki yani kararın yeniden görüşülmesi amacıyla tekrar kararı veren panele geri gönderilmesi, Temyiz Organı'na verilmemiş bir yetki olmaktadır. Ayrıca Temyiz Organı'nın söz konusu yetkiyi haiz olmamasının ve paneller tarafından verilen kararlarda çok defa usul ekonomisine (judicial economy) başvurulmasının doğurduğu sonuç, uyuşmazlığın çözümü bakımından tam bir sonuç elde edilememesi olabilmektedir¹⁷⁶.

Söz konusu durumda yani usul ekonomisi bakımından kararın verilmiş olması ve bu şekilde verilen kararın Temyiz Organınca bozulması kararın panele geri gönderilmesini gerektirmekteyken bahsedildiği üzere bunun mümkün olmaması Temyiz Organı'nın sorunu nasıl çözeceği sorusunu meydana getirmektedir¹⁷⁷.

¹⁷⁴UNCTAD, 3.3 Appellate Review, s. 13.

¹⁷⁵UNCTAD, 3.3 Appellate review, s. 13; Handbook, s. 71.

¹⁷⁶ULUSOY, a.g.e., s. 253; Figen, YILMAZ, **Dünya Ticaret Örgütü'nde Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümü**, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 57; US-Wool Shirts and Blouses, belge no.WT/AbP/R and Corr.1, s. 22.

¹⁷⁷UNCTAD, 3.3 Appellate Review, s. 14.

Yukarıda da değinildiği üzere panel raporları gibi Temyiz Organı raporları da UÇO tarafından kabul edilmesi bir zorunluluk olarak düzenlemesi yapılan kararlar olmaktadır. Ancak olumsuz oybirliğinin (negative consensus) varlığı halinde karar kabul edilememektedir. Bunun imkânsız olduğunu söylemek mümkündür, çünkü en azından davacı taraf olan üye devletin olumlu oy kullanacağı düşünülduğünde, olumsuz oy birliğinin sağlanabilmesi olanaksız olacak ve panelde olduğu gibi burada da otomatik kabulün gerçekleşmesinden bahsedilecektir¹⁷⁸. Ancak otomatik kabulün gerçekleşmesi, UÇO toplantısında raporla ilgili görüşleri bulunan üye devletlerin bu görüşlerini belirtmelerine engel teşkil etmemektedir¹⁷⁹.

Temyiz Organı tarafından verilecek karar, niteliği gereği bağlayıcı olmaktadır. Ancak bu bağlayıcılığı kazanması söz konusu kararın UÇO'na onaylanmasını gerekli kılmaktadır¹⁸⁰.

6.6. Kararların ve Tavsiyelerin Uygulanması

Kararların ve tavsiyelerin uygulanma aşaması genel olarak uyuşmazlık çözüm sisteminin son kısmı olmaktadır. Karar ve tavsiyelerin uygulanması hususu örgüte üye devletler tarafından örgütün kurulmasından itibaren en çok tartışılan ve geliştirilmeye çalışılan konuların başında gelmektedir. Uygulama konusunda çıkan bazı uyuşmazlıkların çözümü için öngörülen çözüm yöntemlerinin kaynağı da GATT XXIII' te yer alan ve askıya almaya ilişkin cümle olmaktadır. Esas olan tavsiye ve kararların uygulanmasıdır ancak bunun gerçekleştirilememesi gibi durumlarda tavsiye ve kararların askıya alınması ya da tazminat gibi geçici tedbirlere de başvurulmaktadır¹⁸¹.

¹⁷⁸UNCTAD, 3.3 Appellate Review, s. 35; World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 74.

¹⁷⁹ÇALIŞKAN, a.g.e., 159; UNCTAD, 3.3 Appellate Review, s. 35.

¹⁸⁰ULUSOY, a.g.e., s. 259.

¹⁸¹Kajsa, PERSSON, **The Current and Future WTO Dispute Settlement System: Practical problems discussing Article 21.5 and Article 22 of the DSU**, 2007, s. 23.

Karar ve tavsiyelerin uygulanmasıyla ilgili olarak ifade edilmesi gereken ilk husus genel kurala ilişkindir. Bununla ilgili olarak yer alan düzenleme, uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 21. maddesinin ilk bendi olmaktadır. Söz konusu düzenlemeye göre genel kural uyuşmazlık taraflarından davayı kaybetmiş bulunan üye devletin panel tarafından verilen kararı derhal yerine getirmesi olmaktadır. Yukarıda değinilen tedbirler bir başka ifade ile karşı önlemler tavsiye ve kararlara uyulmamasının neticesi olarak ortaya çıkmaktadır.

DTÖ üyesi devletler tarafından gerçekleştirilen ve çoğu zaman uyuşmazlıkların sebebi olan uygulamaların ve almış oldukları tedbirlerin, anlaşma metninde öngörülen hükümlere uygun olmasının sağlanabilmesi amacıyla, paneller ve Temyiz Organı tarafından üye devlete tavsiyelerde bulunulmaktadır¹⁸².

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 19. maddesine bakıldığında ilk bendinde öngörülen düzenlemede de uyuşmazlığa sebep olan durumun ortadan kaldırılması amacıyla, tavsiyelerin yerine getirilmesiyle ilgili olarak da panelin ve Temyiz Organı'nın tavsiye de bulunabilecekleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra anlaşmanın 21. maddesinde panel veya Temyiz Organı tarafından verilen kararların ve bulunulan tavsiyelerin uygulanmasıyla ilgili olarak denetlemenin yapılması düzenlenmektedir. Uyuşmazlık çözüm sisteminde bu denetlemeden sorumlu olan organ UÇO'dur. Yine aynı maddenin altıncı bendinde, UÇO gündemine alınmış bulunan uygulanma konusuyla ilgili olarak, tavsiye ve kararlara uyması beklenen üye devlet tarafından bunlara uygun olarak yapmış olduklarını açıklayan yazılı bir rapor sunmasının gerektiği düzenlenmektedir. Bunun öncesinde maddenin üçüncü bendinde öngörülen UÇO'nun kabul ettiği raporun kabul tarihini takip eden 30 günlük süre içerisinde ilgili üye devletin bahsi geçen UÇO toplantısında ne yapacağını yani karar ve tavsiyelere uyma konusundaki görüşlerini beyan etmesi gerekmektedir.

Ayrıca bu bentte makul süreye ilişkin olarak UÇO tarafından onaylanmak şartıyla, ilgili üye devletin önerdiği süre ya da böyle bir onayın bulunmaması durumunda, tavsiyelerin ve kararların kabul edildiği tarihi takip eden 45 günlük süre içerisinde uyuşmazlık taraflarınca karşılıklı kabul edilen bir süre ya da böyle bir

¹⁸² ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 160.

anlaşmanın bulunmaması durumunda, tavsiyelerin ve kararların kabul edildiği tarihi takip eden 90 günlük süre içerisinde tahkimin kararı ile belirtilen süre olarak öngörülmektedir. Burada kastedilen, makul sürenin belirlenmesinde öngörülen üç yolun mevcut olduğu ve bu yollardan birisinin kullanılmasıdır.

Tavsiye ve kararlara uymak zorunda olan devletin, belirtilen tavsiye ve kararlara her zaman için derhal uyması söz konusu olamamaktadır. Bu sebeple uygulama bakımından tavsiye ve kararları yerine getirebilmek adına, üye devlete makul bir süre tanınması uygun görülmektedir. UÇO'nun ağırlıklı olarak uygulamak istediği, bunların derhal uygulanmasıdır. Ancak zaruri hallerin varlığı halinde, somut olaya göre yapılacak değerlendirme neticesinde süre belirlemesine gidilebileceği kabul edilmektedir¹⁸³.

Süre belirlemesinde yukarıda bahsettiğimiz yöntemler kullanılır ancak dikkat edilmesi gereken hususlardan bir tanesi, söz konusu süre belirlenirken eğer zorunlu tahkim yolu kullanılmış ise yine 21.madde uyarınca, bu sürenin UÇO'nun panel ya da Temyiz Organı tarafından verilen kararı kabul tarihini takip eden 15 aylık süreyi geçmeyecek şekilde belirlenmesi olmaktadır. Ancak yine bunun olması gereken olduğu ve sürenin esneyebileceği de belirtilmektedir.

DTÖ içtihatlarında da makul sürenin belirlenmesine ve bu sürenin DTÖ'ne üye olan devlete verilebilmesi bakımından bazı unsurlara değinilmektedir. Söz konusu unsurlar; üye devletin hukuk sisteminde yer alan uygulanabilir en kısa süre, hukuki etmenler, yerine getirme uygulamalarının ve usulünün karmaşıklığı, uygulama vasıtaları, yasamanın usulünde esneklik ve UÇO'nun vermiş olduğu karara uymak için alınmış bulunan önlemler olmaktadır¹⁸⁴.

Burada yerine getirme uygulamalarının ve usulünün karmaşıklığı ile kastedilen, kararın yerine getirilmesinin kapsamlı bir mevzuat değişikliğini gerektirmesi olmaktadır. Böyle bir durumun varlığı halinde, bunun doğal bir sonucu

¹⁸³Carloz M., VAZQUEZ/ John H., JACKSON, **Some Reflections on Compliance with WTO Dispute Settlement Decisions**, Law and Policy in International Bussiness, Vol. 33, 2002, s. 558; ÇALIŞKAN, a.g.e., 161.

¹⁸⁴UNCTAD, 3.4 Implementation and Enforcement, s. 10-14.

olarak makul süre daha uzun olabilecektir. Bunun yanı sıra yerine getirme işleminin yapılacağı vasıtalar bakımından sürenin değişmesi ile kastedilen, uygulamanın idari bir kararı gerektirmesi ya da uzun bir yasama faaliyetine ihtiyaç duyulmasıdır. Burada da ilk durumda yani idari karara dayalı bir uygulamanın yapılacak olmasının neticesi, doğal olarak daha kısa bir makul süreyi gerektirecektir. İkinci durumda ise yani uzun bir yasama faaliyetine ihtiyaç var ise bunun da doğal sonucu olarak, uzun bir makul süre belirlemesine gidilecektir. Bir başka etken olan yasama usulünün esnek olması ile belirtilmek istenen, yasama faaliyetlerinin esnek bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Son olarak da UÇO'nun kabul etmiş olduğu kararların uygulanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar da makul sürenin ne olacağının belirlenmesi bakımından önem arz eden ve dikkate alınan faktörlerden olmaktadır¹⁸⁵.

Özetlemek gerekirse, uyuşmazlık çözüm aşaması toplamda 60 gün süren bir danışmalar aşaması ile başlamakta, bundan netice alınamaması durumunda panelin kurulması ve paneli oluşturacak panelistlerin atanması 45 gün sürmektedir. Panel tarafından oluşturulan raporun taraflara gönderilmesini de kapsayan karar süreci, toplamda 6 aylık bir süreyi oluşturmaktayken, raporun örgüte üye devletlere gönderilmesi için de 3 haftalık bir süre düzenlenmektedir. Tüm bunların neticesinde raporun UÇO'na kabul edilmesi 60 gün ile sınırlandırılmaktadır. Bu sürecin sonunda temyize gidilmemesi halinde süreç, 1 yılda tamamlanmış olmaktadır. Ancak temyize gidilmesi söz konusu olur ise, Temyiz Organı'nın raporu hazırlama süresi 60 ve öngörülen bazı durumlarda en fazla 90 gün sonunda hazırlanmakta ve UÇO'nun bu raporu kabulü için de 30 günlük bir süre düzenlenmektedir. Dolayısıyla temyize gidilmesi durumunda süreç 1 yıldan, 1 yıl 3 aya uzamış olmaktadır. Bunların dışında belirtilen bir diğer husus da uygulama süresine ilişkin olmakta ve bu süre temyize gidilmemiş olması durumunda en fazla 15 ay, gidilmesi durumunda ise 18 ayı bulmaktadır. Netice itibariyle bahsi geçen aşamalar sonunda temyize gidilmemesi halinde uyuşmazlığın çözümü için öngörölmüş bulunan süre 2 yıl 6 aylık bir süreye karşılık gelmektedir.

¹⁸⁵ UNCTAD, 3.4 Implementation and Enforcement, s. 13-15.

6.7. Kararın Uygulanmaması Durumunda Çözüm Yolları

Uyuşmazlığa ilişkin görülen dava neticesinde alınan kararın, kaybeden DTÖ üyesi devlet tarafından uygulanması her zaman gerçekleşmemektedir. Böyle bir durumun meydana gelmesi halinde Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın 22. maddesinde öngörülen düzenleme uyarınca, tarafların tazminat ile ilgili olarak bir anlaşmaya varmaları gerekecektir. Ancak söz konusu anlaşmanın gerçekleşmemesi durumunda davayı kazanmış olan üye devletin kaybeden üye devlete karşı UÇO tarafından kimi tarife tavizlerini veya DTÖ'nün hukukundan ötürü üstlenilen yükümlülüklerini yerine getirmemesi bir başka ifade ile misilleme (retaliation) konusunda yetkilendirilmesi söz konusu olabilmektedir.

Anlaşmanın 22. maddesinin ilk bendi uyarınca da, alınan kararların uygulanmasında bir uyuşmazlığın yaşanması durumunda belirlenen makul süre neticesinde tazminat ve tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması hususları geçici tedbir niteliğinde olmaktadır. Ayrıca söz konusu geçici tedbirlerden tazminat, isteğe bağlı olmaktadır bunun yanı sıra bahsi geçen geçici tedbirlerin uygulanması da tavsiyelerin veya kararların uygulanmasına tercih edilememektedirler¹⁸⁶.

Bu madde öncesinde düzenlenmiş olan 21. madde de karar ve tavsiyelerin uygulanmasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin olarak önem arz etmektedir. Nitekim söz konusu maddenin altıncı bendinde, tavsiye ve kararların uygulanmasının UÇO denetimine tabi olduğu, aynı maddenin üçüncü bendinde makul sürenin belirlenmesini takip eden altı aylık sürenin geçmesinden itibaren UÇO toplantısına konu olacağı ve yapılacak toplantılardan, 10 gün öncesinden uygulama hakkında üye devletin rapor sunmasının gerektiği düzenlenmektedir¹⁸⁷.

Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 21. maddesinin beşinci bendine göre, UÇO'nca kabul edilmiş bulunan tavsiye ve kararların uygulanması amacıyla makul

¹⁸⁶Lucas, Eduardo, F. A. SPANDANO, **Cross-Agreement retaliation in the WTO Dispute Settlement System: An Important Enforcement Mechanism for Developing Countries?**, World Trade Review, 2008, 7:3, 511-545, s. 518.

¹⁸⁷UNCTAD, 3.4 Implementation and Enforcement, s. 17.

süre içerisinde yapılan yasal düzenlemelerin DTÖ anlaşmalarına aykırılık teşkil etmesi durumunda, panel kurulması şikâyetçi olan devlet tarafından talep edilebilmektedir. Bu tür bir şikâyete ilişkin rapor, panel tarafından herhangi bir gecikme sebebi bildirilmediği takdirde 90 gün içerisinde verilmektedir. Söz konusu başvuru imkânının tanındığı panel, uyum paneli (compliance panel) olarak adlandırılmaktadır¹⁸⁸.

6.7.1. Tazminat (Compensation)

Uyuşmazlık çözüm anlaşmasının 22. maddesinin ikinci bendinde öngörülen düzenlemeye göre, panelin veya Temyiz Organı'nın kabul edilen raporlarında belirtilen tavsiyelerin ve kararların uygulanmaması durumunda ya da uygulamanın geçerli bir sebep olmaksızın zamanında gerçekleştirilmemesi ve geciktirilmesi durumunda, ilgili üye devletin talebi üzerine mevcut durumun muhatabı olan diğer üye devlet ile tazminata ilişkin olarak anlaşma yapılabilir¹⁸⁹. Ancak belirtilmesi gereken husus, üzerinde anlaşmaya varılacak olan tazminatın DTÖ bünyesindeki anlaşmalara herhangi bir aykırılık teşkil etmemesinin gerektiğidir. DTÖ üyesi iki devletin belirlemiş oldukları bir ürün bakımından aralarında yapacakları ticarete herhangi bir miktar sınırlaması yapma konusunda anlaşmaları buna örnek olmaktadır. Çünkü örgütün Korunma Önlemlerine dair anlaşmasının 11. maddesinin (b) bendi uyarınca gönüllü ihracat kısıtlamaları yasaklanmaktadır.

Bu geçici tedbir yolunda bahsedilen tazminat ile gerçekleştirilen husus, daha çok ilgili üye devletin mevcut piyasasına geliştirilmiş bir giriş hakkının tanınması olmaktadır. Yani tazminat ile kastedilen, ağırlıklı olarak doğrudan mali bir yaptırım

¹⁸⁸http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds267_e.htm, (Örn: Brezilya tarafından talep edilen uyum paneli), (16.04.2011);

http://www.wto.org/english/news_e/news04_e/dsb_27sep04_e.htm, The DSB establishes compliance panel to examine the US's implementation of steel duties case, (16.04.2011); EU requests WTO compliance panel and authorisation to impose sanctions against the US in Foreign Sales Corporation Trade Dispute, Brussels, 17 November 2000, IP/00/1321,

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114509.pdf, (16.04.2011)

¹⁸⁹UNCTAD, 3.4 Implementation and Enforcement, s. 25.

olmamaktadır¹⁹⁰. Anlaşmanın 22. maddesinin ilk bendine göre tazminat ile yükümlü üye devletin örgüt bünyesindeki anlaşmalara göre tazminatı yerine getirilmesi gerekmektedir. Söz konusu duruma ilişkin olarak geçici tedbir olarak, öngörülen tazminatın gümrük tarife indirimleri olarak verilmesi örnek teşkil etmektedir. Burada tazminata mahkûm edilen üye devletin piyasasına geliştirilmiş giriş hakkının sağlanması da en çok gözetilen ulus kaydı ile üye olan diğer DTÖ üyesi devletlerin de yararlanabilmesiyle olabilecektir¹⁹¹.

Söz konusu maddede, panel ya da Temyiz Organı tarafından verilmiş karar veya tavsiyeler doğrultusunda uygulanması gereken önlemlerin anlaşmalar ile uyumlu bir hale getirilmesinin tazminat ile sağlanamayacağı, bir başka ifade ile bahsi geçen bu geçici tedbirin yerine getirilmesi gereken önlemlerin yerini alamayacağı belirtilmektedir. Buna sebep olarak da, geçici bir tedbir niteliğine sahip olan tazminatın süreklilik arz edecek bir duruma gelmesi yani sürekli bir tedbir olması, DTÖ bünyesinde yer alan anlaşmalara uyulmasının önünde engel teşkil edecektir. Özellikle ekonomik gücü yüksek ülkeler bakımından tazminatın kullanılması ve anlaşmaların yerini alması durumu söz konusu olabilecektir.

Burada bahsi geçen en çok gözetilen ulus kaydı, DTÖ'nde temel hukuk ilkelerinden birini teşkil etmektedir. Bu ilkenin düzenlemesi GATT 1994/ I. maddede yapılmaktadır ve ilgili hüküm uyarınca, yukarıda da belirtilen ve aleyhine tazminata hükmedilen üye devlete uygulanacak olan tavizin, DTÖ'ne üye bütün devletlere uygulanması öngörülmektedir¹⁹².

Söz konusu maddenin ikinci bendinde belirlenen taviz ve yükümlülüklerin askıya alınması ile ilgili olarak öngörülen düzenlemede, tazminat konusunda makul sürenin bitimini takip eden 20 gün içerisinde tarafların anlaşamaması üzerine şikayette bulunan üye devletin UÇO'dan izin isteyebileceği öngörülmektedir.

¹⁹⁰ World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 80.

¹⁹¹ GALLAGHER, a.g.e., s. 48.

¹⁹² PALMETER/ MAVROIDIS, a.g.e., s. 265.

6.7.2. Tavizlerin Askıya Alınması (Retaliation)

Geçici tedbirlerden bir diğeri daha önce de değinildiği gibi tavizlerin askıya alınması, bir başka ifadesi ile misilleme (retaliation) olmaktadır. Misilleme, uyuşmazlığa ilişkin olarak alınan karar ya da verilen tavsiyelerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla uygulama alanı bulan bir başka tedbir yolu olmaktadır. Şikâyette bulunan üye devletin, şikâyet edilen üye devletin almış olduğu tedbirleri kapsamındaki anlaşmalara uygun hale getirmesini sağlayan bir hakkı olarak ifade edilebilmektedir. Söz konusu yol daha önce bahsi geçen makul sürenin sona ermesini takip eden 20 günlük süre içerisinde, taraflar arasında tazminata ilişkin herhangi bir anlaşmanın gerçekleştirilememiş olması üzerine uygulanmaktadır¹⁹³. Burada belirtmek gerekir ki esas olan, örgüte üye devletler tarafından, örgüt anlaşmasının XVI. maddesinin dördüncü bendi uyarınca mevzuatlarını yani kanunlarını, düzenlemelerini ve de idari usullerini yükümlülüklerle uyarlamaları ve yükümlülüklerin uygulanması amacıyla devletlerin yerel mahkemelerine başvurulmasının gerekmemesi olmaktadır¹⁹⁴. Belirtmek gerekir ki üye devletlerin istedikleri husus, Temyiz Organı veya panellerin vermiş oldukları kararların etkisinin doğrudan olması değildir. Çünkü doğrudan etkinin tanınacak olması, üye devletlerin ulusal mahkemelerince kararların doğrudan uygulanacak olması anlamı taşımaktadır. Ayrıca bahsi geçen doğrudan etki hususunun kabul edilmesi, kabul eden devlet bakımından diğer ticaret ortaklarıyla karşılaştırıldığında aleyhte olduğu da görülmektedir. Nitekim, bugüne kadar da herhangi bir ulusal kararda bunun uygulandığı da görülmemiştir¹⁹⁵. Ek olarak belirtmek gerekir ki, söz konusu sistem çerçevesinde doğrudan etkinin nasıl olacağı açık bir şekilde düzenlemesi yapılan bir husus değildir¹⁹⁶.

¹⁹³Steve, CHARNOVITZ, "Rethinking WTO Trade Sanctions", **The American Journal of International Law**, Volume 95, Issue 4, (Oct., 2001), s. 752;

<http://www.wilmerhale.com/files/Publication/c5acb9ce-20f1-436c-8d5e67dc89cf38b9/Presentation/PublicationAttachment/035ebddb-620d-4275-aef9f6c250b7b829/v95792.pdf>, (23.04.2011), World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 81.

¹⁹⁴ PETERSMANN, a.g.e., s. 119-120.

¹⁹⁵ CHARNOVITZ, a.g.e., s. 825.

¹⁹⁶ Nesrin, AKIN, **Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi**, Yüksek Lisans Tez, 2006, s. 93.

Tavizlerin askıya alınması uygulamasını, daha çok şikâyet edilen üyenin aleyhine olacak biçimde, gümrük tarifelerinin yükseltilmesi olarak kendini göstermektedir. Belirli bir ürünün ihraç edilmesinin engellenmesi, söz konusu misillemenin amacını teşkil etmektedir¹⁹⁷.

Sistemde düzenlenen bu geçici tedbir uygulamasının uluslararası ticarete sebep olduğu olumsuz etkiler bakımından, söz konusu uygulamanın uyuşmazlık çözüm anlaşmasında ciddi kurallara bağlı olarak düzenlendiği görülmektedir. Belirtmek gerekir ki UÇO geçici tedbir talebinde bulunulan askıya alma iznine ilişkin kararını, belirlenen makul sürenin bitiminden sonraki 30 gün içerisinde vermektedir. Burada askıya alma izni için gerçekleştirilen talebe taraflardan diğerinin herhangi bir itirazda bulunacak olması, tahkimi gündeme getirecektir. Yani böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde itirazı olan tarafın tahkime gitme imkânı bulunmaktadır¹⁹⁸. Madde 22’de altıncı bentte belirtilen sürede gerçekleştirilecek olan talep askıya almaya ilişkin sebepleri de içermelidir. Bunun yanı sıra söz konusu talebin oybirliği ile reddedilmemesi de gerekmektedir.

Anlaşmanın aynı maddesinin üçüncü fıkrasının (a) bendinde, getirilen kısıtlamalardan bahsedilmektedir. Söz konusu kısıtlamalar, tavizlerin ya da diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin olarak panel veya Temyiz Organınca yapılan incelemeler neticesinde, uyuşmazlığa konu tedbirin anlaşmalara aykırılığının belirlenmesi durumunda askıya alınacak tavizlerin, tedbirin uygulandığı tedbir ile aynı sektörde olması gerektiğine yönelik olmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus (b) bendinde hüküm altına alınan UÇO’ndan diğer sektörler için alınacak izin ile ilgili olmaktadır. Söz konusu düzenlemede, taraflardan şikâyetçi olan devletin aynı sektöre ilişkin kısıtlamanın uygulanmasının etkisinin yeterli olmayacağı kanaatinde olması halinde, bahsi geçen izin talebinde bulunabileceği öngörülmektedir. Bunun yanı sıra çapraz misilleme de söz konusu olabilmektedir. Maddenin (c) bendinde düzenlemesi yapılan husus, aynı sektörde tavizlerin askıya alınmasının etkisiz olacağı düşüncesinden sonra, bu defa diğer sektörlerde askıya almanın etkisiz olması ile ilgili olmaktadır. Böyle bir kanaatin olması yanında şartlar

¹⁹⁷ GALLAGHER, a.g.e., s. 48.

¹⁹⁸ UNCTAD, 3.4 Implementation and Enforcement, s. 26.

da ciddiyet arz ediyor ise bu defa şikâyet eden üye devletin talebi bir başka anlaşma kapsamında tavizlerin ya da diğer yükümlülüklerin askıya alınması olmaktadır¹⁹⁹. Ancak bu tür bir uygulamanın kalkınma planlarının aleyhine olacağı düşüncesi, gelişmekte olan üye devletleri söz konusu uygulamanın gerçekleştirilmemesi gerektiğini savunmaya itmiştir²⁰⁰.

Burada sektör ile neyin anlaşılması gerektiğinden de bahsetmek gerekmektedir. Buna ilişkin olarak öngörülen düzenleme anlaşmanın 22. maddesinin üçüncü fıkrasının (f) bendinde yapılan açıklamada görülmektedir. Sektör, mallar ile ilgili olarak, bütün mallar; hizmetler ile ilgili olarak temel sektörleri tarif eden mevcut “Hizmetlerin Sektörel Sınıflandırılması Listesi”nde belirtilen bir sektörü; ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları hakkında, TRIPS Anlaşması’nın II bölümünün, 1 veya 2 veya 3 veya 4 veya 5 veya 6 veya 7. kısımlarında veya III veya IV. bölümlerinde düzenlenen yükümlülükleri içermektedir. Bunun yanı sıra aynı fıkranın (g) bendinde, anlaşmadan ne anlaşılması gerektiği de açıklığa kavuşturulmaktadır. Buna göre anlaşma; mallar ile ilgili olarak DTÖ anlaşmasının Ek 1 A’ında yer alan tüm anlaşmalar ile uyumsuzluk taraflarının bu anlaşmalara taraf oldukları ölçüde Çoklu Ticaret Anlaşmalarını; hizmetler ile ilgili olarak GATS’i; fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak ise TRIPS anlaşmasını ifade etmektedir.

Uygulanacak olan misillemenin ne düzeyde olması gerektiğine ilişkin düzenleme dördüncü bentte hüküm altına alınmış bulunmaktadır. Söz konusu düzeyin ne olması gerektiğine ilişkin kıstas, örgüt bünyesinde yer alan anlaşmalara uygunsuzluk teşkil eden tedbirin meydana getirdiği ihlal ya da etkisizlik ile aynı oranda olması gerektiğidir. Bunun yanında altıncı ve yedinci bentlerde, uygulanması istenilen misillemenin düzeyine ilişkin herhangi bir uyumsuzluğun meydana gelmesi durumunda, sorunun tahkim yolu ile çözüme kavuşturulması düzenlenmektedir.

Uyumsuzluk Çözüm Anlaşması’nın 22. maddesinin sekizinci bendinde öngörülen düzenlemeye göre, örgüt bünyesinde bulunan anlaşmalar bakımından

¹⁹⁹ ÇALIŞKAN, a.g.e., s. 167.

²⁰⁰ AKIN, a.g.e., s. 95.

aykırılık teşkil eden tedbirlere karşılık, geçici tedbir olarak misillemenin diğer ifadesi ile tavizlerin askıya alınması, söz konusu aykırılığı oluşturan tedbir uygulamasının kaldırılmasına ve panel ve temyiz organınca alınan karar ve tavsiyelerin uygulanmasına kadar devam etmektedir. Tarafların anlaşabilecekleri ve karşılıklı tatmin olabilecekleri bir çözüm arayışına gidilmesi gerekmektedir. Tahkime gidilmesi durumunda tahkimin yürütülmesi, belirlenen bir hakem tarafından gerçekleştirilir. Hakem ile kastedilen, altıncı bentte belirtildiği ifadesi ile bir kişi veya grup olabilmektedir. Hakemin belirlenmesi orijinal panelce ya da genel müdür tarafından gerçekleştirilir. Orijinal panel tarafından belirlenebilmesi için üyelerin mevcut olması gerekmektedir. Tahkim, belirlenen makul sürenin bitmesini takip eden 60 gün içerisinde sonlandırılır. Belirtilmesi gereken önemli hususlardan bir diğeri de tahkim süresince tavizlerin yahut diğer yükümlülüklerin askıya alınmayacak olması yine altıncı bentte öngörülmüş olmasıdır.

Madde 22'nin yedinci bendine göre, tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasının düzeyinin belirlenmesinde ihlal ya da etkisiz hale getirmeyle seviyesinin ne olduğunun ve orantının bulunup bulunmadığının tespiti, belirlenmiş bulunan hakem tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Ancak askıya alınacak tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin niteliğine ilişkin bir incelemede bulunamamaktadır. Meydana gelen sonuç itibarıyla tahkimde verilen karar derhal UÇO'na iletilmekte ve taraf üye devletlerce söz konusu karar kesin bir şekilde kabul edilmektedir. Bundan sonra talepte bulunmuş olan taraf devlet, tahkimin vermiş olduğu karara uygun olan bir talepte bulunur ise ve söz konusu talep de UÇO tarafından oybirliği ile reddedilmezse, tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması söz konusu olabilmektedir.

Belirtmek gerekir ki anlaşmada düzenlemesi yapılmayan kimi hususlar da bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak anlaşmada açık bir düzenlemesi bulunmayan hususlardan ilki, 21. maddenin beşinci bendi uyarınca, misilleme talebinde bulunulmasının, uygulama önlemlerinin tutarlığına ilişkin yapılan incelemenin sona ermesinden önce mümkün olup olmadığıdır. Bundan başka yine aynı bent uyarınca, ikinci tahkim kararlarına yönelik temyiz mümkün olup olmadığı ve bir diğer husus da şikâyette bulunan üye devletin 22. maddenin altıncı bendine göre misilleme ile

ilgili olarak kurulan tahkim kararının temyiz edilmesinin mümkün olup olmadığıdır. Sorun olarak algılanan bir başka durum da, ikinci temyiz ile uygulamanın geciktirilebilecek olmasıdır²⁰¹.

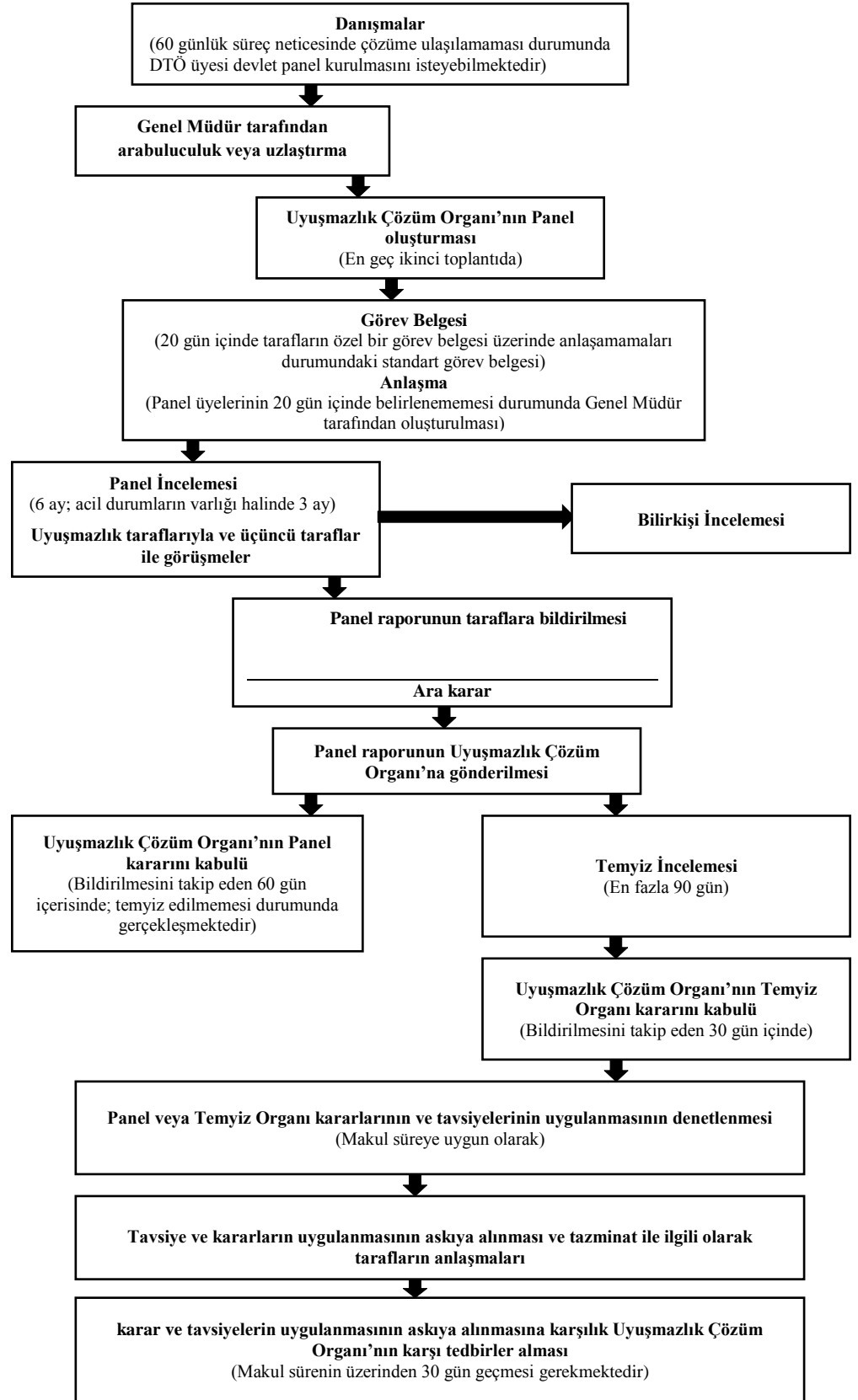
Tavizlerin ve diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına örnek olarak Ekvator'un talebi gösterilebilir. Söz konusu talep 8 Kasım 1999 tarihinde gerçekleştirilmiş ve uygulamanın Avrupa Topluluklarına karşı gerçekleştirilmesi istenmiştir. Bahsi geçen talep, TRIPS, GATS ve GATT 1994 Anlaşmaları kapsamında yapılmış ve sonrasında UÇO tarafından askıya alınmasının ne düzeyde olması gerektiğinin belirlenmesi amacıyla, Avrupa Topluluklarının isteğiyle tahkim incelemesi yapılmak üzere panele gönderilmiştir. İlgili karar 24 Mart 2000'de DTÖ üyesi devletlere iletilmiştir. Hakemler tarafından Ekvator'un uğradığı zararın yıllık 201.6 milyon ABD Doları olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca UÇO'dan, GATT 1994 kapsamında temel dağıtım hizmetlerinde, yatırım malları veya imalat ve üretim sanayilerinde kullanılan öncelikli malların dışında, toptan satış ticaret hizmetleriyle ilgili olarak GATS ve TRIPS kapsamında düzenlenen ve hakemlerce belirlenmiş bulunan sektörlerde UÇO'dan tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için izin talebinde bulunabileceği neticesine varılmıştır. Sonuç itibariyle Ekvator belirlenen şekilde talebini değiştirerek istediği izni almıştır²⁰².

²⁰¹World Trade Organization, Dispute Settlement System, s. 84; GALLAGHER, a.g.e., s. 49; Düzenlemesi öngörülmemiş olan hususlar ile ilgili olarak, birçok davada uyuşmazlığa taraf olan üye devletler, söz konusu duruma çözüm olabilmesi bakımından çeşitli yöntemler üzerinde anlaşmaya varmaktadırlar. "Brezilya-Uçak Sübvansiyonları" davasında, Brezilya ve Kanada'nın yapmış oldukları anlaşmada şekilde: 1- Brezilya, UÇUM, m. 21.5 uyarınca panelin kurulmasına itiraz etmeyecektir; 2- Kanada, UÇUM, m. 21.5' te düzenlenen ikinci panelin raporunun dağıtılmasına kadar yükümlülüklerin askıya alınması konusunda izin verilmesi için talepte bulunmayacaktır; 3- İkinci panel tarafından uygunsuzluk tespit edilmesi halinde, Kanada, askıya alma için izin ve Brezilya' da, UÇUM, m. 22. maddenin altıncı bendine göre tahkim talep edecektir.

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds46_e.htm, Brazil – Export Financing Programme for Aircraft, Dispute DS46, (26.04.2011).

²⁰²Annual Report to General Council 2000, G/L/417, 20 November 2000 (00-4929), http://www.wto.org/English/tratop_e/agric_e/ann_rep2000_e.htm, (26.04.2011).

Şekil 3: Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nde uyuşmazlığın çözümünde süreç²⁰³.

²⁰³ STANTON, a.g.e., s. 77.

6.8. Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nın gözden geçirilmesinin, DTÖ Kuruluş Anlaşması'nı takip eden 4 yıl içerisinde tamamlanmasına ve anlaşma hükümlerinde değişikliklerin ve geliştirmelerin gerekli olup olmadığına yönelik karar, 1994 yılında gerçekleştirilmiş bulunan Marakeş (Marrakesh) Bakanlar Konferansı'nda alınmış bulunmaktadır. Belirtilen karar neticesinde 1999 yılına kadar sürecektir olan çalışma, 1997 yılında başlamış ancak daha önce 1 Ocak olarak öngörülen çalışmaların bitirilmesi tarihi 31 Temmuz'a kadar uzatılmıştır. Buna karşılık istenilen netice alınamamıştır²⁰⁴.

Söz konusu anlaşma hükümlerinin değiştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik olarak yapılması öngörülen çalışmaların belirlenebilmesi sebebiyle görüşmeler başlatılması kabul edilmiştir. Görüşmelerin yapılmasına ve bu görüşmelerin 2003 Mayısına kadar bitirilmesine ilişkin karar, 2001 yılında gerçekleştirilen Doha Bakanlar Konferansı'nda kabulü gerçekleşen Doha Bakanlar Bildirisi uyarınca alınmıştır²⁰⁵.

Belirtilmesi gereken hususlardan bir diğeri Doha Bakanlar Bildirisi'nde düzenlenen 47. paragraf uyarınca "Çalışma Programının Organizasyonu ve İdaresi" olarak düzenlenen başlık ile uyuşmazlıkların çözülmesine ilişkin olarak müzakerelerin, tek taahhüt prensibinin dışında tutulmuş olmasıdır. Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması'nı meydana getiren 27 maddenin tamamı, DTÖ üyesi devletlerce bu çalışmalar kapsamında gözden geçirilmekte ve bu çalışmalar UÇO özel oturumlarında gerçekleştirilmektedir²⁰⁶.

²⁰⁴<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=1217&icerikID=1327&dil=TR>, (23.04.2011), T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Anlaşmazlıkların Halline İlişkin Mutabakat Metni, Sürmekte Olan Müzakereler: Anlaşmazlıkların Halli Müzakereleri, Son Güncelleme Tarihi: 19.07.2006.

²⁰⁵http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm, (23.04.2011), Doha WTO Ministerial 2001: Ministerial Declaration, Adopted on 14 November 2001.

²⁰⁶F. Ian, FERGUSSON, "World Trade Organization Negotiations: The Doha Development Agenda", **CRS Report For Congress**, Updated August 18, 2008, s. 22.

Gerçekleştirilen hükümlerin düzeltilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarında, üye devletler tarafından bazı önerilerde bulunulmuştur. Söz konusu önerilerden bazıları; şeffaflık, panelin oluşumu, Temyiz Organı'nın fonksiyonları, anlaşmanın 21.5 ve 22. maddeleri arasındaki ilişki (zamanlama), haksızlık ve zararların tazmin ve telafisi için tanınan yollar, hükümet dışı sivil toplum kuruluşlarının panele görüş sunması (amikse curiae), üçüncü tarafların hakları, farklı ve lehte muamele olmaktadır. Avrupa Birliği tarafından getirilen öneri, panelistlerin daimi yani devamlı olmasıyken, ABD'nin getirmiş olduğu öneri ise uyuşmazlıkların çözümü için gerçekleşen sürecin kamuya açılması şeklinde gerçekleşmiştir²⁰⁷.

DTÖ sistemi ile GATT 1947 sistemi karşılaştırıldığında, negatif konsensüs kuralıyla panel ve Temyiz Organı kararlarının kabul edilmesinin daha kolay olduğu görülmektedir. Bunun ile sağlanan, üye devletlerden birinin reddi ile sistemin işleyişine engel olunmasının önüne geçilmiş bulunulması olmaktadır. Bunun yanı sıra Uyuşmazlık Çözüm Sisteminde paneller ve Temyiz Organı tarafından verilmiş kararların ve tavsiyelerin ilgili devletlerce uygulanması bakımından öngörülen düzenlemeler çerçevesinde, yaptırımlara bağlanmış olması da önem arz etmektedir. Çünkü bunun ile örgütün daha etkin olmasının sağlanmasının yanında, uluslararası ticaretin gelişimine de katkıda bulunulmuştur²⁰⁸. Belirtmek gerekir ki sistemin bir parçasını oluşturan danışmalar aşaması, gerçekleştirilen başvurular ve alınan neticeler bakımından da sistemin amacına uygun bir işleyişinin olduğunu göstermektedir²⁰⁹.

Daha önce de değinildiği üzere Doha Bakanlar Konferansı neticesinde Uyuşmazlık Çözüm Anlaşmasının'da yer alan düzenlemeler tartışmaya sunulmuş, metnin düzenlenmesinin ne şekilde olması gerektiği kararlaştırılmaya çalışılmıştır. Marakeş Bakanlar Konferansı'nda tam bir sonuç alınamayan çalışmalardan sonra gerçekleştirilen Doha Bakanlar Konferansı'nda, oluşturulan bildiri anlaşma metninde

²⁰⁷FERGUSSON, a.g.e., s. 22;

<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/r132060.pdf>, (23.04.2011).

²⁰⁸Hüseyin, ÖZTÜRK, "DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Sisteminin Dampinge Karşı Önlemler ile Telafi Edici Önlemler Bağlamında Genel Bir Değerlendirmesi", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 19, 2000, s. 89.

²⁰⁹a.g.e., s. 89.

öngörülen hükümlerin tartışılma imkânını sağlamıştır. Önceki konularda da açıklandığı üzere, metin üzerinde gerçekleştirilen gözden geçirme çalışmalarının uyuşmazlık çözüm sisteminin çalışmasına herhangi bir engel teşkil etmemesi söz konusu olmaktadır.

GATT sonrası dönemi oluşturan DTÖ, uluslararası ticaret sisteminde yer alan tek kurumsal örgüt olmaktadır. Örgüt, kurulmasını takip eden süreçte amaç olarak, ticarete liberalleşmenin önünü açmayı, kısıtlamaları kaldırmayı ve rekabetin hukuk düzeni içerisinde korunması ve sağlıklı işleyişini esas almıştır. Çok taraflı ticaret sistemi içerisinde örgütün üstlendiği görevlerin başlıcalarını, uluslararası ticari görüşmelerin yönetilmesi ve örgüt kapsamında yer alan anlaşmaların uygulanması, bunların yanında söz konusu görüşmelerde forum görevini yerine getirmek ve en önemlisi, üye devletler bazında mevcut ticaret politikalarını denetlemek oluşturmaktadır. Yukarıda ayrıntılarıyla değinilen uyuşmazlık çözüm sistemi ile ticari uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması ve bunu sağlarken uluslararası ticari sistemde şeffaflığın hâkim olmasına hizmet etmektedir. Bu hizmeti ile devletlerin uluslararası ticari sisteme katılımını tavsiye ve kararlarıyla destekleyerek, yapılan uygulamaları denetlemek de esas görevleri arasında yer almaktadır. Örgütün sağlamış olduğu tüm bu sistem sayesinde, üye devletlerin ulusal ticari yapılarına da sistem doğrultusunda yön vermeleriyle, ekonomik politikaların küresel bir nitelik arz etmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Dolayısıyla sisteme aykırı herhangi bir uygulama ya da mevzuatın olması, bahsini etmeye çalıştığımız uyuşmazlıkların çözümü yoluyla DTÖ bünyesinde neticelendirilmekte ve bir düzenin kurulmasına hizmet edilmektedir. Kısacası DTÖ sistemi, GATT döneminde belirlenen aksaklıkların giderilmesi ile oluşturulmaya çalışılan uluslararası ticari sistemin ana hatlarını teşkil etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

7. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ, UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM SİSTEMİ ve TÜRKİYE’NİN TARAF OLDUĞU UYUŞMAZLIKLAR

7.1. Genel Olarak

Uyuşmazlık Çözüm Sistemi içerisinde çözümlenmeye çalışılan uyuşmazlıklara Türkiye on defa taraf olmuş, bunun yanı sıra on sekiz uyuşmazlıkta ise üçüncü taraf olarak uyuşmazlık çözüm sisteminde yer almıştır. Bahsi geçen uyuşmazlıklarda Türkiye’nin şikâyetçi olduğu uyuşmazlık sayısı iki iken, şikâyet edilen taraf olarak sekiz defa uyuşmazlıklarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye’nin üçüncü taraf olarak katılmış olduğu uyuşmazlıkların sayısı on sekizi bulmaktadır. Bu uyuşmazlıklardan danışmalar aşamasında çözüme kavuşturulanların sayısı yedi iken, üç uyuşmazlık için ise panel kurulması kararı alınmıştır. Bunlardan ise birisinde temyize gidilmiş bulunmaktadır. Söz konusu uyuşmazlıklar bakımından uygulama alanı bulan ve çalışmamızın konusunu teşkil eden DTÖ Kuruluş (Marakeş) Anlaşması’nın 2 nolu Eki’nde yer verilen Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması Türk hukuku bakımından kanun hükmünde olmaktadır²¹⁰.

7.2. Türkiye’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne Üyeliği ve Taraf Olduğu Uyuşmazlıklar

DTÖ’nü 1 Ocak 1995’te kuran milletlerarası anlaşma Türkiye tarafından 25 Şubat 1995 tarihinde 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 26 Ocak 1995 tarihli

²¹⁰YILMAZ, a.g.e., s. 87; Türkiye’nin DTÖ üyeliği, şikâyetçi, şikâyet edilen ve üçüncü taraf olarak yer aldığı uyuşmazlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/turkey_e.htm, (1.5.2011).

ve 4067 sayılı kanunla onaylanmış ve söz konusu karar aynı tarih 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış bulunmaktadır²¹¹. Bunun öncesinde ilk olarak, GATT 1947 ve sonrasında Uruguay Round’un bir sonucu olarak ortaya çıkan Nihai Senet (Final Act) Türkiye tarafından imzalanmış ve bunun neticesinde, DTÖ Kuruluş Anlaşması ve eklerindeki çok taraflı anlaşmalara taraf olunmuştur. Örgüt bünyesinde yer alan ve daha önce belirtmiş olduğumuz anlaşmaların örgüte üye devletlerin iç hukuklarına etkisinin doğrudan olmadığı, öngörülen düzenlemelerin uygulama alanı bulabilmesi iç hukuklarda uygulama mevzuatlarının yürürlüğe konulması ile mümkün olmaktadır. Buna sebep olan durum ise Türkiye’nin de kabul ettiği ve ticaret bakımından büyük olarak nitelenen ülkelerin, anlaşmaların ulusal hukuklara direkt olarak etkisini benimsememiş olmalarıdır²¹².

Milletlerarası anlaşmaların Türk iç hukukuna etkisi konusunda bakılması gereken hüküm Anayasa’nın 90. maddesi²¹³ olmaktadır. Maddeye eklenen fıkrada

²¹¹http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213_1.pdf, (1.05.2011).

²¹²BOOSCHE, a.g.e., s. 70; ARAT/ERTEN, a.g.e., s. 395; Anlaşmaların ulusal hukuk ile uyumlu hale getirilmesi ve kamu kurumlarında gerekli görülen yapısal değişikliklerin oluşturulabilmesi sebebiyle DTÖ’nün ve GATS’in etkisindeki kurumsal yapılardan biri olan DTÖ ile Koordinasyon Kurulu’nun kurulması gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kurulun kurulması amacıyla çıkarılan genelgeler için bkz. <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinID=122&icerikID=224&dil=TR>, (1.5.2011), ULUSOY, a.g.e., s. 295.

²¹³AY. md. 90: “Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu antlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî antlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü antlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 md.)

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.”

söz konusu anlaşmaların hükmü, usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir denilmek suretiyle belirtilmiş ve devam eden cümlede bu tür anlaşmaların Anayasaya aykırı oldukları iddiasında bulunulamayacağı ve Anayasa mahkemesine başvurulamayacağı düzenlenmiştir. Bu sebeple, usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulmuş bulunan uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğu hükmünü içeren Anayasamızın 90. maddesi uyarınca, Uyuşmazlık Çözüm Anlaşması (UÇA) ile GATT 1994 Türk hukuku bakımından kanun hükmünde olmaktadır.

Anayasanın söz konusu maddesine göre, usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulan uluslararası anlaşmalara karşı Anayasaya aykırılık nedeniyle Anayasa Mahkemesinde dâva açılmayacak olması da madde metninde belirtilmektedir. Ancak belirtilen düzenleme üzerinde bazı görüşler bakımından farklılıklar bulunmakta ve düzenlemenin, anlaşmaların normlar hiyerarşisinde Türk kanunlarından daha üstün olduğu şeklinde yorumlanabileceği savunulmaktadır. Buna karşılık herhangi bir uluslararası anlaşma ile kanun arasındaki hiyerarşik ilişkinin belirlenebilmesi bakımından, kanunlar arasındaki hiyerarşiyi belirleyen kuralların uygulanması gerektiği ve esas olarak uluslararası anlaşmalar ile kanunlar arasında öncelik ilişkisinin bulunmadığı da diğer görüşü oluşturmaktadır²¹⁴.

7.2.1. Danışmalarda Görüşülen Uyuşmazlıklar

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, taraf olunan uyuşmazlıklardan yedi tanesinde çözüme danışmalar aşamasında gidilebilmiş bulunmaktadır. Panel kurulması kararı

²¹⁴Ayrı. Bilg. İçin bkz. Kemal, GÖZLER, “Milletlerarası Andlaşmalara Kanun Üstü bir Değer Tanınabilir mi? (Anayasa Değişikliği Hakkında Bir Eleştiri)”,

<http://www.anayasa.gen.tr/madde90.htm>, (1.5.2011); A. Şeref, GÖZÜBÜYÜK/Turgut, TAN, İdare Hukuku, C.1, B. 2, Ankara 2001, s. 78; Abdurrahman, EREN, “1982 Anayasası’nın 90. Maddesindeki 2004 Değişikliği’nin Anlaşmaların Türk İç Hukukundaki Yerine Etkisi”, http://hukuk.erzincan.edu.tr/dergi/makale/2004_VIII_2_3.pdf, (1.5.2011); Kemal, BAŞLAR, “Uluslararası Andlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni: Prof. Dr. Sevin Toluner’e Armağan, 24/1-2, 2004, <http://www.anayasa.gen.tr/baslar-90nciMadde.pdf>, (1.5.2011); Ergun, ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, B. 7, Ankara 2003, s. 212; Hüseyin, PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Ankara 2005, s. 23; Enver, BOZKURT/ M. Akif, KÜTÜKÇÜ/Yasin, POYRAZ, **Devletler Hukuku**, B. 6, Ankara 2010, s. 23.

alınmasına gerek kalmadan ilk aşama olarak kabul edilen danışmalar aşamasında çözüme kavuşturulan uyuşmazlıklardan ilki, davacı üye devletin Hong Kong olduğu Türkiye'nin tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde uyguladığı kısıtlamaya ilişkin uyuşmazlık olmaktadır. İkinci olarak, Amerika Birleşik Devletlerin (ABD) şikâyetçi olarak yer aldığı Türkiye'nin yabancı film gelirlerini vergilendirmesi ile ilgili olan uyuşmazlık söz konusu olmaktadır²¹⁵. Türkiye'nin tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde uyguladığı miktar kısıtlamasına ilişkin olarak şikayette bulunan bir başka ülke ise Tayland olmaktadır. Üye devletlerden Brezilya'nın davacı olarak yer aldığı uyuşmazlığın konusunu Türkiye'nin demir çelik boru bağlantı parçaları ithalatında uyguladığı anti-damping vergisi oluşturmaktadır²¹⁶. Bir başka uyuşmazlık ise, Türkiye'nin Ekvator'dan bazı meyvelerin özellikle muz ithalatını kısıtlayıcı uygulamaları olmaktadır, bu uyuşmazlıkta davacı üye devlet ise Ekvator'dur²¹⁷. Türkiye'nin evcil hayvan maması ithalatını yasaklaması konusunun bir başka uyuşmazlık teşkil ettiği konudaysa davacı ülke Macaristan olmuştur. Türkiye'nin davacı konumunda olduğu ve danışmalar aşamasında son bulan uyuşmazlık ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Türk menşeli battaniye ithalatında uygulamış olduğu anti-damping vergisi ile ilgilidir²¹⁸.

Bahsi geçen uyuşmazlıklardan Türkiye tekstil ve giyim ürünlerinin ithalatına yönelik sınırlamaların konuyu teşkil ettiği ve Hong Kong'un talebiyle danışmalar aşamasında çözüme kavuşturulmak istenen uyuşmazlıkta iddia edilen husus, Türkiye'nin GATT XI ile XIII. maddelere aykırı tedbirler uygulaması olmuştur. Özetlemek gerekirse, Hong Kong ile Türkiye arasında ortaya çıkan uyuşmazlığın temelinde Gümrük Birliği Anlaşması bulunmaktadır. Buna ilişkin olarak iddia edilen husus, GATT XXIV'te öngörülen gümrük birlikleri ve serbest ticaret alanlarına ilişkin hükmün miktar kısıtlamalarına ilişkin Türkiye tarafından gerçekleştirilen uygulamanın yetki dâhilinde olmadığıdır. Söz konusu uyuşmazlıkta şikâyetçi Hong

²¹⁵Patrick F. J., MACRORY/Arthur E., APPLETON/Michael G., PLUMMER, **World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis**, Vol. 1, 2005, s. 1346.

²¹⁶World Trade Organization, Turkey – Anti-Dumping Duty on Steel and Iron Pipe Fittings, belge no. WT/DS208/1, G/L/397,G/ADP/D27/1, 12 Ekim 2000; ayrıca bkz. WTO Disputes: Anti-Dumping, Subsidies and Safeguards, s.30.

²¹⁷http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds237_e.htm, (1.5.2011).

²¹⁸Gustav, BRINK, **International Trade Dispute Resolution: Lessons From South Africa**, 2007, s. 10, <http://ictsd.org/downloads/2008/05/international-trade-dispute-resolution.pdf>, (1.5.2011).

Kong panel kurulmasına yönelik herhangi bir talepte bulunmayarak ilk aşamada sorunu gidermeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra iddialarla ilgili olarak tarafların karşılıklı olarak tatmin olacağı bir anlaşmanın ve çözümün elde edildiğine dair herhangi bir bildirim de yayınlanmış değildir²¹⁹.

Yabancı film gelirlerinin vergilendirmesi konusunda ABD ile Türkiye arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkta söz konusu olan husus, gişe hasılatlarının vergilendirilmesi suretiyle yabancı filmlerin Türk iç pazarına girmesine getirilen sınırlandırmadır. Yani yabancı filmler bu yol ile vergiye tabi tutulmuş ve iç pazara girişte kontrolün sağlanması amaçlanmıştır. Bu uyuşmazlığa dayanak olarak, GATT III. maddenin ihlali gösterilmiş ve bahsi geçen hususun ortadan kaldırılması amacıyla ABD tarafından danışmalara gidilmesi talebinde bulunulmuştur. Bu uyuşmazlıkta sonraki aşama olarak panel kurulması talebinde bulunulmuş olmasına karşılık iki ülke tatmin edici bir çözümün karşılıklı olarak elde edildiğini uyuşmazlık çözüm organına bildirmişlerdir. Sonuç olarak, Türkiye gişe hasılatlarına yönelik uygulamanın kaldırılmasını ve vergi eşitlemesine gitmeyi kabul etmiş bulunmaktadır²²⁰.

Tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin ithalatında uygulanan miktar kısıtlamasına yönelik olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkta danışmalar talebinde bulunan üye devlet Tayland olmuştur. Talepte yer alan husus Türkiye'nin gerçekleştirdiği uygulamasının GATT 1994'te öngörülen I., II., XI. ve XIII. maddelerine ve ayrıca Tekstil ve Giyim Anlaşmasının ikinci maddesini ihlal ettiği. Bahsi geçen bu uyuşmazlıkta da panel kurulmasına yönelik olarak herhangi bir talepte bulunulmamıştır. Ancak bu uyuşmazlıkta da çözüme ilişkin bir bildirimde bulunulmamıştır²²¹.

²¹⁹World Trade Organization, Turkey - Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products, [http://www.worldtradelaw.net/reports/wtoab/turkey-textiles\(ab\).pdf](http://www.worldtradelaw.net/reports/wtoab/turkey-textiles(ab).pdf), (1.5.2011), http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds29_e.htm, (1.5.2011),

²²⁰http://phase1.nccr-trade.org/images/stories/projects/ip7/jielfinal_footer.pdf, (2.5.2011), s.27, Mary E., FOOTER/Christoph Beat, GRABER, **Trade Liberalisation and Cultural Policy, Trade Liberalisation and cultural Policy**, in: Journal of International Economic Law, Vol. 3, No 1, 2000, pp. 115-144; http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds43_e.htm, (2.5.2011).

²²¹http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds47_e.htm, (2.5.2011).

Bir diğ er uyuşmazlıkta üye devletlerden Brezilya ile ortaya çıkmıştır. Bu uyuşmazlığın konusunu demir ve çelik boru bağlantı parçaları ithalatında uygulanan anti-damping vergisi oluşturmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, söz konusu uyuşmazlığın temelinde Brezilya menş eli demir ve çelikten boru bağlantı parçaları ithalatında Türkiye tarafından uygulanan, dampinge karşı verginin GATT 1994'te öngörülen VI. maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma'nın bir başka deyiş le Anti-Damping Anlaşması'nın ilgili hükümlerini ihlal etmesi yer almaktadır. Bunun üzerine de Brezilya, Türkiye ile danışma görüşmeleri talebinde bulunmuştur. Yine bu uyuşmazlıkta da herhangi bir panel talebinde bulunulmamış ve bunun yanı sıra tatmin edici çözüme ilişkin bir bildirim de yer almamıştır²²².

Meyvelere ve özellikle muz ile ilgili olarak Türkiye tarafından uygulanan sınırlamalara ilişkin uyuşmazlığın tarafı Ekvator olmuştur. Bu uyuşmazlık için 31 Ağustos 2001 tarihinde Ekvator, danışmalar talebinde bulunmuş ve meyvelerin ithalatında aykırılık bulunduğunu iddia etmiştir. DTÖ yükümlülüklerine aykırılık teşkil eden uygulamanın temelinde kontrol belgesinin aranması yer almaktadır. Tarım ve Köy işleri Bakanlığının düzenlemekte olduğu belgenin aranmasının ticarete engel teşkil etmesi Ekvator tarafından ileri sürülen iddiayı oluşturmaktadır. Ekvator tarafından Türkiye'nin, "Kontrol Belgesi" uygulamasının uyumlu olmadığını iddia ettiği anlaşma hükümleri ş u şekilde belirtilmiştir: GATT 1994' ün, II., III., VIII., X. ve XI. maddeleri; Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması' nın, 2. 3. ve 8. maddeleri ile Ek B ve Ek C; ithalat Lisansları Anlaşması' nın, 1. maddesinin, 2., 3., 5. ve 6. paragrafları; Tarım Anlaşması' nın, 4. Maddesi; GATS'ın, VI. ve XVII. maddeleri. Taraflar karş ilıklı olarak çözüme ulaşamayınca bu defa Ekvator tarafından panel talebinde bulunulmuş fakat talep UÇO tarafından ertelenmiştir. Devam eden süreçte Türkiye tarafından Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği'nde değiş iklik yapılması üzerine Ekvator kurulmasını talep ettiği panelin askıya alınmasını istemiştir. Sonuç itibariyle iki ülke tatmin edici çözüme ulaşmış ve bunu UÇO'na bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra ş ikâyete konu olan uygulamaların tekrar

²²²http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds47_e.htm; World Trade Organization, Turkey – Anti-Dumping Duty on Steel and Iron Pipe Fittings, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds208_e.htm, (2.5.2011)

yürürlüğe konulmayacağına ilişkin olarak Türkiye tarafından taahhütlerde bulunulmuştur²²³.

Macaristan tarafından danışmalar talebinde bulunan uyuşmazlık konusu evcil hayvan maması ithalatındaki yasak ile ilgilidir. Türkiye tarafından gerçekleştirilen ve DTÖ yükümlülüklerine aykırılığı iddia edilen husus 2001 yılı basından itibaren Bulaşıcı Süngersi Ensefalopati (BSE) hastalığı bilinen adıyla deli dana hastalığı sebebiyle Avrupa ülkelerinden evcil hayvan maması ithalatına yasak getirilmesi fakat danışmalar talebinde bulunan Macaristan'da söz konusu hastalığın bulunmadığıdır. Bahsi geçen ihlalin GATT 1994 XI. maddesi, Bitki ve Hayvan Sağlığı uygulama Anlaşması Ek B'de düzenlenen 2.2, 2.3, 5.1, 5.2, 5.6, 6.1, 7. Maddelerin yanı sıra Tarım Anlaşmasının 14. Maddelere ilişkin olduğu iddia edilmekteydi. Bu uyuşmazlıkta da herhangi bir panel talebinde bulunulmamış ve bunun yanı sıra karşılıklı tatmin edici bir sonucun varlığı da bildirilmemiştir²²⁴.

Türkiye'nin danışmalar talebinde bulunduğu uyuşmazlığın konusu battaniye ithalatında uygulanan Anti-Damping önlemlerine ilişkindir. Burada uyuşmazlığın tarafı olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ihlal ettiği iddia edilen anlaşmalar, Türk menşeli battaniyelerin üretiminde kullanılan kumaşların ithalatında uygulamış olduğu dampinge karşı vergi dolayısıyla, GATT 1994 ve DTÖ Anti-Damping Anlaşması'nda öngörülen ilgili hükümler olmaktadır. Bu hükümler GATT 1994 III. madde, Anti-Damping Anlaşması 5.5, 6.1, 6.2, 6.9, 6.10, 9.2, 9.3, 12.1 olarak belirtilmiştir. Ancak bu uyuşmazlıkta da Türkiye panel talebinde bulunmamış ve yine herhangi tatmin edici çözüm bildiriminde bulunulmamıştır²²⁵.

²²³http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds256_e.htm, WT/DS237, (2.5.2011); İlgili tebliğ,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/12/20001225m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/12/20001225m1.htm>, (2.5.2011).

²²⁴Turkey – Import Ban on Pet Food from Hungary on 7 May 2002, DS256, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds256_e.htm, (2.5.2011).

²²⁵South Africa – Definitive Anti-Dumping Measures on Blanketing from Turkey, on 9 April 2003, DS288, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds288_e.htm, (2.5.2011).

7.2.2. Panel ve Temyiz Aşamasındaki Uyuşmazlıklar

Danışmalar, panel ve temyiz aşamalarının düzenlendiği DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sisteminde panel aşamasına gidilen üç uyuşmazlıkta Türkiye taraf konumunda yer almıştır. Panel aşamasına gidilen bu üç uyuşmazlıktan ikisi panel aşamasında çözüme kavuşturulmuş ancak bunlardan birinde temyiz aşamasına gidilmiştir. Panel aşamasına ve bir tanesinde temyiz aşamasına gidilen uyuşmazlıklardan ilki tekstil ve konfeksiyona ürünlerine ilişkin olarak uygulanan ve davalı konumunda Hindistan'ın bulunduğu uyuşmazlık olmaktadır. Panel kararının temyiz edildiği uyuşmazlık da bu dava olmuştur. Demir ve çelik ürünlerinin ithalatına yönelik olarak uygulaması Mısır tarafından gerçekleştirilen anti-damping vergisi de Türkiye tarafından dava konusu edilmiş bulunmaktadır. Bu iki davadan başka üçüncü ve son uyuşmazlık pirinç ile ilgili olarak gerçekleştirilen ithalat uygulamalarından kaynaklanmakta ve bu uyuşmazlıkta davacı konumunda bulunan üye devlet ABD olmaktadır.

7.2.2.1. Türkiye – Hindistan: Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri İthalatında uygulanan Miktar Kısıtlaması (Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products)

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında bulunan Gümrük Birliği uyarınca Ortak Ticaret Politikasına uyum kapsamında, Avrupa Birliği tarafından üçüncü ülkelere uygulanan tekstil ve konfeksiyon ithalatı miktar kısıtlaması ve gözetim önlemlerini üstlenen üye devlet Türkiye olmaktadır. Yukarıda değinmiş olduğumuz Hindistan menşeli tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin ithalatında uygulanan kısıtlama konusunda danışmalar görüşmesi talebi 21 Mart 1996 tarihinde Hindistan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen danışmalar talebinin dayanağını oluşturan aykırılık GATT 1994'te düzenlemesi yapılan XI.²²⁶ ile XIII.²²⁷ maddelerine ilişkin olmaktadır.

²²⁶GATT 1994 XI.1. md: “Kotalar, ithalat veya ihracat lisansları ya da diğer önlemler marifetiyle yürürlüğe konulmuş olmasına bakılmaksızın, hiç bir üye tarafça diğer üye tarafların topraklarından gelen ithalat ya da diğer üye tarafların toprağına yönelik ihracat ya da ihracata yönelik satış işlemleri üzerine vergiler veya diğer malî yükümlülükler dışında hiçbir yasaklama ya da kısıtlama getirilemez.”

İleri sürülen iddia çerçevesinde uygulaması Türkiye tarafından gerçekleştirilen kısıtlamaların GATT 1994 XXIV.²²⁸ maddesinde düzenleme kapsamında bulunmadığı ve Türkiye'nin bu tür bir uygulamayı gerçekleştirmesinin mümkün olmadığı, uygulamanın Türkiye'nin Tekstil ve Giyim Anlaşması'nın ikinci maddesinde öngörülen düzenlemeye aykırı olduğu belirtilmektedir (GATT XXIV'de öngörülen düzenleme yer verilen husus ticaretin serbestleştirilmesi girişimleri olmaktadır). Türkiye ile Hindistan arasındaki bu uyuşmazlığın danışmalar aşamasında çözüme kavuşturulamamasının nedeni ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin yer almadığı toplantıya katılmayacağını bildirmesi ve buna istinaden tarafların görüşmelerinin sağlanamamış ve bu durum UÇO'na bildirilmiştir²²⁹.

Uyuşmazlıkta taraflar şu iddialarda bulunmuşlardır; Hindistan söz konusu kısıtlamalar için GATT 1994 madde XI ve madde XXIII ile Tekstil ve Hazır giyim Anlaşması madde 2.4'e aykırı olduğunu ve GATT 1994 madde XXIV'ün ilgili düzenlemeler için bir istisna teşkil etmediğini ve ayrıca bu düzenlemelerden kaynaklanan haklarının zaafa uğradığını belirtmiştir. Bunun yanında GATT 1994 XXIV.5. madde uyarınca üye devletlerden hiçbirisine üçüncü devletler ile yapılan ithalatta Gümrük Birliği'ne dayanarak miktar kısıtlamasına yönelik herhangi bir uygulamaya izin verilmemektedir. Bunun aksine bir durumun varlığı halinde Tekstil ve Hazır giyim Anlaşması 2.4. maddesi²³⁰ ve GATT 1994 XXIV.8. madde

²²⁷GATT 1994 XIII.1. md: "Hiç bir üye taraf diğer üye tarafların topraklarından ithal edilen ya da diğer üye tarafların topraklarına ihraç edilen ürünler üzerinde hiç bir yasaklama ya da kısıtlama uygulayamaz, meğer ki bu yasaklama ya da kısıtlama tüm üye taraflardan yapılan ithalata ya da tüm üye taraflara yapılan ihracata uygulanıyor olsun."

²²⁸GATT 1994'un XXIV. Maddesinin Yorumuna İlişkin Mutabakat Metni Uruguay Round sonrasında kabul edilmiş, bununla birlikte söz konusu metin mevcut sorunları çözmekten ziyade daha karmaşık hale getirmiştir. Önem arz eden bir başka husus da GATT 1994 XXIV. maddenin yalnızca en çok gözetilen ulus kaydının bir istisnası olmadığı, bunun yanında diğer DTÖ kurallarına da bir istisna teşkil ettiği'dir. Madde XXIV'ün gümrük birliği tarafları için sadece en çok gözetilen ulus kaydından sapma imkânı verdiği, diğer DTÖ kurallarına uyulması gerektiğinin yanında, söz konusu maddenin bütün GATT 1994 hükümleri için bir istisna hükmü olduğunu bazı devletlerce iddia konusu olmaktadır. KOUNG, Teilee, "Judicialization of the World Trade System Trading System-Implications for Regulation of Regional Integration under GATT/WTO", Forum of International Development Studies, 21 (Mart 2002), s. 125.

²²⁹World Trade Organization, Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products, belge no. WT/DS34/AB/R, Report of the Appellate Body, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/34abr_e.pdf, (2.5.2011).

²³⁰Paragraf 1 çerçevesinde bildirim konu olan kısıtlamalar, ilgili DTO üyeleri tarafından DTO Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önceki gün yürürlükte bulunan kısıtlamaların toplamı sayılır.

bakımından çelişki oluşacağını buna istinaden Hindistan Türkiye'ye isnat edilen iddiaların aksinin Türkiye tarafından ispatlanamayacağını bu sebeple bahsi geçen konulara ilişkin olarak Panel'den tespit talebinde bulunmuştur²³¹.

Hindistan tarafından ileri sürülen iddialara karşılık Türkiye tarafından yapılan itirazlar için Panel'den söz konusu hususlarda tespit yapılması istenmiştir. Türkiye yapmış olduğu itirazlarında Hindistan'ın, Uyuşmazlıkların Çözümüne Dair Mutabakat Metni madde 4'te yer alan düzenlemelere uygun olarak, istişare aşamasında uyuşmazlığın çözümü için iyi niyet ile hareket etmediğini ve ilgili düzenlemelerde yer alan hukuki yolların tüketilmediğini; Hindistan'ın, Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması'nda yer alan usul kurallarına uygun hareket etmediğini; henüz Bölgesel Antlaşmalar Ticaret Komitesi'nin incelemesini tamamlamadan Panel'in, kendisini Komite yerine koyarak Türkiye ve AT arasındaki Gümrük Birliği'nin geçerliliğini inceleyemeyeceğini; Türkiye'nin uygulamaya koymuş olduğu miktar kısıtlamalarının Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasındaki Gümrük Birliği Antlaşması'ndan kaynaklandığını ve söz konusu önlemlerin GATT ve Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması'na aykırı olmadığını iddia etmiştir. Bunların yanı sıra Hindistan tarafından Uyuşmazlıkların Çözümüne Dair Mutabakat Metninde öngörülen altıncı maddenin ikinci bendi uyarınca yapmış olduğu panel kurulması talebi hususunda gerekli olan şartların bulunmadığı da Türkiye tarafından ileri sürülmüş bulunmaktadır.

Danışmalar aşamasına ilişkin olarak yükümlülüklerini yerine getirdiğini belirten Hindistan, yukarıda değindiğimiz Türkiye'nin danışmalara başlamayı, Avrupa Topluluğu'nun da katılması şartına bağlamasından dolayı bu aşamadan netice alınamadığını ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra Hindistan Türkiye'nin uygulamalarından tek basına sorumlu tutulacağını ileri sürmüş, bunu Türkiye ve

Bu Antlaşma hükümleri ve ilgili GATT 1994 hükümleri saklı kalmak üzere, ürünler ya da üyeler ile ilgili yeni kısıtlamalar getirilemez. DTO Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 60 gün içinde bildirim konu olmayan kısıtlamalar hemen sona ermiş sayılır.”

²³¹World Trade Organization, Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products, belge no. WT/DS34/AB/R, Report of the Appellate Body, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/34abr_e.pdf, (2.5.2011).

Avrupa Topluluğu'nun DTÖ sistemi içinde iki ayrı hukuk kişisi olmasına dayandırmış bulunmaktadır²³².

Hindistan ile yaşanan uyuşmazlığa ilişkin olarak kurulan Panel'de alınan karar itibarıyla, Türkiye'nin tekstil ve ürünlerinin ithalatında miktar kısıtlamalarına yönelik olarak gerçekleştirdiği uygulamanın DTÖ kuralarını ihlal ettiği sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra, panel Türkiye'nin söz konusu miktar kısıtlaması uygulamasının GATT'nin XXIV. maddesiyle uyumlu olduğu yönündeki savunmasını da reddetmiş bulunmaktadır. Bu doğrultuda GATT 1994'ün XI ve XIII. maddelerine aykırılık teşkil ettiğine hükmedilen miktar kısıtlaması uygulamalarının kaldırılması gerektiğine karar verilmiştir. Bunu takiben de, Türkiye söz konusu panel raporunu temyize götürmeye karar vermiş fakat bu girişim de Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmıştır. Burada belirtmek gerekir ki Temyiz Organı, panel tarafından sunulan raporu düzeltme yapmadan kabul etmiş değildir ve hata yapıldığını tespit ettiği GATT'nin XXIV. maddesi ile ilgili hukuki gerekçeleri belirlemiş ve panelin verdiği kararı sadece farklı hukuki gerekçelerle onaylama yoluna gitmiştir. Sonrasında, daha önce de bahsedildiği gibi uyuşmazlık çözüm sisteminde uygulanan, DTÖ'ne üye olan bütün devletlere bildirilmesi, 22 Ekim 1999 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Ardından belirtilen karar UÇO tarafından da onanmıştır. UÇO'nca belirtilen karar ve tavsiyelere uyum kapsamında oluşturulan makul süre için Hindistan ile gerçekleştirilen uzlaşmadan sonra Türkiye'nin UÇO'na yaptığı bildirim kabul edilebilir bir tazminat ödemeyi kabul ettiği yönünde olmuştur.

Taraflar arasında gerçekleştirilen anlaşmada Türkiye'nin taahhüt ettiği hususlar: 30 Haziran 2001 tarihine veya bu anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte Hindistan'dan ithal edilen kategori 24 ve 27'de yer alan tekstil ürünlerinde uyguladığı miktar kısıtlamalarını kaldırmak; 30 Eylül 2001 tarihinden itibaren bazı kimyasal ürünlerde tarife indirimini sağlamak; AHO'nun karar ve tavsiyelerine kısa sürede uyum sağlamak için gayret göstermek şeklinde gerçekleşmiştir²³³. Sonuç

²³²World Trade Organization, Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products, WT/DS34/AB/R, Report of the Appellate Body, par. 6.1-6.16, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/34abr_e.pdf, (2.5.2011)

²³³World Trade Organization, Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products, WT/DS34/14, Report of the Appellate Body,

olarak, panel aşamasını ve ardından temyiz aşamasını kaybeden taraf Türkiye olmuş ve yukarıda da belirtildiği üzere kararın uygulanması amacıyla taraflar arasında süre belirlemesine gidilmiş ve uyuşmazlığa ilişkin dosya da kapanmış bulunmaktadır²³⁴.

Türkiye ve Hindistan arasında meydana gelen tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatında uygulanan miktar kısıtlamasına ilişkin dava neticesinde, DTÖ üyesi devletlere karşı ithalatta miktar kısıtlaması uygulayamayacağına karar verilmiş ve bu durum Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden kaynaklanan haklara dayandırılmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye Gümrük Birliği çerçevesinde dış ticarete ilişkin rejimini büyük oranda Avrupa Birliği ile uyumlu hale getirmiş bulunmaktadır. İşte bu noktada, DTÖ kararlarının iç hukukumuzda etkisi ve uygulanmasının önemiyle ilgili olarak şunu belirtmek yerinde olacaktır, bahsi geçen dava ve neticede verilen kararın Avrupa Birliği ticaret politikalarına uyum çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler ve dolayısıyla devam eden tam üyelik müzakerelerine olumlu katkısı Türkiye'nin göz ardı edemeyeceği bir durumu ifade etmektedir. Yani Türkiye'nin öncelikli olarak üyesi olduğu DTÖ yükümlülüklerine önem vermesi ve yerine getirme bakımından azami gayret sarf edecek olması lehine olacaktır.

7.2.2.2. Mısır – Türkiye: İnşaat Demiri İthalatında Uygulanan Anti-Damping Önlemi (Definitive Anti-Dumping Measures on Steel Rebar from Turkey)

Türkiye'nin tarafı olduğu ve demir-çelik ithalatıyla ilgili olan bu uyuşmazlıkta danışmalar talebinde bulunan devlet Türkiye olmuştur. Söz konusu talep Mısır'ın Türkiye'den ithal ettiği demir çelik ürünleriyle ilgili olarak, Mısır Ticaret Bakanlığı tarafından anti-damping üzerine gerçekleştirilen araştırma

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/34abr_e.pdf, (2.5.2011)

²³⁴World Trade Organization, Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products, belge no. WT/DS34/10-11-14, Report of the Appellate Body, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/34abr_e.pdf, (2.5.2011)

neticesinde ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda yayımlanan anti-damping vergi oranlarının haksızlığı iddiası ile meydana gelen uyuşmazlık DTÖ'ne taşınmıştır²³⁵.

Taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkta Türkiye tarafından belirtilen iddialar arasında, Mısır'ın yapmış olduğu anti damping araştırmasında, zarar ve damping ile ilgili olarak ortaya koyduğu tespitlerde durumun doğru bir şekilde tespitinin yapılmadığı bunun yanında önyargılı ve objektif temele dayanmayan bir değerlendirmenin yapıldığı, araştırma yapılırken maddi zarar veya zarar tehdidi ile yapılan ithalat arasındaki bulunan illiyet bağının tespit edilmesinde, Anti Damping Anlaşması' nın, 3.1²³⁶., 3.2²³⁷., 3.4., 3.5., 6.1²³⁸., 6.2²³⁹. hükümlerine uygun hareket edilmediği belirtilmiştir. Bundan başka normal değerinin altında gerçekleştirilen satışlar bakımından yapılan araştırmada GATT 1994''te düzenlenen X: 3. Maddenin ve Anti Damping Anlaşması' nın, 2.2., 2.4., 6.1., 6.2, 6.6., 6.7, 6.8²⁴⁰. hükümleri ile Ek I' in, 7. paragrafının ve Ek II'nin, 1., 3²⁴¹., 5²⁴²., 6²⁴³, ve 7. paragraflarına aykırılık olduğunu da belirtmiştir²⁴⁴.

²³⁵Egypt – Definitive Anti-Dumping Measures on Steel Rebar from Turkey, on 29 August 2003, DS211, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm, (3.5.2011)

²³⁶ “....yapılacak bir zarar tespiti olumlu delile dayanacak ve (a) dampingli ithal ürün hacminin ve dampingli ithal ürünlerin fiyatı üzerindeki etkisinin ve (b) bu ithalatın sonucta bu ürünlerin yerli ürünler üzerindeki etkisinin nesnel bir incelemesini icerecektir.”

²³⁷ Sorusturmayı yuruten yetkililer, dampingli ithal ürün hacmi ile ilgili olarak, dampingli ithalatta mutlak anlamda veya ithalatı yapan Üye'nin üretim veya tüketiminde görel olarak önemli bir artış olup olmadığını inceleyecektir. Sorusturmayı yuruten yetkililer, dampingli ithalatın fiyatlar üzerindeki etkisi ile ilgili olarak, ithalatçı Üye'nin benzer ürün fiyatı ile karşılaştırıldığında, dampingli ithal ürünlerde önemli ölçüde bir fiyat baskısı yapıp yapılmadığını veya bu tür ithalatın etkisinin fiyatları....”

²³⁸ “Herhangi bir damping soruşturmasında, yetkili mercilerin talep ettikleri bilgiler ilgili tüm taraflara bildirilecek ve kendilerine söz konusu soruşturma açısından ilgili gördükleri tüm delilleri yazılı olarak sunmaları için yeterli fırsat tanınacaktır...”

²³⁹ “Damping soruşturması boyunca, ilgili tüm taraflar kendi menfaatlerini tam olarak savunma fırsatına sahip olacaklardır. Bu amaçla yetkili merciler karşıt görüşlerin sunulabilmesi ve iddiaları çürütücü savların ileri sürülebilmesi için talep edildiğinde ilgili tüm taraflara karşıt çıkarları olan taraflarla biraraya gelme fırsatı tanıyacaklardır...”

²⁴⁰ “İlgili herhangi bir tarafın makul bir süre içinde gerekli bilgileri vermeyi reddettiği veya bu bilgileri başka şekillerde vermediği veya soruşturmayı engellediği durumlarda, mevcut gerçekler esas alınarak olumlu veya olumsuz on ve nihai belirlemeler yapılabilir. Bu paragraf uygulanırken Ek II hükümlerine uyulacaktır.”

²⁴¹ “Doğruluğu tespit edilebilen, gereksiz zorluklara neden olmadan soruşturmada kullanılacak uygun bir şekilde ve zamanında sunulmuş ve yetkili mercilerce talep edilen şekilde veya bilgisayar dilinde verilmiş her türlü tespit yapılırken dikkate alınmaktadır. ...”

3 Mayıs 2001 tarihinde Türkiye tarafından söz konusu uyuşmazlığın çözümü amacıyla panel kurulması talep edilmiş ancak UÇO, 16 Mayıs 2001 tarihinde yaptığı toplantıda panelin kurulmasını ertelemiştir. Bunun üzerine Türkiye ikinci defa panel kurulması talebinde bulunmuş ve UÇO, 20 Haziran 2001 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu toplantıda ilgili panelin kurulması kararını vermiştir. Burada üçüncü taraf haklarını saklı tutan üye devletler olmuş ve bunlar arasında Şili, Avrupa Topluluğu, Japonya ve ABD yer almıştır.

8 Ağustos 2002’de DTÖ üyesi devletlere bildirilen panel raporunun sekizinci paragrafında belirtildiği üzere, Türkiye’nin ileri sürmüş olduğu dava nedenlerinden sadece ikisi panel tarafından kabul edilmiş bulunmaktadır²⁴⁵. Türkiye’nin iddiaları

²⁴² “Verilen bilgiler her acıdan ideal olmasa bile, ilgili tarafın her türlü gayreti göstermiş olması koşuluyla, bu durum yetkili mercilerin bu bilgileri dikkate alması için haklı bir neden oluşturmamalıdır.”

²⁴³ “Herhangi bir delil ya da bilginin kabul edilmemesi halinde, bunun nedenleri, ilgili tarafa derhal bildirilecek ve ilgili taraf soruşturmanın zaman sınırlarını göz önünde bulundurarak makul süre içinde başka açıklamalar yapma fırsatına sahip olacaktır. Bu açıklamalar yetkili mercilerce yeterli görülmediği takdirde, bu delil ya da bilgilerin reddedilme nedenleri yayımlanan tespitlerde belirtilmelidir.”

²⁴⁴ DS211, 6.2-6.6, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm, (3.5.2011).

²⁴⁵ Türkiye tarafından ileri sürülen iddialar: Soruşturma Otoritesinin Türkiye menşeli ithalat ile yerli üretim dalı üzerinde oluşan zarar arasındaki illiyet bağıını somut delillere dayandırmamış olması; Soruşturma Otoritesinin yerli üretim dalı üzerinde oluşan zarar ile ilgili olarak diğer faktörleri dikkate almamış olması ve diğer faktörlerin etkilerini de Türk menşeli ithalata haksız yere atfetmiş olması, DTÖ Anti-Damping Anlaşması’nın 3.4 maddesinde yer alan ve zarar incelemesi sırasında otoritenin incelemek zorunda olduğu faktörlerin bazılarının hiç incelenmemiş ya da eksik incelenmiş olması; Soruşturma Otoritesinin hesaplamış olduğu fiyat kırılması oranının yanlış bir aşamada yapılan fiyat karşılaştırmasına dayanıyor olması; Soruşturma Otoritesinin ihracatçılara gerekli uyarıyı yapmadan ve görüş bildirme hakkı tanımadan soruşturmanın kapsamını zarar tehdidinden maddi zararın varlığına çevirmiş olması; Soruşturma Otoritesinin damping ve zararı ayrı dönemler için belirleyerek DTÖ Anti-Damping Anlaşması’nın 3.1 ve 3.5 maddeleri gereklerini ihlal etmiş olması; Soruşturmanın tamamlanmasına yakın bir zamanda, DTÖ Anti-Damping Anlaşması’na aykırı şekilde yeni ve kapsamlı maliyet bilgileri isteyerek ihracatçılarımızın haklarına ciddi şekilde zarar verilmiş olması; Sonradan istenen kapsamlı bilgilerin sunulması için ihracatçılarımıza tanınan sürenin yetersiz olması, ihracatçılarımızın cevaplarıyla ilgili olarak Soruşturma Otoritesine yapmış olduğu talebin reddedilmesinin DTÖ Anti-Damping Anlaşması’na aykırı olması; Soruşturma Otoritesinin temelsiz ve spekülasyonlu bilgilere dayanarak hesaplamalarda, ihracatçılarımızın güvenilir ve zamanında sunulmuş bilgilerinin yerine, eldeki mevcut verilerin kullanılması; Soruşturma Otoritesinin soru formuna ve diğer ek soru formlarına eksik cevap verildiği gerekçesiyle eldeki mevcut verilerin kullanılması yöntemini uygulamasının DTÖ Anti-Damping Anlaşması’na aykırı olması, Soruşturma Otoritesinin eldeki mevcut verilerin kullanılması yöntemini uygulamasının geçerli bir nedene bağlı olmaması ve dolayısıyla Otoritenin oluşturulmuş normal değer hesaplamalarının DTÖ Anti-Damping Anlaşması’nın 2.2.1.1, 2.2.2 ve 2.4 maddelerine aykırı olması; İhracatçılarımızın maliyetlerinin

panel tarafından üç başlık altında incelenmiş ve karara bağlanmıştır. İleri sürülen iddialardan altısı “Zarar ve İliyet Bağı” başlığı altında ele almış ve söz konusu iddialardan birinde Türkiye haklı bulunmuştur. Bundan başka incelemesi yapılan ve Türkiye’nin yine sadece birinde haklı olduğu sonucuna varılan dokuz “Damping Soruşturması” başlığı altında incelenmiştir. Türkiye’nin ileri sürdüğü diğer beş iddia ise “Damping Soruşturması-Diğer” başlığı ile incelenmiş ve iddiaların hepsi reddedilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere toplamda Türkiye tarafından ileri sürülen yirmi iddianın sadece ikisinde Türkiye’nin haklılığına hükmedilmiştir.

Panel tarafından hazırlanan raporda Mısır’ın yerine getirmediği yükümlülükler de belirtilmiştir. Belirtilen yükümlülükler Anti Damping Anlaşması’ nın 3.4. maddesi, damping araştırmasında, maddede listelenen unsurlara ait verilerin toplanması iken Mısır Araştırma Otoritesi tarafından unsurların değerlendirilmesinde kusurlu davranılmıştır. Söz konusu kusur ile kastedilen m. 3.4.’te²⁴⁶ listelenen verimlilik, nakit akışının güncel ve potansiyel olumsuz etkileri, istihdam, ücretler ve sermaye ve yatırımların artırılması yeteneği unsurların değerlendirilmemiş olmasıdır. Bunun yanı sıra Mısır Araştırma Otoritesi tarafından gerçekleştirilen damping soruşturmasında iki Türk ihracatçısının bilgisine başvurulmuş, fakat ihracatçılardan bilgi sağlanması konusunda da sağlamada kusurlu davranılmıştır. Buradaki kusur ile kastedilen de söz konusu ihracatçılara açıklama yapma imkânının verilmesiyle ilgili olarak tespitlerin bildirilmemesi ve dolayısıyla Anti Damping Anlaşması’ nın 6. ve 8. Maddesinin yanı sıra Ek II 6. paragrafında öngörülen düzenlemelere aykırı davranıldığı görülmüştür.

hesaplanmasında kullanılan eldeki mevcut veriler yönteminin eksik ve diğer güvenilir verilere aykırı olması; Kısa dönem faiz gelirin faiz giderinden düşülmemiş ve normal değere gerekli vade farkı ayarlamalarının yapılmamış olması.

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm, (3.5.2011).

²⁴⁶ADA md. 3.4: “Damping uygulanan ithalatın ilgili üretim dalı üzerindeki etkisinin incelenmesi, satış, kar, üretim, pazar payı, üretkenlik, yatırım getirisi veya kapasite kullanımında gerçek ve olası azalma; yurt içi fiyatları etkileyen faktörler; damping marjının buyrukluğu; nakit akışı, stok, istihdam, ücretler,

Büyüme, sermayeyi ve yatırımları artırma yeteneği üzerindeki gerçek ve olumsuz etkiler de dâhil olmak üzere, sanayinin durumu ile ilgili tüm ekonomik faktörlerin ve indekslerin değerlendirmesini kapsayacaktır. Bu liste sınırlı değildir ve bu faktörlerden biri veya birkaçı mutlaka belirleyici bir hükme temel teşkil etmeyebilir.”

Bahsi geçen uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması amacıyla kurulan panel neticesinde ortaya çıkan tavsiye, panel raporunun dokuzuncu paragrafında belirtilen, Mısır'ın ithal emiş olduğu demir-çelik ürünlerine ilişkin olarak uygulanan anti-damping önlemlerinin, Anti-Damping Anlaşması'nda öngörülen düzenlemelere aykırılığının ortadan kaldırılması ve uyumlu hale getirilmesi olmuştur. Bunu takiben söz konusu rapor UÇO tarafından kabul edilmiş, uyuşmazlığın tarafları olan Mısır ile Türkiye uygulama konusunda makul süre hususunda anlaşmaya varmışlar ve bunu 14 Kasım 2002 tarihinde UÇO'na iletmişlerdir²⁴⁷. Makul süre 1 Kasım 2002 tarihinden başlayıp, 31 Temmuz 2003 tarihine kadar süren dokuz aylık bir zaman olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Belirlenen makul süre içerisinde panelin tavsiye ve kararları kapsamında, Mısır Soruşturma Otoritesi dumping hesaplamasını ve zarar tespitlerini gözden geçirerek gerekli düzenlemeleri yapmıştır²⁴⁸.

7.2.2.3. Türkiye – ABD: Pirinç İthalatını Etkileyen Önlemler (Turkey Measures Affecting the Importation of Rice)

Pirinç ithalatını etkileyen önlemlere ilişkin olarak ABD ile Türkiye arasında meydana gelen uyuşmazlık için Uyuşmazlıkların Çözümüne Dair Mutabakat Metni'nde düzenlemesi yapılan dördüncü maddeye göre ABD danışmalar talebinde bulunmuştur. Bu uyuşmazlıkta söz konusu olan durum ABD orijinli pirinç ithalatına Türkiye'nin uygulamış olduğu önlemlere ilişkin olmaktadır. Bu uyuşmazlık için taraf devletler danışma görüşmelerinde bulunmuş fakat gerçekleştirilen bu görüşmeler neticesinde olumlu bir sonuca ulaşamamıştır. Uyguladığı bazı önlemler konusunda Türkiye ile danışma görüşmesi talep etmiştir. Uyuşmazlık çözüm sistemi ilk aşaması olarak bahsini etmiş olduğumuz danışmalar aşamasından herhangi olumlu bir sonuç alınmadığından uyuşmazlıkların çözümüne dair mutabakat metninin altıncı maddesi bağlamında ABD tarafından panel kurulması talebinde bulunulmuştur²⁴⁹. Burada şunu belirtmek gerekir ki Türkiye uyuşmazlığın çözümü amacıyla panel kurulmasını

²⁴⁷http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm, (3.5.2011).

²⁴⁸World Trade Organization, Egypt-Definitive Anti-Dumping Measures on Steel Rebar from Turkey, belge no. WT/DS211/7, WT/DS211/7/Add.1, WT/DS211/Add.2, WT/DS211/7/Add.3.

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm, (3.5.2011).

²⁴⁹http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/334r_a_e.pdf, (3.5.2011).

istememiş söz konusu sorunun taraflar arasında görüşmelere devam edilmesi suretiyle çözüme kavuşturulabileceğini ifade etmiştir. ABD'nin panel kurulmasına yönelik ilk talebini reddeden UÇO daha sonra ABD'nin gerekçesini belirttiği ikinci başvurusu sonunda panel kurulması kararı vermiştir. ABD yaptığı ikinci başvurusunda Türkiye'nin pirinç ithalatında kısıtlayıcı uygulamalarda bulunduğunu, pirinç ithal etmek için ithal lisansı gerektiğini, ancak söz konusu ithal lisansının düzenlenmesi için iç piyasadan alım yapma şartının getirildiğini, Türkiye'nin pirinç ithalatındaki bu uygulamasının pek çok DTÖ Anlaşması hükmüne aykırı olduğunu belirtmiş bulunmaktadır²⁵⁰.

Uyuşmazlığın çözümü amacıyla kurulan panel, Türkiye'nin 2003 yılı Eylül ayından itibaren belli dönemlerde tarife kontenjanı dışında pirinçte kontrol belgesi düzenlenmemiş olması ve tarife kontenjanı çerçevesinde gerçekleştirilen pirinç ithalatının yerli pirinç alımı koşuluna bağlanması, şeklinde ABD tarafından ileri sürülen iddialar üzerine çalışmıştır. Burada söz konusu olan durum, Türkiye tarafından pirinç ithalatında kontrol belgesine ilişkin olarak ABD'nin yapmış olduğu taleplerin reddedilmesi üzerine, bu durumun ithalatta miktar kısıtlaması ve ihtiyari lisans uygulaması olduğunu iddia etmesi olmaktadır²⁵¹.

²⁵⁰ Arjantin, Avrupa Birliği, Avustralya, Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Kore, Mısır, Pakistan ve Tayland Panele üçüncü taraf olarak katılmışlardır; World Trade Organization, Turkey – Measures Affecting the Importation of Price, Report of the Panel, 21 Eylül 2007, WT/DS334/R, [http://www.worldtradelaw.net/reports/wtopanels/turkey-rice\(panel\).pdf](http://www.worldtradelaw.net/reports/wtopanels/turkey-rice(panel).pdf), (3.5.2011)

²⁵¹ ABD tarafından ileri sürülen iddialar: Türkiye'nin pirinçte bağlı oranların altında ya da bağlı oranlarda ithal lisansı düzenlememesi, GATT 1994'ün X:1, X:2 ve XI:1 maddelerine, Tarım Anlaşması madde 4.2, İthal Lisansları Anlaşması 1.4(a), 1.4(b), 3.5(e) ve 3.5(f) maddelerine aykırı olduğu; Türkiye'nin pirinç ithalatını belli miktarda yerli pirinç alma şartına bağlanması, GATT 1994 III:4 ve XI:1 maddelerine, Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması (TRIMS) madde 2.1 ve I Nolu Eki'nin 1(a) paragrafına aykırı olduğu; Türkiye'nin tarife kontenjanı kapsamında pirinç ithalatında tarife indirimini sevk ve idare edişi İthalat Lisansları Anlaşması 3.5(h) maddesine aykırı olduğu; Türkiye'nin pirinç ithalatını belli miktarda yerli pirinç alma şartına bağlanmasıyla birlikte, bağlı oranların altında ya da bağlı oranlarda

İthal lisansı düzenlememesi, GATT 1994'ün XI:1 maddesine, Tarım Anlaşması madde 4.2, İthal Lisansları Anlaşması madde 1.6 hükümlerine aykırı olduğu; Türkiye'nin pirinçteki ithal rejimini idaresi İthal Lisansları Anlaşması'nın ithal lisansı düzenlenmesine ilişkin usulleri belirleyen muhtelif maddelerine aykırı olduğudur. ABD'nin aykırılık teşkil edildiğini ileri sürdüğü anlaşmalar ve hükümleri: TRIMs Anlaşması Ek 1' in, 2.1. maddesi ve 1 (a) paragrafı; GATT 1994, III. maddesinin 4., 5., 7. paragrafları ve XI: 1. maddeleri; Tarım Anlaşması'nın, 4. 2. maddesi; İthalat Lisansları Anlaşması'nın, 1.2., 1.3, 1.4, 1.5, 1.6, 3.2, 3.3, 3.5 (a), 3.5 (b), 3.5 (d), 3.5 (e), 3.5 (f), 3.5 (g), 3.5 (h), 3.5 (k), 5.1, 5.2, 5.3, ve 5.4. maddeleri.

Panel tarafından verilen kararın ve hazırlanan raporun yedinci paragrafında özetle, ABD tarafından iddia edilen ithal lisansına ilişkin düzenlemenin uygulandığına, söz konusu uygulamanın mevcut olduğuna ilişkin iddiada bulunan ABD'nin buna ilişkin delillerinin yeterli olduğu ve buna istinaden bahsi geçen uygulamanın yapılmadığına dair ispat yükünün Türkiye'de olduğu belirtilmiştir. Ancak buna karşılık Türkiye, ABD tarafından ileri sürülen iddianın aksini ispat edebilecek delilleri sunamamış ve sonuç itibarıyla Türkiye'nin kontrol belgesi düzenlemediği yönündeki karine panel tarafından kabul edilmiş bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, panel tarafından Türkiye'nin gerçekleştirdiği uygulamanın ithalatta miktar kısıtlaması olarak nitelenmesinde etkili olan diğer husus da şeffaflık ve öngörülebilirlik ilkelerine aykırılık teşkil etmesi olarak değerlendirilmiştir. Netice itibarıyla, panel tarafından verilen karar ve raporunun sekizinci paragrafında belirtilen husus, Türkiye'nin Tarım Anlaşması dördüncü maddesinin ikinci bendine aykırılığın bulunduğu olmuştur.

Temyiz edilmeyen panel raporu, söz konusu uyuşmazlığın tarafı konumundaki ABD ve Türkiye'ye 8 Haziran 2007'de iletildikten sonra, DTÖ üyesi devletlerin tümüne 21 Eylül 2007 tarihinde bildirilmiş ve bunu takiben 22 Ekim 2007'de gerçekleştirilen UÇO toplantısında onanarak karar, aleyhine sonuçlanan Türkiye bakımından uyulması gereken bir uluslararası yükümlülük olmuştur.

Panel hazırlamış olduğu raporun sekizinci paragrafında, Türkiye'nin mevcut uygulamasının, tarafı olduğu DTÖ anlaşmalarına ve dolayısıyla edindiği yükümlülükler ile uyumlulaştırılması amacıyla tavsiyelerini de belirtmiş bulunmaktadır.

Taraflar arasında meydana gelen bu uyuşmazlıkta üçüncü taraf haklarını saklı tutan ülkeler Avrupa Topluluğu, Avustralya, Çin, Kore ve Tayland olmuştur²⁵².

²⁵² http://www.wto.org/english/news_e/news06_e/dsb_17march06_e.htm, (4.5.2011).

7.3. Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nde Türkiye'nin Taraf Olduğu Uyuşmazlıkların Değerlendirilmesi

DTÖ, üye hükümetler arasında kontrata dayalı yükümlülükler getiren anlaşmaların yer aldığı uluslararası bir örgüt niteliğindedir. DTÖ'deki uyuşmazlıklar, hükümetler arasında meydana gelmekte ve üye bir devlet diğer üye bir devletin, DTÖ ve GATS bünyesindeki esasa veya şekle ilişkin yükümlülüklerine uymadığı iddiası ile ortaya çıkmaktadır. Meydana gelen uyuşmazlıkların tamamına “DTÖ Anlaşmazlıkların Hallini Kontrol Eden Kural ve Prosedürlere İlişkin Açıklama” uygulanmakta ve söz konusu açıklama uyuşmazlık çözüm sistemine ilişkin prosedür ve zamanlama ile ilgili olarak kat'î kurallara yer vermektedir²⁵³.

Daha önce de değindiğimiz gibi Türkiye Uruguay Round sonunda Marakeş'te DTÖ'nü kuran anlaşmayı imzalamış ve bu çerçevede çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı neticesinde DTÖ'nün kurucu üyelerinden olmuştur. Söz konusu Uruguay Round anlaşmalarında yer alan taahhütler de Türkiye tarafından yerine getirilmiş bulunmaktadır. Başbakanlıkça 13 Eylül 2002 tarih ve 2002/39 sayılı Genelgesi ile, DTÖ'de müzakereye açılan konularla ilgili olarak ulusal hazırlıklarda etkin ve verimli bir paralelliğin sağlanabilmesi ve Türkiye'nin görüşlerinin kapsamlı olarak belirlenebilmesi bakımından Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanı veya gerekli görüldüğünde Dış Ticaret Müsteşarı Başkanlığında, “Dünya Ticaret Örgütü ile Koordinasyon Kurulu” kurulması da kararlaştırılmış bulunmaktadır. Bu tür çalışmaların yapılması da, Türkiye'nin üyesi olduğu DTÖ ve tarafı olduğu uyuşmazlıklarda ortaya çıkan karar ve tavsiyelerin ilgili mevzuatlarda yapılması gerekli görülen değişikliklerin gerçekleştirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye'nin üyesi olduğu DTÖ'nde, uyuşmazlık çözüm sistemini yeterince verimli bir şekilde kullanıp kullanmadığının anlaşılabilmesi için, tarafı olduğu uyuşmazlıklarda alınan karar ve tavsiyeleri iç hukukuna ne derece etkili bir şekilde uyguladığına bakmak gerekmektedir. Yukarıda ayrıntılı olarak değinmeye çalıştığımız Türkiye'nin taraf olduğu uyuşmazlıklarda alınan kararlar ve verilen tavsiyeler esas itibariyle uyulması uluslararası zorunluluk ifade eden yükümlülükler

²⁵³ GATT Bilgilendirme Rehberi, s. 11.

olarak nitelenmektedir. Örgüt bünyesinde yer alan anlaşmalarda ve ayrıca Anayasamızın 90. maddesinde de belirtildiği üzere, söz konusu anlaşmaların niteliği itibariyle bağlayıcı olması gibi, örgütün en önemli ögesi olan uyuşmazlık çözüm sisteminde alınan kararlar da üye devletler bakımından bağlayıcı nitelikte olmaktadır. Burada kararların bağlayıcılığı ile kastetmeye çalıştığımız husus bir yönüyle şudur; anayasal düzenlemeler ile uluslararası anlaşmalara üstünlük tanıyan ve bağlayıcı niteliklerinin bağlayıcı olduğu, anlaşmaların ilgili hükümlerinde açıkça belirtilen uluslararası bir örgüte üye olan devletin, örgüt bünyesinde uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak oluşturduğu sistem üzerinden çıkan kararları, bağlayıcı kabul etmemesi ve iç hukukuna etkili olmasını sağlayacak düzenlemeleri yapmamasının düşünülemez olmasıdır.

Sonuç olarak, alınan karar uyuşmazlığın tarafı olan üye devletler bakımından bağlayıcı olmakta ve kendisine kararın uygulanması için verilen makul sürenin sona ermesi üzerine, üye devlet düzenleme ve uygulamalarını karara uygun hale getirmemiş olursa, bu defa taraflar tazminat miktarının belirlenmesi amacıyla görüşmelere başlamaktadırlar. Burada öngörülen süre daha önce de belirtildiği gibi 20 günlük bir süre olmaktadır. Bu süre içerisinde bir çözüme varılamaması durumunda, uyuşmazlığa ilişkin şikâyetçi konumunda olan üye devlet tavizler veya diğer yükümlülüklerin, kararı yerine getirmeyen üyeye uygulanmasının askıya alınması için UÇO'dan izin talep edebilmektedir. Bu talep üzerine UÇO 10 günlük bir süre içerisinde oybirliğiyle talebin reddine karar vermediği takdirde, askıya alma talebi kabul edilmiş olacaktır. İlk kararı uygulamamış olan üye devlet askıya alınması söz konusu olan taviz miktarına itiraz edecek olursa konu bu defa tahkime gitmekte ve bu süreç de iki ay içinde karara bağlanmaktadır. UÇO da tahkim kararını kabul eder ve uyuşmazlığa ilişkin dava son bulur. Ancak oybirliğiyle tahkim kararının UÇO tarafından reddi mümkün olabilmektedir.

DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi kararlarının iç hukuka etkisinin doğrudan olmadığını, kararların ve tavsiyelerin uygulanmasının uluslararası yükümlülük olarak ortaya çıktığını ve nitekim uygulanmalarının iç hukuk ilgili mevzuatlarda yapılacak değişikliklerle mümkün olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Uyuşmazlığının halinde, üyeliğin ve uluslararası ilişkiler bakımından üye devletin katlanması gereken zor bir

durumda kalabileceği de küreselleşmenin ve devletler arası münasebetlerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkabilecektir.

SONUÇ

Uluslararası ticaretin işleyişini belirli bir düzen ile sağlamaya yönelik olarak birçok devletin tarafı olduğu uluslararası bir anlaşma niteliğindeki GATT, 1947 yılından 1994 yılına yani Dünya Ticaret Örgütü dönemine kadar amacına yönelik olarak kimi bazı eksiklikleriyle birlikte yürürlükte kalmış bulunmaktadır. Kurumsal bir yapıdan yoksun oluşu ve daha çok ihlallere dayalı uyuşmazlıkların çözümü bakımından herhangi bir sistemin bulunmayışı ve dolayısıyla uygulanacak yaptırımların ciddi yetersizliğinin olması en önemli eksiklikleri olarak görülmüştür. Bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla da birçok defa çeşitli yerlerde devletler nezdinde görüşmeler yapılmıştır. Bu müzakerelerden en önemlisi diyebileceğimiz Uruguay Round uzun ve kapsamlı geçen görüşmeler neticesinde 1993 yılında son bulmuştur. Bunu takip eden 1995 yılı itibariyle Nihai Senedin (Final Act) imza edilmesi sonucunda uluslararası anlaşma niteliğinden DTÖ ile kurumsal bir yapıya geçilmiştir.

Küreselleşmenin hızlandığı ve bundan en büyük payı uluslararası ticaretin aldığı günümüzde özellikle, ortaya çıkan sorunların giderilmesine hizmet etmesi bakımından yaptırımların uygulanması suretiyle hukuki ve kurumsal yapı içerisinde Uyuşmazlık Çözüm Sistemine yer verilmiştir. Sistem genel itibariyle dünya ticaret politikasının yolunu belirleyici bir niteliğe sahip bulunmaktadır. Mevcut ilkeler doğrultusunda üyelerin kurallara icabetini denetleyerek ve herhangi bir aykırılığın ortaya çıktığı durumlarda bağlayıcı kararlar alarak işleyişte aksaklıkların asgariye indirilmesini sağlamak sistemin temel işleyişini oluşturmaktadır.

İncelediğimiz uyuşmazlık çözüm sistemine şikâyet yolu ile başvurabilecek olanlar sadece üye devletler olabilmektedir. Bunun ile kastedilen üye olmayan diğer devletlerin ve uluslararası diğer örgütlerin yani tüzel kişiliklerin söz konusu sisteme

başvuramayacaklarıdır. Üye bir devletin uygulaması neticesinde menfaatleri zarar uğrayan devlet dışı kurumlar, durumu hükümetleri aracılığıyla uyuşmazlık çözüm sistemine taşıyarak çözüm arayabilmektedirler.

Uyuşmazlık çözüm sistemi organları olarak görev yapan panel veya Temyiz Organı kendilerine gelen uyuşmazlığa ilişkin olarak davalı konumundaki üye devlete diğer üye devletin menfaatlerini ihlal eden düzenleme ve uygulamalarını örgüt bünyesinde yer alan anlaşmalar ile uygun hale getirmesi tavsiyesinde bulunmaktadırlar. Hazırlamış oldukları raporda ihlalin hangi hükümlere ilişkin olduğu ve yapılması gereken değişiklikler ve varsa kaldırılması gereken tedbirler açık bir şekilde belirtilmektedir. Belirtmek gerekir ki uyuşmazlığa yönelik hüküm verme konusunda yetkili olan uyuşmazlık çözüm sistemi organı panel ve Temyiz Organı olmamakta, ancak buradan çıkan karar ve tavsiyeler doğrultusunda UÇO tarafından hukuki karar verilmektedir. Yani UÇO'nun görevi panel ve Temyiz Organının söz konusu kararlarını onayarak bağlayıcı nitelik kazanmasını sağlamak ve sonrasında bu raporların uygulanmasını denetlemek olmaktadır.

Kararın alınmasından ve UÇO tarafından onaylanmasından sonra davalı üye devletin bunlara uymaması, geçici tedbirler olarak bahsettiğimiz tazminat, tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına, tarifelerin veya diğer bağlı ticari hallerin indirilmesinin uygulama alanı bulmasına sebep olabilmektedir.

Türkiye 1995 yılından itibaren DTÖ'nün kurucu üyesidir. DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın ekinde bulunan Anlaşmazlıkların Halli Mutabakat Metni Türk hukuku açısından AY 90. madde çerçevesinde kanun hükmünde olduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye, DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nde on uyuşmazlıkta taraf ülke konumunda yer almıştır. Bu uyuşmazlıklardan panel başvurusunda bulunulmadan danışmalar aşamasında çözülen uyuşmazlıkların sayısı yediyi bulmuş iken; birinde temyiz organına başvurusu yapılan üç uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Diğer iki uyuşmazlık ise panel aşamasında sonuçlandırılmıştır. Bunun yanı sıra uyuşmazlık çözüm sisteminde üçüncü taraf ülke olarak Türkiye'nin yer aldığı uyuşmazlıkların sayısı on sekizi bulmuştur. Burada bahsedilmesi gereken husus genel itibarıyla Türkiye'nin sistemi benimsemeye çalıştığı ve alınan kararları

uygulamaya çalıştığıdır. Nitekim Avrupa Birliği yolunda yer alan Türkiye'nin mevzuatının, anlaşmalarına taraf olduğu ve üyesi olduğu, uluslararası kurumsal yapıya sahip olan DTÖ düzenlemelerine aykırı hareket etmesi düşünülemez.

DTÖ ile ilgili olarak son durum itibariyle gündeminde yer alan meselelerin en önemlisi 2001 yılının Kasım ayında Doha'da düzenlenmiş bulunan Dördüncü Bakanlar Konferansı ve "DTÖ Doha Kalkınma Turu" adıyla başlatılan çok taraflı ticaret müzakereleri olmaktadır. Bu çok taraflı ticaret müzakereleri BM Binyıl Hedefleri ile uyumlu olarak başlatılmış ve özellikle En Az Gelişmiş Ülkelerin (EAGÜ) ve Gelişme Yolundaki Ülkelerin kalkınma çabalarına destek olabilecek bir süreç olarak başlamış bulunmaktadır. Müzakerelerin üç yıl içinde tamamlanması öngörülmesine karşılık görüş ayrılıkları beklenen zamanda sonuçlanmasına engel teşkil etmiştir. Görüşmelerde masaya yatırılan alanlar birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Müzakere konusu edilen konuların tamamı "tek bir paket/taahhüt" içinde tamamlanması öngörülmektedir²⁵⁴.

DTÖ'ne üye devletlerin sayısı bugün itibariyle 153'e ulaşmış bulunmaktadır. Bu sayı Kennedy Turu'nda (1964-67) 62, Tokyo Turu'nda (1973-79) 102, Uruguay Turu'nda (1986-1994) ise 123 olarak kayıtlarda yer almaktadır.

DTÖ'ne üye devletler arasında uyuşmazlıkların çözümü sisteminin tarafsız bir şekilde çalıştığı yönündeki görüşlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Her ne kadar Mutabakat Metni hükümlerinin gözden geçirilmesine ilişkin müzakereler devam etmekte olsa da, gerek sistemin temel unsurları ve isleyişi bakımından, gerekse istatistiksel verilerin değerlendirilmesi sonucunda sistemin ulaşılmak istenen noktaya yakın bir seviyede çalıştığı görülmektedir. Türkiye açısından Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nin değerlendirilmesinde, taraf olunan uyuşmazlıklara ait veriler Türkiye'nin söz konusu sisteme bağlı kalarak, yükümlülüklerini yerine getirmeye yönelik çabasını ortaya koymaktadır. Çalışmamız ortaya konulurken gerçekleştirilen incelemeler doğrultusunda gerek taraf olunan uyuşmazlıklar gerekse üçüncü taraf olarak yer alınan uyuşmazlıklar bakımından Türkiye'nin DTÖ Anlaşmaları hükümlerine uygun davranmaya özen göstermeye devam etmesi gerektiği sonucuna

²⁵⁴ http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto_tr.mfa, (6.5.2011).

varılmıştır. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, küreselleşmenin etkilerinin her alanda hissedildiği günümüzde, Türkiye'nin uluslararası ticaret politikasının en önemli belirleyicisi konumundaki DTÖ'den kaynaklanan hak ve menfaatlerinin korunması bakımından sisteme uyumlu düzenlemeler yapması, konuya hakim hukuk ve ekonomi uzmanlarını yetiştirmeye önem vermesi faydalı olacaktır. Zira DTÖ DTÖ alanındaki gelişmelerin takip edilmesi ve kapsamındaki anlaşmalarla üstlenilen yükümlülüklerin bilinmesi, bu alanda uzmanlaşmış akademisyenlerin ve hukukçuların artması, hem ülkemizin hem de uluslararası ticaret alanında faaliyet gösteren şirketlerimizin menfaatine olacağı da açık bir şekilde görülmektedir.

DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Sistemi'nin işleyişine bakıldığında dava sayısındaki düşüşün meydana gelen uyuşmazlıkların özellikle danışmalar aşamasında çözüme kavuşturulmasına işaret ettiğini ve sistemin elverişli bir biçimde işlediğini söylemek mümkündür.

Çalışmaların ve görüşmelerin üzerinde devam ettiği Uyuşmazlık Çözüm Sistemi, Türkiye için uluslararası ticaret politikası anlamında fazlasıyla önem arz etmektedir. Bu anlamda yapılması gerekli hususların başında iç hukuk düzenlemelerinin Türkiye'nin aleyhine sonuç doğuracak uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına izin vermeyecek biçimde düzenlenmesi gelmektedir. Bunun sağlanabilmesi amacıyla da kurulan koordinasyon kurulu gibi örgütsel altyapının Türkiye'nin lehine sonuçlar alınmasını sağlayabilecek teknik, akademik bir donanıma kavuşturulması olmaktadır. Nitekim sürekli gelişen ve güncelliğini koruyan ve gelişime açık olan böylesi bir alanda takibin yapılması ve Türkiye'nin yeterince temsil edilebilmesi, bu altyapının oluşumuna bağlı görülmektedir.

EKLER

EKLER

EK 1- ANLAŞMAZLIKLARIN HALLİNE DAİR MUTABAKAT METNİ (AHMM)²⁵⁵

Üyeler bu belge ile aşağıdaki hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır.

Madde 1: Kapsam ve Uygulama

1. Bu Mutabakat Metninde yer alan kurallar ve usuller bu Mutabakat Metninin 1 No.lu Ekinde sıralanan anlaşmaların (bu Mutabakat Metninde "kapsamdaki anlaşmalar" olarak anılacaktır) istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümlerine uygun olarak havale edilen anlaşmazlıklara uygulanacaktır. Bu mutabakat metni kapsamındaki kurallar ve usuller ayrıca Üyelerin Dünya Ticaret Örgütü'nün Kurulmasına İlişkin Anlaşma hükümleri (bu Mutabakat Metninde "DTÖ Anlaşması" olarak anılacaktır) ve tek başına veya kapsamdaki diğer anlaşmalardan herhangi biri ile birlikte ele alınan bu Mutabakat Metni hükümleri kapsamındaki hak ve yükümlülükleri ile ilgili olarak Üyeler arasındaki istişarelere ve Anlaşmazlıkların halline de uygulanacaktır.
2. Bu Mutabakat Metninde yer alan kurallar ve usuller, kapsamdaki anlaşmalarda bulunan ve bu Mutabakat Metninin 2 No.lu Ekinde tespit edilen, Anlaşmazlıkların halli ile ilgili özel veya ek kurallara ve usullere tabi olarak uygulanacaktır. Bu Mutabakat Metninde yer alan kural ve usullerle Ek 2'de belirtilen kural ve usuller arasında herhangi bir farklılık olması halinde,

²⁵⁵[http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213_1.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213_1.pdf), (1.05.2011), Resmi Gazete, karar Sayısı: 95/6525, 25 Şubat 1995, S. 22213 Mükerrer.

Ek 2'de yer alan özel veya ek kurallar ve usuller geçerli olacaktır. Birden fazla kapsamdaki anlaşma çerçevesindeki kuralları ve usulleri ilgilendiren uyuşmazlıklarda, gözden geçirilmekte olan bu anlaşmalarda yer alan özel veya ek kurallar ve usuller arasında herhangi bir çelişki olduğu takdirde ve anlaşmazlığa taraf olanların panel oluşturduktan sonra 20 gün içinde kural ve usuller üzerinde mutabakata varamamaları halinde, 2 nci Maddenin 1 inci paragrafında öngörülen Anlaşmazlıkların halli Organı (bu Mutabakat Metninde "AHO" olarak anılacaktır) Başkanı anlaşmazlığa taraf olanlarla istişarelerde bulunarak, Üyelerden herhangi birinin talebinden sonra 10 gün içinde, izlenecek kuralları ve usulleri tespit edecektir. Başkanı, mümkün olduğunca özel veya ek kuralların ve usullerin kullanılması gerektiği ve bu Mutabakat Metninde yer alan kuralların ve usullerin anlaşmazlıklardan kaçınmak için gerekli olduğu takdirde kullanılması gerektiği ilkesi yönlendirecektir.

Madde 2: Uygulama

1. Bu kuralları ve usulleri ve kapsamdaki herhangi bir anlaşmada aksi öngörülmedikçe, kapsamdaki anlaşmaların istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümlerini uygulamak üzere, bu Mutabakat Metni ile Anlaşmazlıkların halli Organı kurulmaktadır. AHO panel kurma, panel ve Temyiz Organı raporlarını kabul etme, karar ve tavsiyelerin uygulanmasını denetleme ve kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki ayrıcalıkların ve diğer yükümlülüklerin ertelenmesine izin verme yetkisine sahip olacaktır. Aynı zamanda Çoklu bir Ticaret Anlaşması olan kapsamdaki bir anlaşma çerçevesinde doğan anlaşmazlıklarda, burada kullanılan "Üye" terimi yalnızca ilgili Çoklu Ticaret Anlaşmasına taraf olan Üyeler anlamında olacaktır. AHO Çoklu bir Ticaret Anlaşmasının Anlaşmazlıkların halli hükümlerini uygulandığında, yalnızca bu Anlaşmaya taraf olan Üyeler AHO'nun bu anlaşmazlıkla ilgili kararlarına veya fiillerine katılabilirler.

2. AHO, kapsamdaki ilgili anlaşmaların hükümleri ile ilgili anlaşmazlıklardaki gelişmeleri ilgili DTÖ Konseylerine ve Komitelerine bildirecektir.
3. AHO bu Mutabakat Metninde öngörülen zaman çerçevesi içinde görevlerini yapmak için gereken sıklıkta toplanacaktır.
4. Bu Mutabakat Metninde yer alan usul ve kurallarda AHO'nun bir karar alması öngörülmüşse, bu karar oybirliğiyle alınacaktır²⁵⁶.

Madde 3: Genel Hükümler

1. Üyeler GATT 1947 Madde XXII ve XXIII kapsamında şimdiye kadar uygulanmış olan anlaşmazlıkların yönetimi ilkelerine ve bu Mutabakat Metninde ayrıntılı olarak açıklanan ve değiştirilen kurallara ve usullere bağlılıklarını tasdik ederler.
2. DTÖ'nün Anlaşmazlıkların halli sistemi, çok taraflı ticaret sisteminde güvenlik ve önceden sezilebilirlik sağlamanın en önemli unsurudur. Üyeler bu sistemin, Üyelerin kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki hak ve yükümlülüklerinin korunmasına ve devletler genel hukukunun yorumlanmasına ilişkin alışılmış kurallara uygun olarak bu anlaşmaların mevcut hükümlerinin açıklanmasına hizmet ettiğini kabul ederler. AHO'nun tavsiyeleri ve kararları kapsamdaki anlaşmalarda öngörülen hak ve yükümlülükleri azaltamaz veya çoğaltamaz.
3. Herhangi bir Üyenin kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde doğrudan veya dolaylı olarak kendi yararına olan bir hususun bir başka Üye tarafından alınan önlemler nedeniyle zarar gördüğü kanaatinde olduğu durumların

²⁵⁶Karar alınırken AHO Toplantısında hazır bulunan üyelerden hiçbiri önerilen karara resmen itiraz etmediği takdirde, AHO'nun incelenmek üzere kendisine sunulan bir konuda oybirliği ile karar almış olduğu kabul edilecektir.

acilen çözümlenmesi, DTÖ'nün etkin işleyişi ve Üyelerin hak ve yükümlülükleri arasında uygun bir dengenin korunması için şarttır.

4. AHO kararları ve tavsiyeleri, bu Mutabakat Metni ve kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki hak ve yükümlülükler uygun olarak, konunun tatmin edici biçimde çözümlenmesini amaçlayacaktır.
5. Kapsamdaki anlaşmaların istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümleri kapsamında resmen ileri sürülen konularda tüm çözümler ve hakem kararları bu anlaşmalara uygun olacak ve bu anlaşmalar kapsamında herhangi bir Üyenin yararına olan hususları hükümsüz kılmayacak veya zarar vermeyecek ve bu anlaşmaların amaçların gerçekleştirilmesini engellemeyecektir.
6. Kapsamdaki anlaşmaların istişare ve Anlaşmazlıkların halli hükümleri çerçevesinde resmen ileri sürülen konularda karşılıklı olarak kabul edilen çözümler AHO'ya ve ilgili Konseylerle Komitelere bildirilecek olup, herhangi bir Üye bu konu ile ilgili bir hususa itiraz edebilir.
7. Herhangi bir Üye bir konuyu havale etmeden önce, bu usuller kapsamında hareket etmenin verimli olup olmayacağına karar verecektir. Anlaşmazlıkların halli mekanizmasının amacı anlaşmazlıklara olumlu bir çözüm getirmektir. Anlaşmazlığa taraf olanlarca karşılıklı olarak kabul edilebilecek ve kapsamdaki anlaşmalara uygun olan bir çözümün tercih edileceği açıktır. Karşılıklı olarak kabul edilen bir çözüme varılamadığı takdirde, Anlaşmazlıkların halli mekanizmasının birinci amacı genellikle, ilgili önlemlerin kapsamdaki anlaşmaların herhangi bir hükmüne uygun olmadığı tespit edilmesi halinde, bu önlemlerin geri çekilmesini sağlamaktır. Tazminat hükmüne yalnızca, önlemin derhal geri çekilmesi uygun olmadığında ve kapsamdaki bir anlaşmaya uygun olmayan önlem geri çekilinceye kadar geçici bir tedbir olarak başvurulabilir. Bu Mutabakat Metninin anlaşmazlıkların halli usullerini başlatan Üye için öngördüğü en son çare, AHO'nun bu önlemlere izin vermesine tabi olarak, ayrıcalık

başvurularını veya kapsamdaki anlaşmalar çerçevesindeki diğer yükümlülükleri diğer Üye karşısında ayrımcı bir şekilde ertelemektir.

8. Kapsamdaki bir anlaşma çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin ihlal edilmesi halinde, bu fiil iptal veya bozma durumu için yeterli kanıt sayılır. Bu ise normalde, kuralların ihlalinin, kapsamdaki bu anlaşmaya taraf olan diğer Üyeler üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ve böyle durumlarda ithamı çürütmenin hakkında şikâyet olan Üyeye ait olacağı varsayımının geçerli olduğu anlamındadır.
9. Bu Mutabakat Metni hükümleri, DTÖ Anlaşması veya çoklu bir Ticaret Anlaşması olan kapsamdaki bir anlaşma çerçevesinde alınan karar aracılığıyla, Üyelerin kapsamdaki bir anlaşma hükümlerinin resmi yorumunu talep etme haklarını ortadan kaldırmaz.
10. Uzlaşma taleplerinin ve Anlaşmazlıkların halli usullerinin kullanılmasının münakaşalı fiiller olarak tasarlanmadığı veya addedilmediği ve herhangi bir anlaşmazlık doğduğu takdirde, tüm Üyelerin uyuşmazlığı çözümlenmek gayretiyle iyi niyetle bu usullere başvuracağı anlaşılmaktadır. Farklı konularla ilgili şikâyetlerin ve karşı-şikâyetlerin birbirine bağlanmayacağı da anlaşılmaktadır.
11. Bu Mutabakat Metni yalnızca, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte veya daha sonra, kapsamdaki anlaşmaların istişare hükümleri çerçevesindeki yeni istişare talepleri için uygulanacaktır. İstişare taleplerinin, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten önce, GATT 1947 çerçevesinde veya kapsamdaki anlaşmaların yerini aldığı daha önceki başka bir anlaşma çerçevesinde sunulduğu anlaşmazlıklar için, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten hemen önce geçerli olan ilgili Anlaşmazlıkların halli kuralları ve usulleri uygulanmaya devam edecektir²⁵⁷.

²⁵⁷Bu paragraf hakkında panel raporları kabul edilmemiş veya tamamen uygulanmamış uyuşmazlıklarda da uygulanacaktır.

12. Paragraf 11 hükümlerine bakılmaksızın, gelişmekte olan bir Üye ülke kapsamındaki anlaşmalardan herhangi birine dayalı olarak gelişmiş bir Üye ülke aleyhinde şikayette bulunduğu takdirde, Panelin aşağıdaki Kararın 7 nci paragrafında öngörülen zaman çerçevesinin raporunu vermesi için yeterli olmadığını düşünmesi ve bu zaman-çerçevesinin şikayette bulunan tarafın mutabakatı ile uzatılabilmesi durumu dışında, şikayette bulunan taraf bu Mutabakat Metninin 4,5,6, ve 12 nci Maddelerinde yer alan hükümlere alternatif olarak 5 Nisan 1966 tarihli Karar'ın (BISD 145/18) ilgili hükümlerine başvurabilir. Madde 4,5,6 ve 12'de yer alan kural ve usullerle Karar'da yer alan ilgili kural ve usuller arasında farklılık olması halinde, Karar'daki kural ve usuller geçerli olacaktır.

Madde 4: İstişare

1. Üyeler kullandıkları istişare usullerinin etkinliğini güçlendirme ve geliştirme kararlılıklarını teyit ederler.
2. Her Üye kendi ülkesinde alınan, kapsamdaki herhangi bir Anlaşmanın işleyişini etkileyen önlemler konusunda bir başka Üyenin beyanını dikkate almayı ve bu beyanla ilgili yeterli istişare fırsatı tanımayı taahhüt eder²⁵⁸.
3. Kapsamdaki bir anlaşma uyarınca istişare talebinde bulunulduğu takdirde, talebin muhatabı olan Üye, karşılıklı olarak aksi kabul edilmedikçe, karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme varmak amacıyla, talebin alındığı tarihten sonra 10 gün içinde talebe cevap verecek ve talebin alındığı tarihten sonra en geç 30 günlük bir süre içinde iyi niyetle istişareye girecektir. Söz konusu Üye talebin alındığı tarihten sonra 10 gün içinde cevap vermediği veya talebin alındığı tarihten sonra en fazla 30 gün içinde veya karşılıklı olarak kabul edilen başka bir süre içinde istişareye

²⁵⁸ Herhangi bir üyenin ülkesinde bölgesel veya yerel hükümetler veya makamlarca alınan önlemlerle ilgili kapsamdaki başka herhangi bir anlaşmanın hükümleri, bu paragraftaki hükümlerden farklı hükümler içerdiği takdirde, kapsamdaki diğer anlaşma hükümleri geçerli olacaktır.

girmediği takdirde, istişare talebinde bulunan Üye doğrudan, panel oluşturulması talebinde bulunabilir.

4. İstişare talebinde bulunan Üye bu tür tüm istişare taleplerini AHO'ya ve ilgili Konseyler ile Komitelere bildirecektir. İstişare talepleri yazılı olarak ve talebin gerekçeleri, uygulanan önlemler ve şikâyetin hukuki dayanağı talepte belirtilecektir.
5. Kapsamdaki bir anlaşma hükümlerine uygun olarak yapılan istişareler sırasında, Üyeler, bu Mutabakat Metni kapsamında başka önlemlere başvurmadan önce, konu ile ilgili tatmin edici bir ayarlama yapmaya gayret etmelidirler.
6. İstişareler gizli olacak ve Üyelerin başka herhangi bir takibattaki haklarını ortadan kaldırmayacaktır.
7. Herhangi bir anlaşmazlık istişare talebinin alındığı tarihten sonra 60 gün içinde istişare yolu ile çözümlenemediği takdirde, şikâyette bulunan taraf bir panelin oluşturulmasını talep edebilir. İstişarede bulunan taraflar müştereken, istişare yolu ile uzlaşmazlığın çözümlenemediği kanaatine vardıkları takdirde, şikâyette bulunan taraf 60 günlük süre esnasında, panel oluşturulmasını talep edebilir.
8. Bozulabilir mallarla ilgili acil durumlar da dâhil olmak üzere, aciliyet gerektiren hallerde Üyeler talebin alındığı tarihten itibaren en fazla 10 gün içinde istişareye gireceklerdir. Talebin alındığı tarihten sonra 20 günlük bir süre içinde anlaşmazlık istişare yoluyla çözümlenemediği takdirde, şikâyette bulunan taraf bir panel oluşturulmasını talep edebilir.
9. Bozulabilir mallarla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere aciliyet gerektiren hallerde, anlaşmazlığa taraf olanlar, paneller ve Temyiz Organı, işlemleri mümkün olan azami ölçüde hızlandırmak için her türlü gayreti göstereceklerdir.

10. Üyeler istişareler esnasında gelişmekte olan Üye ülkelerin özel sorunlarını ve menfaatlerini özellikle dikkate alacaklardır.
11. İstişarede bulunan Üyeler dışında herhangi bir Üye, GATT 1994, Madde XXII, paragraf 1; GATS Madde XXII, paragraf 1 veya kapsamdaki diğer anlaşmaların²⁵⁹ ilgili hükümleri uyarınca yapılan istişarelerde önemli bir ticari menfaati olduğu kanaatine vardığı takdirde, bu Üye, söz konusu Maddeye uygun olarak istişare talebinin sirküle edildiği tarihten sonra 10 gün içinde, istişarelere katılmak istediğini, istişareye giren Üyelere ve AHO'ya bildirebilir. İstişare talebinin muhatabı olan Üyenin, önemli menfaat talebinin geçerli bir nedene dayandığını kabul etmesi koşuluyla, bu Üye istişarelere katılacaktır. Böyle bir durumda, AHO bundan haberdar edilecektir. İstişarelere katılma talebi kabul edilmediği takdirde, başvuruda bulunan Üye GATT 1994 Madde XXII paragraf 1 veya Madde XXIII paragraf 1, GATS Madde XXII paragraf 1 veya Madde XXIII paragraf 1 veya kapsamdaki diğer anlaşmaların ilgili hükümleri uyarınca istişare talebinde bulunmakta serbest olacaktır.

Madde 5: İyi Niyet Görevi, Uzlaştırma ve Arabuluculuk

1. İyi niyet görevi (good offices), uzlaştırma ve arabuluculuk, anlaşmazlık tarafları kabul ettiği takdirde isteğe bağlı olarak uygulanan usullerdir.
2. İyi niyet yardım, uzlaştırma ve arabuluculuk usullerini kapsayan takibatlar ve özellikle anlaşmazlık taraflarının bu takibatlar esnasındaki görüşleri

²⁵⁹ Kapsamdaki anlaşmalarda yer alan ilgili istişare hükümleri aşağıda listelenmiştir.: Tarım Anlaşması madde 19, insan ve bitki sağlığını koruyucu önlemler anlaşması madde 11, Paragraf 1, tekstil ve giyim eşyaları anlaşması madde 8, paragraf 4 ticarete teknik engeller anlaşması madde 14, paragraf 1, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri anlaşması madde 8, GATT 1994'ün VI. maddesine uygulanmasına ilişkin anlaşma madde 17, paragraf 2, GATT 1994'ün VII. maddesinin uygulanmasına ilişkin anlaşma madde 19, paragraf 2, sevk önceki inceleme anlaşması madde 7, Menşe kuralları anlaşması madde 7, ithalat lisansları anlaşması madde 6, sübvansiyonlar ve telafi edici tedbirler anlaşması madde 30, koruma tedbirleri anlaşması madde 14, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları anlaşması madde 64.1, çoklu ticaret anlaşmalarının her anlaşmanın yetkili organlarınca tespit edilen ve AHO'ya bildirilen ilgili istişare hükümleri.

gizli olacak ve tarafların bu usuller kapsamında başka takibatlardaki haklarını ortadan kaldırmayacaktır.

3. İyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk anlaşmazlığa taraf olanlarca herhangi bir zamanda talep edilebilir. Bu usuller herhangi bir zamanda başlayıp herhangi bir zamanda sona erebilir. Şikâyette bulunan taraf, iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk usulleri sona erdikten sonra, panel oluşturulması talebinde bulunabilir.
4. İstişare talebinin alındığı tarihten sonra 60 gün içinde iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk usulleri uygulandığında, şikâyette bulunan taraf panelin oluşturulmasını talep etmeden önce, istişare talebinin alındığı tarihten sonra 60 günlük bir sürenin geçmesine olanak tanınmalıdır. Anlaşmazlığa taraf olanlar müştereken, anlaşmazlığın iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk işlemi ile çözümlenemediği kanaatine vardıkları takdirde, şikâyette bulunan taraf 60-günlük süre esnasında da, panelin oluşturulmasını talep edebilir.
5. Anlaşmazlığa taraf olanların kabul etmesi halinde, iyi niyet görevi, uzlaştırma veya arabuluculuk işlemleri panel işlemi devam ederken de sürdürülebilir.
6. Genel Müdür anlaşmazlığın çözümünde Üyelere yardımcı olmak amacıyla görevi gereği iyi niyet görevi, uzlaştırma ve arabuluculuk faaliyetlerinde bulunabilir.

Madde 6: Panelin Oluşturulması

1. Panel, şikâyette bulunan tarafın talebi üzerine ve AHO bu toplantıda oybirliğiyle panelin oluşturulmamasına karar vermediği takdirde, en geç,

talebin AHO gündeminde ilk kez yer aldığı toplantıyı izleyen AHO toplantısında oluşturulacaktır²⁶⁰.

2. Panel oluşturulması talebi yazılı olacaktır. Talepte istişarelerde bulunulup bulunulmadığı belirtilecek, uygulanmakta olan özel önlemler tanıtılacak ve şikâyetin yasal dayanağının sorunu açıkça ortaya koyabilmek için yeterli bir özet yer alacaktır. Başvuruda bulunan, oluşturulacak panelin standart görev çerçeveleri dışında başka görev çerçeveleri tabi olmasını talep ettiği takdirde, yazılı talepte teklif edilen özel görev çerçeveleri metni de yer alacaktır.

Madde 7: Panellerin Görev Çerçeveleri

1. Anlaşmazlığa taraf olanlar panel oluşturulduktan sonra 20 gün içinde aksi yönde bir karar almadıkları takdirde, paneller aşağıdaki görev çerçevelerine uygun olarak faaliyet göstereceklerdir: ". Belge ile (tarafın adı) tarafından AHO'ya havale edilen konuyu (anlaşmazlığa taraf olanlarca belirtilen kapsamındaki anlaşmanın(ların) adı)'da yer alan ilgili hükümlerin ışığında incelemek ve AHO'ya bu anlaşmada(larda) öngörülen tavsiyelerde bulunmasında veya kararları almasında yardımcı olacak tespitleri yapmak".
2. Paneller, anlaşmazlığa taraf olanlarca belirtilen kapsamdaki anlaşma veya anlaşmalarda yer alan ilgili hükümleri ele alacaklardır.
3. AHO bir panel oluştururken, Başkanını, anlaşmazlığa taraf olanlarla istişarelerde bulunarak ve paragraf 1 hükümlerine tabi olarak panelin görev çerçevelerini hazırlama konusunda yetkili kılabilir. Bu şekilde hazırlanan görev çerçevelerini bütün Üyelere sirküle edilecektir. Standart görev çerçeveleri dışında başka görev çerçeveleri üzerinde mutabık

²⁶⁰ Şikayette bulunan tarafın talep etmesi halinde, en az 10 gün önceden toplantı bildiriminde bulunulması koşuluyla, AHO talep tarihinden sonra 15 gün içinde bu amaçla toplanacaktır.

kalındığı takdirde, AHO'da herhangi bir Üye bu konu ile ilgili itirazda bulunabilir.

Madde 8: Panellerin Oluşumu

1. Paneller, panele bir vaka sunmuş veya bu konuda hizmet vermiş, GATT 1947'nin akit taraflarından birinin veya bir Üyenin temsilcisi olarak, veya kapsamdaki herhangi bir anlaşma veya bu anlaşmaların yerini aldığı daha önceki bir anlaşma Konseyinin veya Komitesinin temsilcisi olarak hizmet vermiş, veya Sekretaryada görev almış, Uluslararası ticaret hukuku veya politikası konusunda ders vermiş veya bu konuda yayınları olan veya herhangi bir Üyenin üst düzeyde ticaret politikası görevlisi olarak hizmet vermiş kişiler de dâhil olmak üzere, hükümetten ve/veya hükümet-dışından vasıflı kişilerden oluşacaktır.
2. Panel üyeleri, üyelerin bağımsızlığı sağlanacak ve panelde yeterli çeşitlilikte özgeçmiş ve çok geniş deneyime sahip olanlar bulunacak şekilde seçilecektir.
3. Anlaşmazlığa taraf olanlarca aksi kabul edilmedikçe, hükümeti²⁶¹ anlaşmazlığa taraf olan Üye ülkenin vatandaşları veya 10 uncu Maddenin 2 nci paragrafında tanımlanan üçüncü şahıslar bu anlaşmazlıkla ilgili panelde görev alamazlar.
4. Sekretarya panel üyelerinin seçimine yardımcı olmak amacıyla, panel üyelerinin uygun şekilde içinde seçilebileceği, 1 inci paragrafta belirtilen niteliklere sahip hükümetten veya hükümet-dışından kişilerin açıklayıcı bir listesini bulunduracaktır. Bu liste hükümet-dışından panel üyelerinin 30 Kasım 1984 tarihinde (BISD 315/9) tespit edilen görev cetvelini ve

²⁶¹ Gümrük birlikleri veya ortak pazarların anlaşmazlığa taraf olması halinde bu hüküm gümrük birliklerine veya ortak pazara üye olan tüm ülkelerin vatandaşlarına uygulanır.

kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde tespit edilen diğer görev cetvellerini ve açıklayıcı listeleri kapsayacaktır. DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte bu görev cetvelleri ve açıklayıcı listelerde yer alan kişilerin adları bu listelerde muhafaza edilecektir. Üyeler bu kişilerin uluslararası ticaret ve kapsamdaki anlaşmaların konusu veya sektörü hakkındaki bilgi birikimleri ile ilgili bilgileri de vererek, açıklayıcı listeye dâhil edilmek üzere hükümetten ve hükümet-dışından kişilerin adlarını periyodik olarak önerebilirler. Önerilen bu adlar AHO'nun onayı üzerine listeye eklenecektir. Listede yer alan her kişi için, bu kişilerin kapsamdaki anlaşmaların konusu veya sektörü ile ilgili özel deneyim alanları veya uzmanlık dalları da listede belirtilecektir.

5. Anlaşmazlığa taraf olanlar, panel oluşturduktan sonra 10 gün içinde, panelin beş kişiden oluşmasını kabul etmedikçe, panel üç üyeden oluşacaktır. Panelin kimlerden oluştuğu Üyelere derhal bildirilecektir.
6. Sekreteryaya, anlaşmazlığa taraf olanlara, panel için aday önerecektir. Anlaşmazlık tarafları zorunlu nedenler olmadıkça aday gösterilenlere itiraz etmeyeceklerdir.
7. Panelin kuruluş tarihinden sonra 20 gün içinde panel üyeleri üzerinde mutabakata varılamadığı takdirde, Genel Müdür taraflardan herhangi birinin talebi üzerine, AHO Başkanı ve ilgili Konsey veya Komitenin Başkanı ile istişarelerde bulunarak, anlaşmazlığa konu olan kapsamdaki anlaşma veya anlaşmaların ilgili özel veya ek kurallarına veya usullerine uygun olarak en uygun gördüğü panel üyelerini anlaşmazlık taraflarına danıştıktan sonra tayin ederek panelin kompozisyonunu tespit edecektir. AHO Başkanı bu şekilde oluşturulan panelin kompozisyonunu, bu talebi aldığı tarihten sonra en geç 10 gün içinde Üyelere bildirecektir.
8. Üyeler, genel bir kural olarak, kendi görevlilerinin panel üyesi olarak görev yapmalarına izin vereceklerdir.

9. Panel üyeleri hükümet temsilcisi veya herhangi bir örgüt temsilcisi sıfatıyla değil, şahsi sıfatlarıyla görev yapacaklardır. Bu nedenle Üyeler panel üyelerine panelde görüşülen konu ile ilgili talimat vermeyecekler veya birey olarak etkilemeye çalışmayacaklardır.
10. Gelişmekte olan bir Üye ülke ile gelişmiş bir Üye ülke arasındaki anlaşmazlıklarda, gelişmekte olan Üye ülke böyle talep ettiği takdirde, panel gelişmekte olan Üye bir Ülkeden en az bir panel üyesi içerecektir.
11. Seyahat giderleri ve günlük harcırahları da kapsayan, Panel üyelerinin harcamaları, Bütçe, Mali ve İdari İşler Komitesinin tavsiyelerine dayanılarak, Genel Konsey tarafından kabul edilecek kriterlere uygun olarak DTÖ bütçesinden karşılanacaktır.

Madde 9: Çoklu şikâyet Usulleri

1. Aynı konu ile ilgili bir panel oluşturulmasını birden fazla Üye talep ettiği takdirde, bu şikâyetleri ilgili tüm Üyelerin haklarını dikkate alarak incelemek için tek bir panel oluşturulabilir. Uygun olduğunda, bu şikâyetleri incelemek için tek bir panel oluşturulmalıdır.
2. Tek panel, şikâyetlerin ayrı paneller tarafından incelenmesi halinde anlaşmazlık taraflarının sahip olmuş olacağı haklar hiçbir şekilde zarar görmeyecek şekilde incelemesini organize edecek ve bulgularını AHO'ya sunacaktır. Anlaşmazlığa taraf olanlardan birinin böyle talep etmesi halinde, panel ilgili anlaşmazlık hakkında ayrı raporlar sunacaktır. Şikâyette bulunanların her biri tarafından sunulan yazılı başvurular diğer şikâyetçilere verilecek ve her şikâyetçi diğer şikâyetçilerden biri panele görüşlerini sunduğunda hazır bulunma hakkına sahip olacaktır.
3. Aynı konudaki şikâyetleri incelemek üzere birden fazla panel oluşturulduğunda, ayrı panellerin her birinde, mümkün olan azami ölçüde,

aynı kişiler panel üyesi olarak görev yapacaklar ve bu tür anlaşmazlıklarda panel işlemine ait zaman cetveli uyumlu olacaktır.

Madde 10: Üçüncü Taraflar

1. Anlaşmazlığa konu olan kapsamdaki anlaşma çerçevesinde anlaşmazlığa taraf olanların ve diğer Üyelerin menfaatleri panel sürecinde dikkate alınacaktır.
2. Panelde görüşülen bir konuda önemli bir menfaati bulunan ve menfaatini AHO'ya bildirmiş olan bir Üye (bu Mutabakat Metninde "üçüncü taraf" olarak anılacaktır) panel tarafından dinlenme ve panele yazılı belge sunma fırsatına sahip olacaktır. Bu yazılı bildirimler anlaşmazlığa taraf olanlara da gönderilecek ve panel raporunda yansıtılacaktır.
3. Anlaşmazlığa taraf olanların panelin birinci toplantısına sundukları belgeler üçüncü taraflara da verilecektir.
4. Üçüncü bir tarafın, panel işlemine konu olmuş bir önlem kapsamında herhangi bir anlaşma çerçevesinde sahip olduğu menfaatleri hükümsüz kıldığını veya zarar verdiğini düşünmesi halinde, bu Üye bu Mutabakat Metni kapsamında, anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin normal usullere başvurabilir. Böyle bir anlaşmazlık mümkün olduğunda başlangıçtaki panele havale edilecektir.

Madde 11: Panellerin İşlevi

Panellerin işlevi AHO'nun bu Mutabakat Metni ve kapsamdaki anlaşmalar çerçevesinde sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olmaktır. Bu nedenle panel yalnızca kendisine havale edilen konuda nesnel bir

değerlendirme yapmakla kalmayıp, vakaya ilişkin gerçekler ve kapsamdaki ilgili anlaşmaların uygulanabilirliği ve bu anlaşmalara riayet konusunda da nesnel değerlendirmeler yapmalı ve AHO'ya kapsamdaki anlaşmalarda öngörülen tavsiyelerde bulunması veya kararları almasında yardımcı olacak başka tespitleri yapmalıdır. Paneller anlaşmazlığa taraf olanlarla düzenli olarak istişarelerde bulunmalı ve karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüm üretmek için kendilerine yeterince fırsat tanınmalıdır.

Madde 12: Panel Usulleri

1. Panel anlaşmazlığa taraf olanlara danıştıktan sonra aksine bir karar almadıkça, Ek 3'de yer alan Çalışma Usullerine uyacaktır.
2. Panel usulleri panel sürecini gereksiz şekilde geciktirmeden kaliteli panel raporlarının hazırlanmasını sağlayacak şekilde yeterince esnek olmalıdır.
3. Panel üyeleri anlaşmazlığa taraf olanlara danıştıktan sonra, uygun olan en kısa zamanda ve mümkünse paneli oluşturacak kişiler ve panelin görev çerçeveleri üzerinde mutabık kalındıktan sonra bir hafta içinde, eğer uygun ise, 9 uncu paragrafın hükümlerini dikkate alarak panel süreci için bir zaman cetveli belirleyeceklerdir.
4. Panel, panel süreci için zaman cetvelini tespit ederken, anlaşmazlığa taraf olanlara sunuşlarını hazırlamaları için yeterince zaman tanıyacaklardır.
5. Paneller tarafların yazılı sunuşlarını vermeleri için kesin bir tarih belirlemeli ve taraflar bu tarihlere uymalıdır.
6. Anlaşmazlığa taraf olanların her biri yazılı sunuşunu, panele ve anlaşmazlığın diğer taraf veya tarafların derhal iletilmek üzere Sekreteryaya verecektir. Panel, anlaşmazlığa taraf olanlara danıştıktan sonra, 3 üncü paragrafta anılan zaman cetvelini tespit ederken tarafların ilk sunuşlarını aynı zamanda vermeleri gerektiği yönünde karar almadıkça,

şikâyette bulunan taraf ilk sunuşunu cevap veren tarafın ilk sunuşundan daha önce verecektir. Birinci sunuşların verilmesi için birbirini takip eden bir düzenlemenin yapılması halinde, panel cevap veren tarafın sunuşunu vermesi için de kesin bir süre belirleyecektir. Bundan sonraki tüm yazılı sunuşlar aynı zamanda verilecektir.

7. Anlaşmazlığa taraf olanların karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme varamamaları halinde, panel ilk bulgularını yazılı bir rapor halinde AHO'ya sunacaktır. Böyle durumlarda panelin raporunda gerçeklerle ilgili bulgular, ilgili hükümlerin uygulanabilirliği ve bulguların ve tavsiyelerin temel mantığı belirtilecektir. Anlaşmazlığa taraf olanlar arasında konuya bir çözüm bulunduğu takdirde, panel raporunda yalnızca olayın kısa bir tanımı yapılarak çözüme varıldığı belirtilecektir.
8. Usulleri daha verimli bir hale getirebilmek için, panelin kimlerden oluşacağı ve görev çerçeveleri üzerinde mutabakata varıldığı tarihten nihai raporun anlaşmazlığa taraf olanlara verildiği tarihe kadar, panelin incelemelerini yapacağı süre genel bir kural olarak altı ayı aşmayacaktır. Bozulabilir mallarla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere, acil hallerde panel raporunu anlaşmazlığa taraf olanlara üç ay içinde vermeyi amaçlayacaktır.
9. Panel raporunu altı ay içinde veya acil hallerde üç ay içinde hazırlayamayacağı kanaatine vardığı takdirde, AHO'yu bu durumdan yazılı olarak haberdar edecek ve gecikme nedenleri ile raporunu hazırlayacağı tahmini süreyi belirtecektir. Panelin oluşturulmasından raporun Üyelere gönderilmesine kadar geçen süre hiçbir şekilde dokuz ayı aşmayacaktır.
10. Gelişmekte olan bir Üye ülke tarafından alınan bir önlemi ilgilendiren istişarelerde taraflar 4 üncü Madde 7 nci ve 8 inci paragraflarında belirlenen süreleri uzatmaya karar verebilirler. İstişarede bulunan tarafların, söz konusu süre geçtikten sonra, istişarelerin sona erdiği konusunda mutabakata varamamaları halinde, AHO Başkanı taraflara danıştıktan sonra bu sürenin uzatılıp uzatılmayacağına ve uzatılacaksa ne kadar uzatılacağına karar verecektir. Panel ayrıca, gelişmekte olan bir Üye

ülke aleyhindeki şikâyeti incelerken, gelişmekte olan Üye ülkeye savunmasını hazırlaması ve sunması için yeterli zaman tanıyacaktır. Bu paragraf uyarınca gerçekleştirilen herhangi bir fiil, 20 nci Maddenin 1 inci paragrafını ve 21 inci Maddenin 4 üncü paragrafını etkilemez.

11. Taraflardan biri veya birden fazlası gelişmekte olan bir Üye ülke ise, panelin raporunda, gelişmekte olan Üye ülkelerin Anlaşmazlıkların halli usulleri esnasında ileri sürdükleri kapsamdaki anlaşmaların bir parçasını oluşturan, gelişmekte olan Üye ülkeler için farklı ve daha-avantajlı muamele konusundaki ilgili hükümlerin ne şekilde dikkate alındığı açıkça belirtilecektir.
12. Panel, şikâyette bulunan tarafın talebi üzerine, çalışmasını herhangi bir zamanda 12 ayı aşmayacak bir süreyle erteleyebilir. Böyle bir erteleme olması halinde, bu Maddenin 8 inci ve 9 uncu paragraflarında, 20 nci Maddenin 1 inci paragrafında ve 21 inci Maddenin 4 üncü paragrafında belirtilen zaman-çerçeveleri, çalışmanın ertelendiği süre kadar uzatılacaktır. Panelin çalışması 12 aydan daha uzun süreyle ertelendiği takdirde, panel oluşturma yetkisi geçerliliğini yitirecektir.

Madde 13: Bilgi Edinme Hakkı

1. Her panel uygun gördüğü kişi veya organdan bilgi ve teknik tavsiye talep etme hakkına sahip olacaktır. Ancak, panel herhangi bir Üye'nin yetki alanı içindeki bir kişiden veya organdan bu şekilde bilgi veya tavsiye talep etmeden önce, bu Üyenin yetkili mercilerini bu durumdan haberdar edecektir. Üyeler panelin gerekli ve uygun gördüğü bu bilgilerle ilgili talebine derhal ve eksiksiz cevap vereceklerdir. Verilen gizli bilgiler, bilgileri veren Üyenin yetkililerinin, organın veya kişinin resmi izni olmadan açıklanmayacaktır.

3. Paneller ilgili her türlü kaynaktan bilgi isteyebilir ve konu ile ilgili çeşitli hususlarda görüşlerini almak üzere uzmanlara başvurabilirler. Paneller, anlaşmazlığa taraf olanlardan biri tarafından ileri sürülen bilimsel veya başka teknik konularla ilgili maddi bir hususta uzman bir inceleme grubundan tavsiye niteliğinde yazılı bir rapor isteyebilirler. Böyle bir grubun kurulmasına ilişkin kurallar ve usuller Ek 4'de yer almaktadır.

Madde 14: Gizlilik

1. Panel müzakereleri gizli olacaktır.
2. Panel raporları, sunulan bilgilerin ve beyanların ışığında, anlaşmazlığa taraf olanların yokluğunda taslak şeklinde hazırlanacaktır.
3. Ayrı ayrı panel üyeleri tarafından panel raporunda ifade edilen görüşler rapora isim belirtilmeden yazılacaktır.

Madde 15: Ara Değerlendirme Aşaması

1. Sunulan mukabil delillerin ve sözlü argümanların değerlendirilmesini müteakip, panel, rapor taslağının deskriptif (olgusal ve argüman) kısımlarını ihtilafın taraflarına sunacaktır. Panel tarafından belirlenen bir süre içinde, taraflar düşüncelerini yazılı olarak sunacaklardır.
2. İhtilafın taraflarından düşünce alınması için belirlenen sürenin dolmasını müteakip, panel, taraflara, hem deskriptif kısımları hem de panelin bulgularını ve sonuçlarını içeren bir ara rapor sunacaktır. Panel tarafından tespit edilen bir süre içinde, taraflardan biri, nihai raporun Üyelere dağıtımından önce ara raporun kesin hususlarının panel tarafından gözden geçirilmesi için yazılı bir talep sunabilir. Taraflardan birinin talebi üzerine, panel, yazılı düşüncelerde belirtilen konularda taraflar ile bir başka toplantı

daha yapacaktır. Düşünce süresi içinde herhangi bir taraftan hiçbir düşünce alınmaz ise, ara rapor nihai panel raporu olarak kabul edilecek ve derhal Üyelere dağıtılacaktır.

3. Nihai panel raporunun bulguları, ara değerlendirme aşamasında yapılan argümanların bir tartışmasını içerecektir. Ara değerlendirme aşaması, Madde 12'nin 8 sayılı paragrafında belirtilen süre içinde yapılacaktır.

Madde 16: Panel Raporlarının Kabul Edilmesi

1. Üyelere panel raporlarını inceleyebilmeleri için yeterli zaman tanımak için, raporlar, Üyelere dağıtıldıkları tarihten 20 gün sonraya kadar AHO tarafından kabul edilmek üzere ele alınmayacaktır.
2. Bir panel raporuna itirazları olan Üyeler, panel raporunun değerlendirileceği AHO toplantısından en az 10 gün önce dağıtılmak üzere itirazlarını açıklamak için yazılı gerekçeler vereceklerdir.
4. Bir ihtilafın tarafları, panel raporunun AHO tarafından incelenmesine tam olarak katılma hakkına sahip olacaklar ve görüşleri tam olarak kaydedilecektir.
5. Bir panel raporunun Üyelere dağıtıldığı tarihten sonra 60 gün içinde, bir AHO toplantısında²⁶² kabul edilecektir, meğerki ihtilafın bir tarafı temyiz etme kararını AHO'ya resmen bildirsin veya AHO oybirliğiyle raporu kabul etmemeye karar versin. Bir taraf temyiz etme kararını bildirmiş ise, panelin raporu, temyiz tamamlanmasına kadar AHO tarafından kabul edilmek üzere ele alınmayacaktır. Bu kabul prosedürü, Üyeleri'n bir panel raporu hakkındaki görüşlerini ifade etme hakkına hanel getirmez.

²⁶² Bu süre içinde, madde 16'nın 1 ve 4 sayılı paragraflarının gereklerinin yerine getirilmesini imkan tanıyan bir zamanda bir AHO toplantısı takvime bağlanmaz ise, bu amaçla bir AHO toplantısı yapılacaktır.

Madde 17: Temyiz İncelemesi

Daimi Temyiz Organı:

1. AHO tarafından bir daimi Temyiz Organı kurulacaktır. Temyiz Organı, panel vakalarından gelen temyiz taleplerini karara bağlayacaktır. Temyiz Organı, yedi kişiden oluşacak olup bunlardan üçü herhangi bir dâvada görev yapacaktır. Temyiz Organında görev yapan kişiler münavebeli olarak görev yapacaktır. Bu münavebe, Temyiz Organının çalışma prosedürlerinde belirlenecektir.
2. AHO dört yıl süreyle Temyiz Organında görev yapacak kişileri tayin edecek olup bunlardan her biri bir defa tayin edilebilir. Ancak, DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girişinden hemen sonra tayin olunan yedi kişiden kurayla belirlenecek üçünün görev süreleri iki yılsonunda bitecektir. Boşalan üyelikler doldurulacaktır. Süresi dolmamış bir kişinin yerine tayin olan bir kimse, selefinin görev süresinin geriye kalan kısmı kadar görev yapacaktır.
3. Temyiz Organı, hukuk ve uluslararası ticaret alanlarında ve genel olarak ele aldığı anlaşmaların konularında kanıtlanmış uzmanlık sahibi ve tanınmış otoritesi olan kişilerden oluşacaktır. Bu kişiler, herhangi bir hükümete bağlı olmayacaklardır. Temyiz Organı üyeleri, DTÖ üyelerini geniş biçimde temsil eden nitelikte olacaktır. Temyiz Organında görev yapan bütün kişiler, her zaman ve kısa bir bildirim üzerine hazır olacaklar ve DTÖ'nün ihtilaf çözümü faaliyetleri ve ilgili diğer faaliyetleri hakkında daima bilgili olacaklardır. Doğrudan veya dolaylı bir çıkar çatışması yaratabilecek ihtilafların incelenmesine katılmayacaklardır.
4. Üçüncü taraflar değil, sadece ihtilafın tarafları bir panel raporunu temyiz edebilirler. Madde 10 paragraf 2 gereğince, ele alınan konuda önemli bir çıkarları olduğunu AHO'ya bildiren üçüncü taraflar, Temyiz Organına

yazılı başvurular yapabilir ve kendilerine bunun tarafından dinlenmek fırsatı verilebilir.

5. Genel bir kural olarak, duruşmalar, bir tarafın temyize başvurma kararını resmen bildirdiği tarihten Temyiz Organının raporunu dağıttığı tarihe kadar 60 günü geçmeyecektir. Takvimini belirlerken Temyiz Organı, eğer ilgili ise, Madde 4 paragraf 9'un hükümlerini göz önüne alacaktır. Temyiz Organı, raporunu 60 gün içinde veremeyeceği kanısında ise, raporunu teslim edeceği süreye ilişkin bir tahminle birlikte, gecikme nedenlerini yazılı olarak AHO'ya bildirecektir. Duruşmalar hiçbir durumda 90 günü geçmeyecektir.
6. Bir temyiz, panel raporunda ele alınan hukuki konular ve panel tarafından geliştirilen hukuki yorumlar ile sınırlı olacaktır.
7. Temyiz Organına, ihtiyaç duyduğu uygun idari ve hukuki destek sağlanacaktır.
8. Yolculuk ve geçim ödenekleri dahil, Temyiz Organında görev yapan kişilerin giderleri, Bütçe, Finans ve İdare Komitesi'nin tavsiyeleri temelinde, Genel Konsey tarafından kabul edilecek kriterlere uygun olarak DTÖ bütçesinden karşılanacaktır.

Temyiz İncelemesi Prosedürleri:

9. AHO Başkanı ve Genel Müdür ile istişare içinde Temyiz Organı tarafından çalışma prosedürleri tespit edilecek ve bilgi için Üyelere tebliğ edilecektir.
10. Temyiz Organının duruşmaları gizli olacaktır. Temyiz Organının raporları, ihtilafın taraflarının gıyabında ve sağlanan bilgilerle yapılan beyanların ışığında kaleme alınacaktır.
11. Temyiz Organında görev yapan kişilerce Temyiz Organı raporunda ifade edilen görüşler anonim olacaktır.

12. Temyiz Organı, temyiz işlemleri sırasında paragraf 6'ya uygun olarak gündeme getirilen hususlardan her birini ele alacaktır.
13. Temyiz Organı, panelin hukuki bulgu ve sonuçlarını destekleyebilir, tadil edebilir veya reddedebilir.

Temyiz Organı Raporlarının Kabul Edilmesi:

14. AHO, Temyiz Organı raporunu, Üyelere dağıtımını müteakip 30 gün içinde kabul etmemeye oybirliğiyle karar vermedikçe, Temyiz Organı raporları AHO tarafından kabul edilecek ve ihtilafın taraflarınca da şartsız olarak onaylanacaktır²⁶³. Bu kabul prosedürü, Üyeleri'n Temyiz Organı raporu hakkındaki görüşlerini ifade etme hakkına hanel getirmez.

Madde 18: Panel veya Temyiz Organı ile Haberleşme

1. Panel veya Temyiz Organı tarafından incelenmekte olan hususlar hakkında panel veya Temyiz Organı ile tek yanlı haberleşmeler olmayacaktır.
2. Panel veya Temyiz Organına yapılan yazılı başvurular gizlilik içinde işlem görecektir, fakat ihtilafın taraflarına açık olacaktır. Bu Mutabakat Metnindeki hiçbir şey, bir ihtilafın bir tarafının, kendi pozisyonuna ilişkin olarak kamuya açıklamalar yapmasını engellemeyecektir. Üyeler, bir başka Üye tarafından panel veya Temyiz Organına sunulan ve o Üye tarafından gizli olarak nitelendirilen bilgileri gizli tutacaklardır. Bir ihtilafın bir tarafı, bir Üye'nin talebi üzerine, yazılı başvuruları içinde bulunan bilgilerden kamuya açıklanabilecek olanlar hakkında gizli olmayan bir özet verecektir.

²⁶³ Bu süre içinde bir AHO toplantısı takvime bağlanmamış ise, bu amaçla böyle bir AHO toplantısı yapılacaktır.

Madde 19: Panel ve Temyiz Organının Tavsiyeleri

1. Bir panel veya Temyiz Organı, bir tedbirin ele alınan bir anlaşmaya uygun olmadığı sonucuna varırsa, ilgili Üye'nin²⁶⁴ bu tedbiri anlaşmayla uyumlu hale getirmesini tavsiye edecektir²⁶⁵. Tavsiyelerine ek olarak, panel veya Temyiz Organı, ilgili Üye'nin tavsiyeleri nasıl uygulayabileceğine ait yollar da önerebilir.
2. Madde 3 paragraf 2'ye uygun olarak, panel ve Temyiz Organı, bulguları ve tavsiyelerinde, anlaşmalarda sağlanan hak ve yükümlülükleri arttıramaz veya azaltamaz.

Madde 20: AHO Kararları İçin Zaman Çerçevesi

İhtilafın taraflarınca aksi kararlaştırılmadıkça, AHO tarafından panelin oluşturulduğu tarihten AHO'nun panel veya temyiz raporunu kabul için değerlendirdiği tarihe kadar olan süre, kural olarak, eğer panel raporu temyiz edilmez ise dokuz ayı, temyiz edilir ise 12 ayı geçmeyecektir. Madde 12 paragraf 9 veya Madde 17 paragraf 5 gereğince, Temyiz Organı, raporunun sunulması için süreyi uzatırsa, ilave süre yukarıdaki sürelerle ilave edilecektir.

Madde 21: Tavsiyeler ve Kararların Uygulanmasının Denetimi

1. Bütün Üyeleri'n yararına olacak şekilde ihtilafların etkin biçimde çözümlenmesi için, AHO'nun tavsiye ve kararlarına derhal uyulması elzemdir.

²⁶⁴ “İlgili Üye” panel veya temyiz organı tavsiyelerinin yönelik olduğu ihtilafın tarafıdır.

²⁶⁵ GATT 1994'ün veya ilgili bir başka anlaşmanın ihlalini içermeyen olaylardaki tavsiyelerle ilgili olarak bkz madde 26.

2. İhtilaf çözümlenmeye tabi olmuş tedbirlerle ilgili olarak gelişmekte olan ülke Üyelerin çıkarlarını etkileyen hususlara özel dikkat gösterilmelidir.
3. Panel veya Temyiz Organı raporunun kabul edildiği tarihten sonra 30 gün²⁶⁶ içinde yapılan bir AHO toplantısında, ilgili Üye, AHO'nun tavsiyeleri ve kararlarının uygulanması hakkındaki düşüncelerini AHO'ya bildirecektir. Tavsiye ve kararlara derhal uyulması mümkün değil ise, ilgili Üye, bunu yapmak için makul bir süreye sahip olacaktır. Makul süre:
 - (a) AHO tarafından onaylanmak şartıyla ilgili Üye'nin önerdiği süre veya bu onayın verilmemesi halinde,
 - (b) Tavsiye ve kararların kabul edildiği tarihten sonra 45 gün içinde ihtilafın taraflarınca karşılıklı mutabakat içinde belirlenen bir süre veya böyle bir mutabakatın yokluğu halinde,
 - (c) Tavsiye ve kararların kabul edildiği tarihten sonra 90 gün içinde tahkim yoluyla tespit edilen bir süre olacaktır²⁶⁷. Bu tahkimde, panel veya Temyiz Organı tavsiyelerinin uygulanması için makul sürenin, panel veya Temyiz Organı raporunun kabul edildiği tarihten itibaren 15 ayı geçmemesi gerektiği ilkesi, hakem²⁶⁸ tarafından esas alınacak ilke olmalıdır. Ancak, özel şartlara göre, bu süre daha kısa veya daha uzun olabilir.
3. Madde 12 paragraf 9 veya Madde 17 paragraf 5 gereğince panel veya Temyiz Organı, raporunun sunulma süresini uzatmış olmadıkça, AHO tarafından panelin oluşturulduğu tarihten makul sürenin belirlendiği tarihe kadar geçen süre 15 ayı geçmeyecektir, meğerki ihtilafın tarafları başka bir karar versinler. Panel veya Temyiz Organı, raporunun sunulma süresini

²⁶⁶ Bu süre içinde bir AHO toplantısı takvime bağlanmamış ise, bu amaçla bir AHO toplantısı yapılacaktır.

²⁶⁷ Taraflar, konunun tahkime havale edilmesinden sonra 10 gün içinde bir hakem üzerinde mutabık kalmazlar ise, hakem, taraflar ile istişare ettikten sonra 10 gün içinde Genel Müdür tarafından tayin edilecektir.

²⁶⁸ "Hakem" tabiri, bir tek kişi veya bir grubu belirtmektedir.

uzatmış ise, ilave süre 15 aylık süreye eklenecektir; ancak şu şartla ki, ihtilafın tarafları istisnai şartlar olduğu üzerinde mutabık kalmadıkça, toplam süre 18 ayı aşmayacaktır.

4. Tavsiye ve kararlara uymak için alınan tedbirlerin varlığı veya bir anlaşmaya uygunluğu hakkında ihtilaf olduğunda, bu ihtilaf, mümkün olduğunda orijinal panele başvuru dâhil, bu ihtilaf çözümleme usullerine başvurulmak suretiyle çözüme bağlanacaktır. Panel, raporunu, konunun kendisine sevk edildiği tarihten sonra 90 gün içinde dağıtacaktır. Panel, raporunu bu zaman çerçevesi içinde sunamayacağı kanısında ise, raporunu sunacağı süreye ilişkin bir tahminle birlikte, gecikme nedenlerini yazılı olarak AHO'ya bildirecektir.
5. AHO kabul edilen tavsiye veya kararların uygulanmasını denetim altında tutacaktır. Tavsiye veya kararların uygulanması konusu, bunların kabul edilmesini müteakip herhangi bir zamanda herhangi bir Üye tarafından AHO'da gündeme getirilebilir. AHO aksine karar vermedikçe, tavsiye veya kararın uygulanması konusu, paragraf 3 gereğince makul sürenin belirlendiği tarihten altı ay sonraki AHO toplantısının gündemine konulacak ve konu çözümleninceye kadar AHO gündeminde kalacaktır. Bu tür her AHO toplantısından en az 10 gün önce, ilgili Üye, AHO'ya, tavsiye veya kararların uygulanmasında aldığı mesafe hakkında yazılı bir durum raporu verecektir.
6. Eğer konu bir gelişmekte olan ülke Üye tarafından gündeme getirilmiş bir konu ise, AHO, şartlara uygun olabilecek başka hangi işlemleri yapabileceğini inceleyecektir.
7. Eğer konu, bir gelişmekte olan ülke Üye tarafından sunulmuş bir konu ise, hangi uygun işlemin yapılabileceğini incelerken, AHO, sadece şikâyetçi olunan tedbirlerin ticaret kapsamını değil, aynı zamanda bu tedbirlerin ilgili gelişmekte olan ülke Üyelerin ekonomisi üzerindeki etkilerini de dikkate alacaktır.

Madde 22: Tazminat ve Tavizlerin Askıya Alınması

1. Tazminat ve tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, tavsiye ve kararların makul bir süre içinde uygulanmaması halinde kullanılabilen geçici tedbirlerdir. Ancak, bir tedbiri ilgili anlaşmalar ile uyumlu hale getirmek için, ne tazminat ne de tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, bir tavsiyenin tam olarak uygulanmasına tercih edilmez. Tazminat isteğe bağlıdır ve eğer verilirse, ilgili anlaşmalara uygun olmalıdır.
2. İlgili Üye, bir anlaşmaya uygun olmadığı anlaşılan tedbiri, o anlaşmaya uygun hale getirmez veya Madde 21 paragraf 3 gereğince belirlenen makul süre içinde tavsiye ve kararlara başka bir biçimde uymaz ise, o Üye, karşılıklı olarak kabul edilir bir tazminat belirlemek amacıyla, talep edildiğinde ve makul sürenin dolmasından önce, ihtilaf çözümüleme prosedürlerini devreye sokan herhangi bir taraf ile müzakerelere girecektir. Makul sürenin dolmasından sonra 20 gün içinde tatminkâr bir tazminat üzerinde mutabık kalmamaz ise, ihtilaf çözümüleme prosedürlerini devreye sokan herhangi bir taraf, ilgili anlaşmalar çerçevesindeki tavizler veya diğer yükümlülüklerin ilgili Üye'ye uygulanmasını askıya almak için AHO'dan izin talep edebilir.
3. Hangi tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınacağını değerlendirirken, şikâyetçi taraf aşağıdaki ilke ve prosedürleri uygulayacaktır:
 - (a) genel ilke olarak, şikâyetçi taraf, öncelikle, panel veya Temyiz Organının bir ihlal veya başka bir aykırılık veya uygunsuzluk bulduğu sektörle aynı sektöre (sektörlere) yönelik olarak taviz veya diğer yükümlülükleri askıya almalıdır;
 - (b) şikâyetçi taraf, aynı sektöre (sektörlere) yönelik olarak taviz veya diğer yükümlülüklerinin askıya alınmasının mümkün veya etkin olmadığı

kanısında ise, aynı anlaşma çerçevesinde diğer sektörlerdeki taviz veya diğer yükümlülükleri askıya alabilir;

(c) şikâyetçi taraf, aynı anlaşma çerçevesinde diğer sektörlerle yönelik olarak taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasının mümkün veya etkin olmadığı ve durumun yeterince ciddi olmadığı kanısında ise, bir başka ilgili anlaşma kapsamındaki taviz veya diğer yükümlülükleri askıya alabilir;

(d) yukarıdaki ilkeleri uygularken, şikâyetçi taraf şu hususları dikkate alacaktır:

(i) Sektördeki ticaret veya panel veya Temyiz Organının bir ihlal veya bir başka aykırılık veya uygunsuzluk bulduğu anlaşma çerçevesindeki ticaret ve bu ticaretin şikâyetçi taraf bakımından önemi;

(ii) İhlal veya uygunsuzluk ile ilgili daha geniş kapsamlı ekonomik unsurlar ve taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasının daha geniş kapsamlı iktisadi sonuçları;

(e) şikâyetçi taraf, (b) ve (c) alt paragrafları gereğince taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için izin talep ediyor ise, bunun nedenlerini talebinde belirtecektir. Talebin AHO'ya gönderilmesi ile aynı anda, ilgili Konseylere ve alt paragraf (b) kapsamındaki bir talep halinde, ilgili sektörel organlara da gönderilecektir;

(f) bu paragraf açısından, "sektör" demek:

(i) mallar ile ilgili olarak, bütün mallar;

(ii) hizmetler ile ilgili olarak, temel sektörleri tarif eden mevcut "Hizmetlerin Sektörel Sınıflandırılması Listesi"nde belirtilen bir temel sektör;¹⁴

(iii) ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak ise, Kısım II'nin 1, veya 2, veya 3, veya 4, veya 5, veya 6, veya 7 sayılı bölümlerinde kapsanan fikri mülkiyet hakkı kategorilerinden her biri, veya Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının Kısım III veya Kısım IV kısımlarındaki yükümlülükler demektir;

(g) bu paragraf açısından, "anlaşma" demek:

(i) Mallar ile ilgili olarak, bir bütün olarak, DTÖ Anlaşmasının Ek 1A'sında listesi verilen anlaşmalar ve ihtilafa taraf olan ilgili taraflar bu anlaşmalara taraf oldukları ölçüde Çoklu Ticaret Anlaşmaları;

(ii) Hizmetler ile ilgili olarak, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması;

(iii) Fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması demektir.

4. Tavizler veya diğer yükümlülüklerin AHO tarafından müsaade edilen askıya alınmasının düzeyi, ihlal veya aykırılığın düzeyi ile orantılı olacaktır.

5. İlgili anlaşma yasaklıyor ise, AHO tavizlerin veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin vermeyecektir.

6. Paragraf 2'de anlatılan durum meydana geldiğinde, AHO, talep üzerine, oybirliğiyle talebi reddetmeye karar vermedikçe, makul sürenin dolmasından sonra 30 gün içinde tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin verecektir. Ancak, ilgili Üye önerilen askıya alma düzeyine itiraz eder veya paragraf 3'de belirtilen ilke ve prosedürlere

uyulmamış olduğunu iddia ederse, şikâyetçi taraf paragraf 3(b) veya (c) gereğince tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması için izin talebinde bulunduğu, konu tahkime havale edilecektir. Bu tahkim, eğer üyeler mevcut ise orijinal panel tarafından veya Genel Müdür'ün tayin ettiği bir hakem²⁶⁹ tarafından yapılacak ve makul sürenin dolmasından sonra 60 gün içinde tamamlanacaktır. Tahkim devam ederken tavizler veya diğer yükümlülükler askıya alınmayacaktır.

7. Paragraf 6 gereğince hareket eden hakem²⁷⁰, askıya alınacak olan tavizler veya diğer yükümlülüklerin niteliğini incelemeyecek, fakat bu askıya alınmanın düzeyinin ihlal veya aykırılığın düzeyi ile orantılı olup olmadığını tespit edecektir. Hakem, tavizler veya diğer yükümlülüklerin önerilen askıya alınmasının ilgili anlaşma kapsamında mümkün olup olmadığını da belirleyebilir. Ancak, tahkime havale edilen konu, paragraf 3'te belirtilen ilke ve prosedürlere uyulmamış olduğu yolunda bir iddiayı da içeriyorsa, hakem bu iddiayı inceleyecektir. Hakem bu ilke ve prosedürlere uyulmamış olduğuna karar verirse, şikâyetçi taraf bu ilke ve prosedürleri paragraf 3'e uygun şekilde uygulayacaktır. Taraflar hakem kararını kesin olarak kabul edecek ve ikinci bir tahkim yaptırmaya çalışmayacaklardır. AHO, hakemin kararından derhal haberdar edilecek ve talep üzerine, talebin reddine oybirliğiyle karar vermedikçe ve eğer talep hakemin kararına uygun ise, tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasına izin verecektir.
8. Tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınması, geçici olacak ve ilgili bir anlaşmaya uygun olmadığı anlaşılan tedbir kaldırılincaya kadar veya tavsiyeleri veya kararları uygulamak zorunda olan Üye ihlal veya aykırılığa bir çözüm buluncaya kadar veya karşılıklı olarak tatmin edici bir çözüme ulaşıncaya kadar, ancak ve ancak o zamana kadar uygulanacaktır. Madde 21 paragraf 6'ya uygun olarak, tazminat sağlanmış veya tavizler veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmış olduğu fakat bir tedbirin ilgili anlaşmalara uygun hale getirilmesine yönelik tavsiyelerin uygulanmamış olduğu haller

²⁶⁹ "Hakem" tabiri, tek bir kişiyi veya grubu belirtmektedir.

²⁷⁰ "Hakem" tabiri, tek bir kişiyi veya bir grubu veya hakem sıfatıyla görev yapan orijinal panelin üyelerini belirtmektedir.

dâhil, AHO, kabul edilen tavsiyeler veya kararların uygulanmasını denetim altında tutmaya devam edecektir.

9. İlgili anlaşmaların ihtilaf çözümüleme hükümleri, bir Üye'nin toprakları içindeki bölgesel veya yerel yönetimler veya makamlar tarafından alınan ve bu hükümlere uyulmasını etkileyen tedbirlerle ilgili olarak devreye sokulabilir. AHO ilgili bir anlaşmanın bir hükmüne uyulmamış olduğuna karar verdiğinde, sorumlu Üye, bu hükme uyulmasını sağlamak için elinde olan bütün makul tedbirleri alacaktır. İlgili anlaşmaların ve bu Mutabakat Metninin tazminatla ve taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alınmasıyla ilişkili hükümleri, bu uymanın sağlanmasının mümkün olmamış olduğu durumlarda geçerlidir²⁷¹.

Madde 23: Çok Taraflı Sistemin Güçlendirilmesi

1. Üyeler, ilgili anlaşmalar çerçevesinde bir yükümlülük ihlalinin veya bir başka menfaat ihlali veya engellemesinin veya ilgili anlaşmaların herhangi bir amacına ulaşılması önündeki bir engelin giderilmesini istediklerinde, bu Mutabakat Metninin kural ve prosedürlerine müracaat ve riayet edeceklerdir. 2. Böyle durumlarda, Üyeler:

- (a) Bu Mutabakat Metninin kural ve prosedürlerine uygun olarak ihtilaf çözümüleme mekanizmasına başvuru yolu dışında, bir ihlalin meydana gelmiş olduğu, menfaatlerin ihlal edilmiş veya engellenmiş olduğu veya ilgili anlaşmaların herhangi bir amacına ulaşılmasına mani olunduğu yolunda bir tespit yapmayacaklar ve böyle bir tespiti, AHO tarafından kabul edilen panel veya Temyiz Organı raporunda yer alan bulgulara veya işbu Mutabakat Metni çerçevesinde verilen bir hakem kararına uygun olarak yapacaklar;

²⁷¹ İlgili herhangi bir anlaşmanın bir üyenin toprakları içindeki bölgesel veya yerel yönetimler veya makamlar tarafından alınan tedbirlerle ilişkili hükümleri bu paragraf hükümlerinden farklı hükümler içeriyor ise, söz konusu ilgili anlaşmanın hükümleri geçerli olacaktır.

- (b) ilgili Üye'nin tavsiye ve kararları uygulaması için makul süreyi belirlemek amacıyla Madde 21'de belirtilen prosedürleri izleyecekler ve
- (c) taviz veya diğer yükümlülüklerin askıya alma düzeyini belirlemek için Madde 22'de belirtilen prosedürleri izleyecekler ve ilgili Üye'nin tavsiye ve kararları o makul süre içinde uygulamamasına yanıt olarak ilgili anlaşmalar çerçevesinde taviz veya diğer yükümlülükleri askıya almadan önce AHO'nun iznini alacaklardır.

Madde 24: En Az Gelişmiş Ülke Üyeler ile İlgili Özel Prosedürler

1. Bir en az gelişmiş ülke Üye ile ilgili bir ihtilafın nedenlerinin belirlenmesinin ve ihtilaf çözümü prosedürlerinin bütün aşamalarında, en az gelişmiş ülke Üyeleri'n özel durumuna dikkat gösterilecektir. Bu bakımdan, Üyeler, en az gelişmiş bir ülke Üye ile ilgili olarak bu prosedürler çerçevesinde bir konuyu gündeme getirirken gerekli itidali göstereceklerdir. Bir en az gelişmiş üye Ülke tarafından alınan bir tedbirden dolayı ihlal veya engelleme meydana geldiği tespit edilir ise, şikâyetçi taraflar, tazminat talep ederken veya bu prosedürler çerçevesinde taviz veya diğer yükümlülüklerin uygulanmasının askıya alınması için izin almaya çalışırken gerekli itidali göstereceklerdir.
2. Bir en az gelişmiş Ülke ile ilgili ihtilaf çözümü durumlarında, istişareler sürecinde tatminkâr bir çözüm bulunamamış ise, Genel Müdür veya AHO Başkanı, bir en az gelişmiş ülke Üye'nin talebi üzerine, bir panel talebi sunulmadan önce, ihtilafı çözüme bağlamakta taraflara yardımcı olmak amacıyla yardımlarını, uzlaştırma ve arabulucu gayretlerini sunacaktır. Genel Müdür veya AHO Başkanı, bu yardımı sağlarken, uygun gördükleri herhangi bir kaynakla istişare edebilirler.

Madde 25: Tahkim

1. İhtilaf çözümlemenin alternatif bir yolu olarak DTÖ içinde seri tahkim, her iki tarafça açık bir biçimde tarif edilen konular hakkındaki belirli ihtilafların çözülmesini kolaylaştırabilir.
2. Bu Mutabakat Metninde aksine bir hüküm olmadıkça, tahkime gidilmesi, izlenecek prosedürler hakkında mutabık kalacak tarafların karşılıklı anlaşmasına tabi olacaktır. Tahkime gidilmesi hakkındaki anlaşmalar, tahkim sürecinin fiilen başlamasından yeterli bir süre önce tüm Üyelere bildirilmelidir.
3. Diğer Üyeler, tahkime gidilmesi hakkında anlaşmaya varmış olan tarafların mutabakatı üzerine tahkim işlemine taraf olabilirler. Tahkimin tarafları, tahkim kararına uymayı taahhüt edeceklerdir. Tahkim kararları, herhangi bir Üye tarafından onlarla ilgili herhangi bir husus gündeme getirildiğinde, AHO'ya ve ilgili herhangi bir anlaşmanın Konsey veya Komitesine bildirilecektir.
3. Bu Mutabakat Metninin 21. ve 22. maddeleri, gerekli değişikliklerle, tahkim kararlarına uygulanacaktır.

Madde 26:

1. GATT 1994 Madde XXIII Paragraf 1(b)'de Tarif Edilen Tipteki İhlalsizlik şikâyetler:

GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (b) hükümlerinin ilgili bir anlaşma için geçerli olduğu durumlarda, bir panel veya Temyiz Organı, sadece, o Anlaşma hükümlerine aykırı olan veya olmayan herhangi bir tedbirin bir Üye tarafından uygulanması nedeniyle, ilgili anlaşma kapsamında doğrudan veya dolaylı olarak kendisine tahakkuk eden herhangi bir faydanın ihlal edilmekte veya engellenmekte olduğunun veya o

Anlaşma'nın herhangi bir amacına ulaşılmasına mani olduğunun ihtilafın bir tarafınca düşünüldüğü durumlarda kararlar ve tavsiyelerde bulunabilir. Bir olayın, GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (b) hükümlerinin geçerli olduğu bir ilgili anlaşmanın hükümleriyle çatışmaya bir tedbirle ilgili olduğuna böyle bir tarafça inanıldığı ve Temyiz Organınca da tespit edildiği durumda ve ölçüde, aşağıdakilere tabi olarak, bu Mutabakat Metnindeki prosedürler uygulanacaktır:

- (a) Şikâyetçi taraf, ilgili anlaşmayla çatışmayan bir tedbirle ilişkili herhangi bir şikâyete destek mahiyetinde ayrıntılı bir gerekçe sunacaktır;
- (b) Bir tedbirin, ihlal olmaksızın ilgili anlaşma altındaki menfaatleri ihlal ettiğinin veya engellediğinin veya o anlaşma amaçlarına ulaşılmasına mani olduğunun tespit edilmesi halinde, tedbiri geri çekme yükümlülüğü yoktur. Ancak, bu gibi durumlarda, panel veya Temyiz Organı, ilgili Üye'nin karşılıklı olarak tatminkâr bir ayarlama yapmasını tavsiye edecektir;
- (c) Madde 21'in hükümleri saklı kalmak üzere, Madde 21 paragraf 3'te öngörülen tahkim, taraflardan herhangi birinin talebi üzerine, ihlal edilmiş veya engel olunmuş menfaatlerin düzeyinin bir tespitini içerebilir ve karşılıklı olarak tatminkâr bir ayarlamaya varılmasının yollarını ve yöntemlerini önerebilir; bu tür öneriler ihtilafın taraflarını bağlayıcı nitelikte olmayacaktır;
- (d) Madde 22 paragraf 1 hükümleri saklı kalmak üzere, tazminat, ihtilafın nihai çözümü olarak karşılıklı tatminkâr bir ayarlamamanın bir parçası olabilir.

2. GATT 1994 Madde XXIII Paragraf 1 (c)'de Tarif Edilen Tipteki şikâyetler:

GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (c) hükümlerinin ilgili bir anlaşma için geçerli olduğu durumlarda, bir panel, sadece, GATT 1994 Madde XXIII paragraf 1 (a) ve paragraf 1 (b) hükümlerinin geçerli olduğu durumlar dışındaki bir durumun varlığı nedeniyle, ilgili anlaşma kapsamında doğrudan veya dolaylı olarak kendisine tahakkuk eden herhangi bir faydanın ihlal edilmekte veya engellenmekte olduğunun veya o Anlaşma'nın herhangi bir amacına ulaşılmasına mani olduğunun bir tarafça düşünüldüğü durumlarda kararlar ve tavsiyelerde bulunabilir. Konunun bu paragraf kapsamına girdiğine böyle bir tarafça inanıldığı ve panel tarafından da tespit edildiği durumda ve ölçüde, bu Mutabakat Metninin prosedürleri, panel raporunun Üyelere dağıtıldığı aşamaya kadar ve bu aşama dâhil olmak üzere geçerli olacaktır. Tavsiye ve kararların kabul için incelenmesinde ve uygulanmalarının denetiminde, 12 Nisan 1989 tarihli (BISD 36S/61-67) Karar'da yer alan ihtilaf çözümü kuralları ve prosedürleri uygulanacaktır. Bunlar yanında, aşağıdakiler de uygulanacaktır:

- (a) şikâyetçi taraf, bu paragraf kapsamına giren konularla ilgili olarak sunulan herhangi bir iddiaya destek mahiyetinde ayrıntılı bir gerekçe sunacaktır;
- (b) bu paragraf kapsamındaki konuları ihtiva eden olaylarda, bir panel bu olayların bu paragraf kapsamındakilerden başka ihtilaf çözümü kurallarını da içine aldığını tespit ederse, panel, bu konuları ele alan bir raporu ve bu paragraf kapsamındaki konular hakkında ayrı bir raporu AHO'ya dağıtacaktır.

Madde 27: Sekretarya ‘nın Sorumlulukları

1. Sekretarya, özellikle, ele alınan konuların hukuki, tarihi ve prosedürle ilgili yönlerinde panellere yardımcı olmaktan ve sekretaryal ve teknik destek sağlamaktan sorumlu olacaktır.
2. Sekretarya Üyelere talep üzerine ihtilaf çözümü konusunda yardımcı olurken, gelişmekte olan ülke Üyelere ihtilaf çözümü alanında ek hukuki danışmanlık ve yardım sağlamak da gerekli olabilir. Bu amaçla, Sekretarya, talep eden herhangi bir gelişmekte olan ülke Üye'ye DTÖ teknik işbirliği hizmetlerinden vasıflı bir hukuk uzmanı tahsis edecektir. Bu uzman, Sekretarya ‘nın sürekli tarafsızlığını sağlayan bir biçimde, gelişmekte olan ülke Üye'ye yardımcı olacaktır.
3. Sekretarya, Üyeleri'n uzmanlarının bu konuda daha bilgili olmalarını sağlamak için, bu ihtilaf çözme prosedürleri ve uygulamaları hakkında ilgilenen Üyeler için özel eğitim kursları düzenleyecektir.

EK 2

MUTABAKAT METNİ KAPSAMINDAKİ ANLAŞMALAR

(A) Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması

(B) Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

Ek 1A: Mal Ticareti Hakkında Çok Taraflı Anlaşmalar

Ek 1B: Hizmet Ticareti Hakkında Genel Anlaşma

Ek 1C: Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönleri Hakkında Anlaşma

Ek 2: İhtilafların Çözümlemesi Konusundaki Kural ve Yöntemleri Tespit Eden Mutabakat Metni

(C) Çoklu Ticaret Anlaşmaları

Ek 4: Sivil Uçak Ticareti Anlaşması Devlet Alımları Anlaşması Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

Bu Mutabakat Metninin Çoklu Ticaret Anlaşmalarına uygulanabilirliği, her bir anlaşmanın taraflarınca, AHO'ya bildirildiği şekliyle, Ek 2'ye dâhil edilmek üzere özel ek kural veya yöntemler dâhil, Mutabakat Metninin münferit anlaşmaya uygulanmasına ilişkin hüküm ve şartları gösteren bir kararın kabul edilmesine tabi olacaktır.

EK 3

KAPSAMDAKİ ANLAŞMALARDA YER ALAN ÖZEL VEYA EK KURAL VE YÖNTEMLER

Anlaşma	Kurallar	ve
Yöntemler		
Bitki ve Hayvan Sağlığı Anlaşması		11.2
Tekstil ve Konfeksiyon Anlaşması	2.14, 2.21, 4.4, 5.2, 5.4,	
5.6, 6.9,		6.10, 6.11, 8.1'den 8.12'ye
Ticarette Teknik Engeller Anlaşması		14.2'den
14.4'e, Ek 2		
GATT 1994 Madde VI'nın Uygulanması Hakkında Anlaşma		17.4'den
17.7'ye		
GATT 1994 Madde VII'nin Uygulanması		
Hakkında Anlaşma	19.3'den 19.5'e, Ek II.2(f),	
3,9,21		
Sübvansiyonlar ve Telafi Edici		
Tedbirler Anlaşması	4.2'den 4.12'ye, 6.6, 7.2'den	
7.10'a,		8.5, dipnot 35, 24.4, 27.7,
		Ek V
Hizmet Ticareti Genel Anlaşması		XXII:3,
XXIII:3		
Mali Hizmetler Hakkında Ek 4		
Hava Ulaştırma Hizmetleri		
Hakkında Ek 4		

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması

İçin Belirli İhtilaf Çözüm Prosedürleri Hakkında Karar

1'den 5'e

kadar

Bu Ek'teki kurallar ve prosedürler (yöntemler) listesi, hükmün sadece bir kısmının bu çerçevede ilgili olabileceği hükümler içermektedir.

Çoklu Ticaret Anlaşmalarındaki özel veya ek kural veya yöntemler her bir anlaşmanın yetkili makamlarınca tespit edildiği ve AHO'ya bildirildiği şekilde.

ÇALIŞMA PROSEDÜRLERİ

1. Müzakerelerinde panel bu Mutabakat Metninin ilgili hükümlerini takip edecektir. Ayrıca, aşağıdaki çalışma prosedürleri geçerli olacaktır.
2. Panel kapalı celsede toplanacaktır. İhtilafın tarafları ve ilgili taraflar, ancak panel tarafından davet edildiklerinde toplantılarda hazır bulunacaklardır.
3. Panelin müzakereleri ve ona sunulan belgeler gizli tutulacaktır. Bu Mutabakat Metnindeki hiçbir şey, bir ihtilafın bir tarafının, kendi pozisyonuna ilişkin beyanları kamuya açıklamasını engellemeyecektir. Üyeler, bir başka Üye tarafından panele sunulan ve gizli olduğu belirtilen bilgileri gizli tutacaklardır. Bir ihtilafın tarafı, yazılı sunuşlarının gizli bir versiyonunu panele sunduğu takdirde, bir Üye'nin talebi üzerine, sunuşlarında yer alan bilgilerin kamuya açıklanabilecek gizli olmayan bir özetini de sağlayacaktır.
4. Panelin taraflarla yapacağı esasa ilişkin ilk toplantı öncesinde, ihtilafın tarafları, panele, olaya ilişkin olguları ve iddialarını içeren yazılı sunuşlarını iletceklerdir.
5. Taraflar ile esasa ilişkin ilk toplantısında, panel, şikâyetçi taraftan görüşlerini sunmasını isteyecektir. Daha sonra ve aynı toplantıda, kendisinden şikâyetçi olunan tarafın kendi görüşünü sunması istenecektir.
6. İhtilafı ilgilendiklerini AHO'ya bildiren bütün üçüncü taraflar, panelin esasa ilişkin ilk toplantısının o amaçla ayrılan ilk oturumunda görüşlerini sunmaya yazılı olarak davet edilecektir. Bütün bu üçüncü taraflar, bu oturumun bütün süresi boyunca hazır bulunabilirler.

7. Resmi mukabeleler panelin esasa ilişkin ikinci bir toplantısında yapılacaktır. Kendisinden şikâyetçi olunan taraf, ilk sözü almak hakkına sahip olacak, bunu şikâyetçi taraf takip edecektir. Taraflar, bu toplantıdan önce, panele yazılı mukabeleler sunacaklardır.
8. Panel herhangi bir zamanda taraflara sorular sorabilir ve onlardan, taraflarla yapılan toplantı sırasında veya yazılı açıklamalar isteyebilir.
9. İhtilafın tarafları ve Madde 10'a uygun olarak görüşlerini bildirmeye davet edilen üçüncü taraflar, şifahi beyanlarının yazılı bir versiyonunu panele vereceklerdir.
10. Tam şeffaflık bakımından, 5 ila 9 sayılı paragraflarda belirtilen sunuşlar, mukabeleler ve beyanlar tarafların huzurunda yapılacaktır. Ayrıca, raporun deskriptif kısmı hakkındaki düşünceler ve panel tarafından sorulan sorulara verilen cevaplar dâhil, her bir tarafın yazılı sunuşları diğer tarafa veya taraflara da verilecektir.
11. Panele özgü diğer ilave prosedürler.
12. Panel çalışmaları için önerilen takvim:
 - (a) Tarafların ilk yazılı sunuşlarının alınması:
 - (1) şikâyetçi Taraf: 3-6 hafta
 - (2) Kendisinden şikâyet edilen taraf: 2-3 hafta
 - (b) Taraflar ile esasa ilişkin ilk toplantının tarihi, saati ve yeri, üçüncü taraf oturumu: 1-2 hafta
 - (c) Tarafların yazılı mukabelelerinin alınması: 2-3 hafta
 - (d) Taraflar ile esasa ilişkin ikinci toplantının tarihi, saati ve yeri: 1-2 hafta

- (e) Raporun deskriptif kısmının taraflara verilmesi: 2-4 hafta
- (f) Raporun deskriptif kısmı hakkında tarafların düşüncelerinin alınması: 2 hafta
- (g) Bulgular ve sonuçlar dâhil, ara raporun taraflara verilmesi: 2-4 hafta
- (h) Tarafın raporun kısmını (kısımlarını) gözden geçirme talebi için son tarih: 1 hafta
- (i) Taraflarla yapılabilecek ilave toplantılar dâhil, panel tarafından gözden geçirme süresi: 2 hafta
- (j) Kesin raporun ihtilafın taraflarına verilmesi: 2 hafta
- (k) Kesin raporun Üyelere dağıtımı: 3 hafta Yukarıdaki takvim, beklenmeyen gelişmeler ışığında değiştirilebilir. Eğer gerekirse, taraflarla ilave toplantılar programlanacaktır.

EK 5

UZMAN İNCELEME GRUPLARI

Madde 13 paragraf 2 hükümleri gereğince kurulan uzman inceleme grupları için aşağıdaki kural ve prosedürler geçerli olacaktır:

1. Uzman inceleme grupları, panelin otoritesine tabidir. Bunların görev çerçeveleri ve ayrıntılı çalışma prosedürleri panel tarafından tespit edilecek, ve panele sorumlu olacaklardır.
2. Uzman inceleme gruplarına katılım, söz konusu alanda profesyonel saygınlık ve deneyim sahibi kişilerle sınırlı olacaktır.
3. İhtilafın taraflarının vatandaşları, ihtilafın taraflarının ortak mutabakatı olmaksızın bir uzman inceleme grubunda görev alamazlar. Ancak, eğer panel, bilimsel özel uzmanlık ihtiyacının başka şekilde karşılanamayacağı kanaatinde olduğu takdirde bu durum bir istisna teşkil eder. İhtilafın taraflarının resmi memurları bir uzman inceleme grubunda görev yapamazlar. Uzman inceleme gruplarının üyeleri, hükümet temsilcileri olarak veya herhangi bir kurumun temsilcileri olarak değil, kendi bireysel sıfatlarıyla görev yapacaklardır. Dolayısıyla, hükümetler veya kurumlar, bu uzmanlara, bir uzman inceleme grubu önündeki konular hakkında talimat vermeyeceklerdir.
4. Uzman inceleme grupları, uygun gördükleri herhangi bir kaynak ile istişarede bulunabilir ve bu kaynaktan bilgi ve teknik görüş alabilirler. Bir uzman inceleme grubu, bir Üye'nin yetki sahası içindeki bir kaynaktan bilgi veya teknik görüş istediğinde, o Üye'nin hükümetini bundan haberdar edecektir. Her Üye, uzman inceleme grubu tarafından gerekli ve uygun bulunan bilgiler verilmesi için yapılan bir talebe derhal ve tam olarak yanıt verecektir.

5. Bir ihtilafın tarafları, gizli nitelikte olmadıkça, bir uzman inceleme grubuna sunulan bütün ilgili bilgilere erişme imkânına sahip olacaktır. Uzman inceleme grubuna sağlanan bilgiler, bu bilgileri sağlayan hükümet, kurum veya kişinin resmi izni olmadan serbest bırakılmayacaktır. Uzman inceleme grubundan bu tür bir bilgi istendiğinde, uzman inceleme grubu söz konusu bilgiyi açıklamaya yetkili değil ise, bilgiyi sağlayan hükümet, kurum veya kişi bu bilginin gizli olmayan bir özetini temin edecektir.
6. Uzman inceleme grubu, görüşlerini almak ve eğer uygunsa, nihai rapora dâhil etmek amacıyla, ihtilafın taraflarına bir rapor taslağı sunacak ve nihai rapor, panele sunulduğunda, ihtilafın taraflarına da verilecektir. Uzman inceleme grubunun nihai raporu sadece tavsiye niteliğinde olacaktır.

GATT 1994²⁷²

Madde XXII: İstışareler

1. Her Akit Taraf, diğer herhangi bir Akit Tarafın kendisine yapacağı ihtarları anlayışla tetkik edecek ve bu ihtarlar işbu Anlaşmanın tatbiki ile ilgili bir meseleye taallûk ettikleri takdirde, bunlar hakkında istışarelere muvafakat etmek mecburiyetinde olacaktır.
2. AKİD TARAFLAR, bir Akit tarafın talebi üzerine, birinci fıkrada derpiş olunan istışarelerle, hakkında tatminkâr bir hal şekli bulunmayan bir mesele üzerinde, bir veya birkaç Akit Tarafıa istışarelere girişebileceklerdir.

Madde XXIII: Taviz ve menfaatlerin korunması

1. Bir Akit Taraf:
 - a) Diğer bir Akit Tarafın işbu Anlaşma ile deruhte ettiği vecibeleri yerine getirmemesi,
 - b) Veya diğer bir Akit Tarafın işbu Anlaşmaya uygun olarak veya olmayarak bir tedbir uygulaması,
 - c) Veya bir diğer Akit Tarafın işbu Anlaşmaya uygun olarak veya olmayarak bir tedbir uygulaması,

²⁷² GATT'a Ekli Torquay Protokolunun Onanmasına Dair Kanun (RG, 31.12.1953, S. 8597). <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8597.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8597.pdf>, (01.05.2011).

d) Veya herhangi bir başka durumun mevcudiyeti, neticesinde, işbu Anlaşmanın doğrudan doğruya veya bilvasıta kendisine temin ettiği bir menfaatin sep veya tenkis edildiğine veya Anlaşmanın gayelerinden birinin ihlâl edildiğine kani olursa, meseleye tatminkâr bir hal tarzı bulunabilmesi için hâdiseler ile ilgili addettiği diğer Akit Taraf veya Taraflara tahriren itiraz veya tekliflerde bulunabilecektir. Bu itiraz veya tekliflere muhatap olan her Akit Taraf bunları anlayışla inceleyecektir.

2. İlgili Akit Taraflar arasında makul bir müddet zarfında bir anlaşmaya varılamadığı takdirde veya hadise işbu maddenin (c) fıkrasında derpiş olunan bir hadise ise, mesele AKİD Taraflara intikal ettirilebilecektir. AKİD TARAFLAR, kendisine intikal ettirilen bu mesele hakkında derhal tahkikata girişecek, icabına göre, ya ilgili Akit Taraflara tavsiyelerde bulunacak veya meseleyi bir karara bağlayacaktır. AKİD TARAFLAR, lüzum gördüğü takdirde bu hususta Akit Tarafların, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin ve diğer bilumum hükümetler arası yetkili müesseselerin mütalâalarına müracaat edebilecektir. AKİD TARAFLAR, vaziyeti böyle bir tedbir alınmasını haklı gösterecek derecede ciddi mütalâa ederlerse, bir veya birçok Akit Tarafı, işbu Anlaşma ile deruhte etmiş oldukları ve ahval muvacehesinde talikleri muhik görülen her türlü taviz veya vecibenin diğer bir veya birkaç Akit taraf hakkında tatbikini talike mezun kılabileceklerdir. Böyle bir taviz veya diğer bir vecibe bir Akit Taraf hakkında fiilen talik edildiği takdirde, bu Akit Taraf, talikin tatbik mevkiine konulduğu tarihten itibaren 60 günlük bir müddet zarfında Genel Anlaşmayı feshetmek hususundaki tasavvurunu AKİD TARAFLAR İcra Sekreterine yazı ile tebliğ etmekte serbest olacaktır. Bu fesih, mezkûr yazının AKİD TARAFLAR İcra Sekreteri tarafından alındığı tarihten itibaren altmış günlük bir müddetin hitamında hüküm ifade edecektir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

A Handbook on the WTO Dispute Settlement, World Trade Organization Secretariat Publication, Cambridge Uni. Press, UK, 2004.

AKMAN, Sait, "Doha 'Kalkınma' Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları", Sait AKMAN ve Sahin YAMAN (der.), **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**, Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)Yayımları, 2008.

APPLETON, Arthur E., "WTO's Dispute Settlement Mechanism: A Case For Its Review and Reform In The Light of Actual Implementation Experience", **IDB Seminar on WTO Dispute Settlement Mechanism**, Kuala Lumpur, Malaysia, 2001, 1-20.

ARAT, Tuğrul ve Rıfat ERTEN, "DTÖ Hukuku ve Türkiye'ye Etkileri", Sait AKMAN ve Sahin YAMAN (der.), **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**, Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)Yayımları, Ankara, 2008.

AYDIN, Mesut, "Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:33, 2004, 1-32.

BARTON, John H. ve diğerleri, **The Evolution of The Trade Regime: Politics, Law, and Economics of The GATT and The WTO**, Princeton: Princeton University Press, 2006.

BOSSCHE, Peter Van Den, **The Doha Development Round Negotiations on the Dispute Settlement Understanding**, WTO Conference Paper, 2003.

BOSSCHE, Peter Van den, **The Law and Policy of the World Trade Organization**, Cambridge University Press, 2005.

BOZKURT, Enver, M. Akif, KÜTÜKÇÜ ve POYRAZ, Yasin, **Devletler Hukuku**, B. 6, Yetkin Yayınları, Ankara 2010.

- BÜYÜKTASKIN, Şener, **Dünya Ticaret Sistemi: GATT, Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye**, Ankara: Esbank, 1997.
- CHARNOVITZ, Steve, **Rethinking WtO Trade Sanctions**, The American Journal of International Law, Volume 95, Issue 4, (Oct., 2001).
- CARMODY, Chi, **A Theory of Law**, Canada-United States Law Institute, Faculty of Law, University of Western Ontario, London, 2009
- ÇALIŞKAN, Yusuf, **Uluslararası Fikri Mülkiyet Hukukunda Uyuşmazlık Çözüm Mekanizmaları: WIPO Tahkimi ve Dünya Ticaret Örgütü**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- DAVEY, William J., “Supporting the World Trade Organization Dispute Settlement System”, **Journal of World Trade**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2000, 167-170.
- DAVEY, William J., “The WTO Dispute Settlement System: The First Ten Years”, **Journal of International Economic Law**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2005, 17-50.
- GALLAGHER, Peter, **Guide To Dispute Settlement**, Lahey: Kluwer Law International, 2002.
- GALLAGHER, Peter, **Guide to Dispute Settlement, London, Kluwer Law International** (Guide to Dispute Settlement), 2002.
- HUGHES, Valerie, **Arbitration within the WTO, in The WTO Dispute Settlement System 1995-2004**, ed. by F. ORTINO; U. PETERSMAN.
- JACKSON, John H., “Designing and Implementing Effective Dispute Settlement Procedures: WTO Dispute Settlement, Appraisal and Prospects”, Anne O. KRUEGER (der.), **The WTO As An International Organization**, Chicago: The University of Chicago Press, 1998.
- JACKSON, John H., “The Role and Effectiveness of the WTO Dispute Settlement Mechanism”, Susan M. COLLINS ve Dani RODRIK (der.), **Brookings Trade Forum 2000**, Washington D.C. : Brookings Institution Press, 2001.
- JACKSON, John H. ve DAVEY, William J. ve SYKES, Alan O., **Cases, Materials and Texts on Legal Problems of International Economic Relations**, 5th, 2008.
- KARLUK, Rıdvan, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, İstanbul: Beta Yayınları, 2007.

- LEITNER, Kara ve Simon LESTER, “WTO Dispute Settlement 1995-2007 – A Statistical Analysis”, **Journal of International Economic Law**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2008, 179-192.
- MACRORY, Patrick F. J., APPLETON, Arthur E. ve PLUMMER, Michael G., **World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis**, Vol. 1, 2005.
- MALAWER, Stuart S., “Litigation and Consultation In The WTO: 10th Anniversary Review”, **Virginia Lawyer Magazine**, Cilt: 32, 2005, 32-41.
- MARCHETTI, Barbara, Global Administrative Law: from Fragmentation to Unity?, **The Wto Dispute Settlement System: Administration, Court or Tertium Genus?**, 4th Global Administrative Law Seminar, June 2008.
- MERRILS, J.G., **International Dispute Settlement**, Cambridge Uni. Press, Cambridge, 2000.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, B. 7, Ankara 2003.
- ÖZTÜRK, Hüseyin, **DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Sisteminin Dampinge Karşı Önlemler ile Telafi Edici Önlemler Bağlamında Genel Bir Değerlendirmesi**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 19, 2000.
- ÖZTÜRK, Hüseyin, “Dünya Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Ticaretine Uygulanan Ticaret Politikası Önlemlerinin Dünü, Bugünü ve Geleceğinin İrdelenmesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:12, 1999, 62-86.
- PALMETER, David ve Petros C. MAVROIDIS, **Dispute Settlement in the World Trade Organization: Practice and Procedure**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- PANITCHPAKDI, Supachai, The WTO Global Governance and Development, **WTO and Global Governance: Future Directions**, United Nations University press, 2008.
- PAUWELYN, **Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of Law**, 2004.
- PAUWELYN, **The Role of Public International Law in the WTO: How Far Can We Go?**, The American Journal of International Law, Vol. 95.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara, 2005.

PAUWELYN ,Joost, **Evidence, Proof and Persuasion in WTO Dispute Settlement, Who Bears the Burden?**, Journal of International Economic Law, Vol. 1, 1998.

PETERSMANN, Ernst-Ulrich, **The GATT/WTO Dispute Settlement System: International Law, International Organizations, and Dispute Settlement**, Londra: Kluwer Law International Ltd., 1998.

PETERSMANN, Ernst-Ulrich, **Alternative Dispute Resolution- Lessons for the WTO? in Improving WTO Dispute Settlement Procedures: Issues and Lessons from the Practice or Other International Courts and Tribunals**, edt. by Friedl, WEISS, Cameron May, London, 2000.

SPANDANO, Lucas, Eduardo, F. A., **Cross-Agreement retaliation in the WTO Dispute Settlement System: An Important Enforcement Mechanism for Developing Countries?**, World Trade Review, 2008, 7:3, 511-545.

The WTO Dispute Settlement System: **Issues to Consider in the DSU Negotiations**, Trade-Related Agenda, Development and Equity (TRADE) Analysis Series, Geneva, 2005.

TOGAN, Sübidey, **Dünya Ticaret Örgütü Doha Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**, edt. Sait, AKMAN/Şahin YAMAN, Tepav Yayınları, Ankara, 2008.

ULUSOY, Ülkü Halatçı, **Dünya Ticaret Örgütü'nde Uyuşmazlıkların Çözüm Mekanizması**, Ankara: Turhan Yayınevi, 2009.

ÜNSAL, Sevin Sevinç, **Ticaretin Kolaylaştırılması Bağlamında Tek Pencere Uygulaması**, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2007.

World Trade Organization, **Annual Report 2008**, Cenevre: World Trade Organization, 2008.

World Trade Organization, **Appellate Body Annual Report For 2007**, Cenevre: World Trade Organization, 2008.

- World Trade Organization, **Appellate Body Annual Report For 2008**, Cenevre: World Trade Organization, 2009.
- World Trade Organization, **The WTO In Brief**, Cenevre: World Trade Organization, 2008.
- World Trade Organization, **Understanding The WTO**, Cenevre: World Trade Organization, 2007.
- World Trade Organization, **WTO Dispute Settlement: One Page Case Summaries 1995-December 2007**, Cenevre: World Trade Organization, 2008.
- VAZQUEZ, Carloz M. ve JACKSON, John H., **Some Reflections on Compliance with WTO Dispute Settlement Decisions**, Law and Policy in International Bussiness, Vol. 33, 2002.
- YILMAZ Müslüm, **Dispute Settlement at the World Trade Organization, (Dispute Settlement) International Commercial Arbitration A Comparative Survey**, edt. Nuray, EKŞİ/ J. Pedro, FRAGA-MARTINES/William K., SHEEHY, 2007.
- YILMAZ, Müslüm, “Dünya Ticaret Örgütü’nde Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümünün Özel Taraflara Etkisine Bir Örnek: ABD ile Türkiye Arasındaki Pirinç İthalatına İlişkin Dava”, Nuray EKŞİ, Turgut KALPSÜZ ve Müslüm YILMAZ (der.), **Milletlerarası Ticari Uyuşmazlıkların Tahkim Yoluyla Çözümüne İlişkin İstanbul Konferansı**, İstanbul: Beta Yayınları, 2008.
- YILMAZ, Müslüm, **Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbir Soruşturması**, TOBB Yayını, 2005.
- ZIMMERMANN Thomas A. ve HAUSER, Heinz, “The Challenge of Reforming the WTO Dispute Settlement Understanding, **Intereconomics - Review of European Economic Policy**, Vol. 38, No. 5, 2003, 241-245.
- ZIMMERMANN, Thomas, **Negotiating The Review of The WTO Dispute Settlement Understanding**, Londra: Cameron May Ltd., 2006.
- ZIMMERMANN, Thomas, “WTO Dispute Settlement at Ten: Evolution, Experiences, and Evaluation”, **Aussenwirtschaft - The Swiss Review of International Economic Relations**, Vol. 60, No. I, 2005, 27-61.

İnternet Kaynakları

ALAVI, Almin, **African Countries and the WTO's Dispute Settlement Mechanism**, Development Policy Review, 2007, 25 (1): 25.42; <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-7679.2007.00358.x/pdf>.

ALİ, Asim Imdad, **Non-Compliance and Ultimate Remedies Under the WTO Dispute Settlement System**, LLM, Journal of Public and International Affairs, Volume 14/Spring 2003, the Trustees of Princeton University, <http://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2003/1.pdf>, (01.03.2011).

BAŞLAR, Kemal, **Uluslararası Andlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine**, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni: Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan, 24/1-2, 2004, <http://www.anayasa.gen.tr/baslar-90nciMadde.pdf>, (1.5.2011)

Dışişleri Bakanlığı, "Dünya Ticaret Örgütü", <http://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa>.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Çok Taraflı Ticaret Sistemi ve Bölgesel Entegrasyonlar", (2007), <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=250&icerikID=353&dil=TR>.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Doha Kalkınma Gündemi Müzakerelerinde Son Durum", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/CokTaraflıAnlasmaDb/yeni-notson1.doc>.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, "DTÖ'ye Katılım Süreci", (2006), <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=1226&icerikID=336&dil=TR>.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, "GATT Sistemi - Temel İlkeler", (2006), <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=194&icerikID=23&dil=TR#1>.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Dünya Ticaret Örgütü Doha Müzakere Turu Özel Sektör Bilgilendirme Toplantısı**, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2003.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Gümrük Birliği Çerçevesinde Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü", <http://www.dtm.gov.tr/ab/textil/gumtexnot.htm>.

- Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Sürmekte Olan Müzakereler: Anlaşmazlıkların Halli Müzakereleri”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinID=1217&icerikID=1327&dil=TR>.
- FERGUSON, F. Ian, **World Trade Organization Negotiations: The Doha Development Agenda**, CRS Report For Congress, Updated August 18, 2008, <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/r132060.pdf>, (23.04.2011).
- FOOTER, Mary E. ve Christoph Beat, GRABER, **Trade Liberalisation and Cultural Policy, Trade Liberalisation and cultural Policy**, in: Journal of International Economic Law, Vol. 3, No 1, 2000, pp. 115-144; http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds43_e.htm, (2.5.2011).
- GATT Bilgilendirme Rehberi**, Gelir Dairesi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, GATT Müdürlüğü, (28.02.2011). <http://www.alomaliye.com/2009/gatt95.pdf>.
- GÖZLER, Kemal, **Milletlerarası Anlaşmalara Kanun Üstü bir Değer Tanınabilir mi? (Anayasa Değişikliği Hakkında Bir Eleştiri)**, <http://www.anayasa.gen.tr/madde90.htm>, (1.5.2011).
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve TAN, Turgut, İdare Hukuku, C.1, B. 2, Ankara 2001, s. 78; Abdurrahman, EREN, **1982 Anayasası'nın 90. Maddesindeki 2004 Değişikliği'nin Anlaşmaların Türk İç Hukukundaki Yerine Etkisi**, http://hukuk.erzincan.edu.tr/dergi/makale/2004_VIII_2_3.pdf, (1.5.2011).
- GRIMMETT, J. Jeanne, , **Dispute Settlement in the World Trade Organization (WTO): An Overview**, 2009.
- KARLI, Mehmet, “Assessing The Development Friendliness of Dispute Settlement Mechanisms In The Economic Partnership Agreements & An Analytical And Comparative Guide To The Dispute Settlement Provisions In The EU's FTAs”, **European Studies Center, University of Oxford**, (2008), http://www.sant.ox.ac.uk/esc/docs/WTO_Memeth_EPADS.pdf.
- ÖNİŞ, Ziya, ve MUTLU, Koray, **WTO at the End of its First Dcade: The Political Economy of Asymetric Interdependence**, The Journal of International Trade and Diplomacy (1), Spring 2007, 57-89, http://www.jitd.com.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/JITD/volume_1/ZiyaOnis_KorayMutlu.pdf.

ÖZCAN, Mustafa, “Dünya Ticaret Örgütü Doha Kalkınma Turu Müzakerelerini Ne Durdurdu? Tarih Tekerrürden Mi İbarettir?”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı: 24, (2007), <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasıekonomik-sorunlar-subat2007.tr.mfa>.

SHAFFER, Gregory, **How to Make The WTO Dispute Settlement System Work For Developing Countries: Some Proactive Developing Country Strategies, in Towards a Development Supportive Dispute Settlement System at the WTO**, International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD), March 2003, http://loopy232.webcrossing.com/.598c0ebb/DSU_2003.pdf, (16.03.2011),

STANTON, Gretchen Heimpel, **The WTO Dispute Resolution System: Quarantine and Market Access – Playing by the WTO Rules.**

ŞAHİNÖZ, Ahmet, **Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü**, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/52a3dbaeb32e769_ek.pdf?tipi=14&sube.

TRACTHMAN, Joel P., **Building the WTO Cathedral**, 2006. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=815844.

VAN DEN BOSSCHE, Peter, “The Doha Development Round Negotiations on the Dispute Settlement Understanding”, **WTO Conference Paper**, (2003), <http://www.worldtradelaw.net/articles.htm#vandenbossche>.

WILLIAM, Sprance, “The World Trade Organization and United States’ Sovereignty: The Political and Procedural Realities of the System”, **American University International Law review**, <http://www.auilr.org/pdf/13/13-5-2.pdf>.

What is the WTO?, Understanding the WTO, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact1_e.htm.

World Trade Organization (Introduction to the WTO), Introduction to the WTO Trading Into the Future, http://www.wto.org/english/res_e/doload_e/tif.pdf.

World Trade Organization, “Egypt - Definitive Anti-Dumping Measures on Steel Rebar from Turkey”, http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds211_e.htm.

World Trade Organization , “South Africa - Definitive Anti-Dumping Measures on Blanketing from Turkey”,

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds288_e.htm.

World Trade Organization, “Turkey - Anti-Dumping Duty on Steel and Iron Pipe Fittings”,http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds208_e.htm.

World Trade Organization, “Turkey - Certain Import Procedures for Fresh Fruit”,
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds237_e.htm.

World Trade Organization, “Turkey - Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products”,
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds29_e.htm.

World Trade Organization, “Turkey - Import Ban on Pet Food from Hungary”,
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds256_e.htm.

World Trade Organization, “Turkey - Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products”,
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds34_e.htm.

World Trade Organization, “Turkey - Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products”,
http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds47_e.htm.

World Trade Organization, “WTO Membership in Brief”,
http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/members_brief_e.doc.

Yüksek Lisans ve Doktora tezleri

AKIN, Nesrin, **Dünya Ticaret Örgütü Uyuşmazlık Çözüm Sistemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2006.

PERSSON, Kajsa, **The Current and Future WTO Dispute Settlement System: Practical Problems Discussing Article 21.5 and Article 22 of the DSU**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Göteborg: Göteborg Üniversitesi, 2007.

YILMAZ, Figen, **Dünya Ticaret Örgütü’nde Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.

YILMAZ, Müslüm, **Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbir Soruşturması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004.

DTÖ Belgeleri

Egypt - Steelbar, WT/DS211/1 (2000).

South Africa-Definitive Anti-Dumping Measures on Blanketing from Turkey, WT/DS288/1 (2003).

Turkey-Anti-Dumping Duty on Steel and Iron Pipe Fittings, WT/DS208/1 (2000).

Turkey - Fresh Fruit Import Procedures, WT/DS237/1 (2001).

Turkey-Import Ban on Pet Food from Hungary, WT/DS256/1 (2002).

Turkey - Rice, WT/DS334/1 (2005).

Turkey-Taxation of Foreign Film Revenues, WT/DS43/1 (1996).

Turkey - Textiles, WT/DS29/1 (1996).

Turkey - Textiles, WT/DS34/1 (1996).

Turkey - Textiles, WT/DS29/1 (1996).

Egypt - Steel Rebar, WT/DS211/R (2002).

Turkey – Rice, WT/DS334/R (2007).

Turkey - Textiles, WT/DS34/R (1999).

Guatemala-Cement I, WT/DS60/AB/R (1998).

Turkey - Textiles, WT/DS34/AB/R (1999).

TN/DS/W/82, submitted by the US, 24 October 2005.

TN/DS/W/57, submitted by China, 19 May 2003.

TN/DS/W/42, submitted by Kenya in the name of African Group, 24 January 2003.

TN/DS/W/45/Rev., submitted by Brazil, 14 Mart 2003.

TN/DS/W/79, submitted by the US, 13 July 2005.